

—Людзьмі звацца!
Алікс Вуначас

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

9

ЖНІЎНЯ
1991 г.

№ 32 (3598)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ—15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

КПСС. ЯШЧЭ АДЗІН ЗВАНOK

Нататкі М. ЗАМСКАГА з нагоды Указа
Прэзідэнта Расіі аб дэпартызацыі.

СТАРONKA 5.

ЖЫВЕ Ё АМЕРЫЦЫ ДЗЯЎЧЫНКА З МОТАЛЯ...

Вацлава ВЯРБОУСКАЯ: «Яна заўсёды
дбае аб пацыентах, а не аб сабе, яна ад-
дае сябе людзям, думае пра іх, любіць
іх, яна міласэрная... Міласэрная... Адкуль
гэта ў маленькай прыгожай беларускай
жанчыны, якая вынесла на сваіх худзень-
кіх плячах столькі болю, столькі гора,
столькі жалю! Што трымала яе! Адкуль
браліся сілы!»

СТАРONKІ 12, 15.

ЯКАЯ ЯНА, НАША СУЧАСНАСЦЬ?

Па старонках часопіснай прозы.

СТАРONKA 6.

«МНЕ ПЕСНЯ ДАДЗЕНА НА МУКІ...»

Штрыхі да творчага партрэта Масея
Сяднёва.

СТАРONKІ 6—7.

ЗАПОЗНЕНАЯ ПРЭМ'ЕРА

Уладзімір МАЛЬЦАЎ пра нью-ёркскую
версію гісторыі беларускага тэатра.

СТАРONKІ 10—11.

РЭЛІГІЯ І МОВА

Артыкул трэці: мова уніяцкай царквы.

СТАРONKІ 13—14.

ДЗЕ Б НІ ПРАЦАВАЦЬ, АБЫ НЕ ПРАЦАВАЦЬ...

Лідзія АРАБЕЙ: «Па вуліцах нашых, ся-
род белага дня, у рабочы час плыве шы-
рокі натоўп людзей і большасць з іх —
маладыя дужыя жанчыны і мужчыны,
якім цяпер самы час быць на працы. А
яны стаяць у доўгіх чэргах, бегаюць з
магазіна ў магазін, шукаючы — дзе што
«выкінулі».

СТАРONKA 16.

Дакацілася кола...

Фоты А. КЛЕШЧУКА.

Кола Дзён

Неяк непрыкметна ідзе сёла на палях рэспублікі «бтва за Ураджай». Без сацыялістычнага спаборніцтва і чырвоных вымпелаў, без тысяча-тонных намалотаў, і без скарна «неспрыяльных надворных ўмовы». Ніхто не спяшае і запэўніць нас, што сёлета будзем з хлебам. Прагнозы, наадварот, несучаснальныя. Ды што прагнозы: прайдзіце па Камароўцы, прыцінцесь хоць бы да бульбы... Мамадым няма з чым параўнаць тыя дэны, а старэйшыя адразу ўспамінаюць пасляваенныя гады.

А між тым давайце прыгадаем, летась Беларусь у гордай адзіноце рапартавала Маскве аб выкананні брэжнеўскай (ці ўсё ж гарбачоўскай?) Харчовай праграмы... Сёння гэта ўжо не смешна.

...Непрыкметна ідзе «бтва за Ураджай», непрыкметна прайшоў яшчэ адзін тыдзень. Што пакіне ён у нашай памяці?

2 жніўня

наведаннем Украіны завяршыўся візіт Прэзідэнта ЗША Дж. Буша ў СССР. «Рух» адмовіўся ад сустрэчы з амерыканскім лідэрам... У якасці наментарна да гэтага прыгадваем, як пакрыўдзілі нашыя народныя дэпутаты (у першую чаргу ад апазіцыі), калі М. Гарбачоў пасля прыезду на Беларусь «не знайшоў часу», каб сустрэцца з імі.

У Душанбе падпісаны Дагавор паміж Беларускай ССР і Таджыкская ССР. Сетка падобных дагавораў пашыраецца. Не заблытацца б у ёй, як у павуцінні.

3 жніўня

канферэнцыя камуністаў-дэмакратаў завяршылася ў Маскве стварэннем Дэмакратычнай партыі камуністаў Расіі. Лідэр ДКПР віцэ-прэзідэнт Расіі палкоўнік А. Руцкой сказаў: «Мы не адмяжоўваемся ад КПСС, мы адмяжоўваемся ад РКП». Трэба мець вельмі востры зрок, каб бачыць між імі істотную розніцу.

Летува развіталася з забітымі на мытні ў Медніках. Расследаванне злачынства ўзята пад асабісты кантроль Прэзідэнта СССР.

4 жніўня

ўступіў у сілу ўказ Прэзідэнта Расіі аб дэпартацыі. Відаць, яму накіраваны больш шчаслівы лёс, чымсьці многім указам Прэзідэнта СССР, што прымаюцца з перыядычнасцю ранейшых пастаноў Палітбюро. Сам М. Гарбачоў між тым адбыў на поўдзень на адпачынак. Зрэшты, з дэпартацыяй гэта ніяк не звязана.

У Белавежскай пушчы адкрыты мемарыял ахвярам вайны. Ахвярам, як гаварылася ў паведамленнях, з абодвух бакоў мяжы — польскага і беларускага.

5 жніўня

аб'яўлена, што гонару першымі падпісцаў Саюзны дагавор удастоіліся Расія, Казахстан, і Узбекістан. Мяркуюцца, што Беларусь і Таджыкістан падпішуць дагавор 3 верасня. Задавальненне расцягваецца...

6 жніўня

надарылася маленькая сенсацыя: Іван Палазкоў, першы сакратар РКП, падаў у адстаўку. Што б там ні казалі, гэта крок з тых, да якіх мы не прывыклі. У Беларусі ёсць каму браць з Палазкова прыклад... Пленум РКП задаволіў просьбу Івана Кузьміча і абраў новым лідэрам расійскіх камуністаў Валяціна Купцова.

Авіадыспетчары пацвердзілі сваю рашучасць пачаць 10 жніўня забастоўку. У красавіку забастоўка была адменена за чатыры гадзіны да «часу ікс». Як будзе на гэты раз?

У неба над Хірасімай узнялося паўтары тысячы галоубоў. Так была адзначана 46-я гадавіна атамнай бамбардзіроўкі. Японія далёка — Чарнобыль блізка. Пра гэта нішчэ раз нагадалі рэспубліканскія газеты, якія надрукавалі карту тых мясцін, дзе на Беларусі нельга сёлета збіраць грыбы.

ФАРС У МУЗЕЙНЫХ СЦЕНАХ

Самы крывава рэжым заўсёды прыбіраецца ў белас адзенне. Адбываецца своеасаблівае размеркаванне «кабаязкаў»: адны катуюць, забіваюць, другія за імі выціраюць бруд. Нехта скажа, што ўсё гэта сплыло ў мінулае. Але ж... Здаецца, даўно ўжо сканаў галоўны кат краіны Сталін, а дагэтуль няймецца яго адвакатам. Паслухаць іх, дык і ніякага ГУЛАГу, дзе сталінскія апырчкініці сціралі ў лагерны пыл мільёны нявінных ахвяр, — не было...

Пра гэта думалася пад час прэс-канферэнцыі, наладжанай у памяшканні музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны «Грамадскай камісіяй», якая са спрытам, вартым лепшага прымянення, імкнецца абвергнуць вынікі расследавання масавых расстрэлаў органамі НКУС савецкіх грамадзян ва ўрочышчы Курапаты ў 1937 — пачатку 1941 года.

Хто стаіць за «Грамадскай камісіяй», каму спатрэбілася сёння абяліць ягоўцаў-берыёўцаў, сцвердзіць іх алібі, загадацца няцяжка. І метады той «камісіі» — адпрацаваныя дзесяцігоддзямі: у аснове іх — мана, падтасоўка фактаў, падмена паняццяў, прыцягненне лжэсведкаў і да т. п.

Член «камісіі» Л. Бязрукі, які вёў прэс-канферэнцыю, у сваім уступным слове апеляваў да скандальна вядомай газеты «Мы і время», на старонках якой у лістападзе мінулага года быў надрукаваны артыкул былога камандзіра партызанскага атрада І. Загараднюка, у якім сцвярджалася, што ў Курапа-

тах у час нямецкай акупацыі фашысты расстрэльвалі мірных грамадзян і гэта, маўляў, іх астанкі знойдзены экспертамі дзяржаўнай камісіі ў курапачкіх магілах.

Сутнасць выступленняў арганізатараў прэс-канферэнцыі, таго ж І. Загараднюка, Л. Бязрукава, былой падпольшчыцы М. Осіпавай і былога партызана М. Пазнякова зводзілася да адзінаго: казаць, што расстрэлы ў Курапатах у перадаваеныя гады праводзіла НКУС, — значыць узводзіць паклёп на савецкую ўладу, на сацыялізм і беларускі народ.

Ролю казырнай карты на прэс-канферэнцыі, па задуме яе арганізатараў, павінен быў адыграць М. Пазнякоў, дарчы, вельмі стары ўжо чалавек, які расказаў, што пад прымусам фашысцкіх карнікаў восенню сорак першага года ў Курапатах капаў ямы, каля якіх расстрэльвалі яўрэйскае насельніцтва, больш дакладна, яўрэйў, звезеных гітлераўцамі ў Мінск з Германіі, Аўстрыі і Польшчы. Паведаміў М. Пазнякоў і такую

дэталі: камандзір карнікаў паабяцаў сваім памагатым пасля расстрэлу аддаць ім вопратку, абутак, каштоўнасці ахвяр.

Я запытаў Міхаіла Іванавіча, чым жа вытлумачыць той факт, што ў час эксгумацыі астанкаў у магілах было знойдзена шмат ботаў, галёшаў, рэшткаў адзення яўна айчыннай вытворчасці? Растлумачыць гэта М. Пазнякоў, па сутнасці, не змог. Яшчэ больш забылася гэтае пытанне М. Осіпава, якая, імкнучыся дапамагчы яму, сказала, што перад расстрэламі яўрэйў не заўсёды прымушалі распранацца. Тым больш — куды ж тады знікла іх адзенне, нешта ж павінна было застацца...

Цікавая дэталі — вельмі вялікую ўвагу арганізатары прэс-канферэнцыі прысвяцілі тэме знішчэння гітлераўцамі яўрэйскага насельніцтва ў Мінску. Сяды-тады нават здавалася, што прэс-канферэнцыя наогул прысвечана менавіта гэтаму пытанню (таксама пэўны зрух, помню, гадоў восем-дзесяць назад я бачыў «тасаўку», у якой газетам не рэкамендавалася экантэаваць увагу на масавых забойствах яўрэйў у час вайны). Гэты акцэнт члены «камісіі» зрабілі невыпадкова, імкнучыся адной праўдай схавачь другую. Павінен сказаць, што ўсё гэта выглядала кашчунным здзекам і з памяці сочень тысяч яўрэйў —

ахвяр гітлераўскага генацыду, і расстрэляных НКУС савецкіх грамадзян.

Дарчы, пасля прэс-канферэнцыі я сустрэўся з Г. Краснапёркай, аўтарам дакументальнай аповесці пра мінскае гэта «Пісьмы маёй, памяці», якая пакажа мне выдодзеныя ў Германіі кнігі Паўля Кооля «Я здзіўлены, што я яшчэ жыву» і Гайнца Розенберга «Гады жахаў», дзе на падставе дакументаў, сведчанняў ахвяр гітлераўскага тэрору скрупулёзна даследуюцца акалічнасці дэпартацыі ў Мінск яўрэйў з розных краін Еўропы і месцы іх знішчэння — Трасцянец і Койданава. Курапаты аўтарамі кніг не ўспамінаюцца.

Але вернемся да прэс-канферэнцыі. Расказаў М. Пазнякоў, між іншым, як яму пагражаў БНФ з-за яго пазіцыі адносна курапачкіх падзей, паскардзіўся, што вакол яго спее змова — «Комсомольская правда» адмовілася друкаваць ягоны артыкул, а ў Аршанскім музеі знік са стэнда яго фотаздымак. Пры гэтых словах члены «камісіі» шматзначна зеківалі галовамі. Вось такі цырк...

Па ўсім было відаць, што арганізатарам прэс-канферэнцыі вельмі хацелася хутчэй яе закончыць. Пасля некалькіх пытанняў калег-журналістаў старшыняўчычы Л. Бязрукі, спэслаўшыся на стомленасць, аб'явіў прэс-канферэнцыю закрытай, туманна паабяцаўшы новую сустрэчу з прэсай...

М. ЗАМСКІ

«СПРАВА СЯДОВА»: ПРАЦЯГ БУДЗЕ

2 жніўня ў Мінсавеце па ініцыятыве БНФ была наладжана прэс-канферэнцыя «Права чалавека і пенітэнцыярная сістэма ў БССР». У ёй прынялі ўдзел народныя дэпутаты БССР З. Пазняк і Я. Новікаў, а таксама супрацоўнік газеты «Навіны БНФ» В. Сядоў. Апошні знаходзіцца пад следствам па справе «аб групавых беспарадках 7 лістапада 1990 г. на плошчы Леніна ў г. Мінску». Вёў прэс-канферэнцыю сакратар Управы БНФ В. Вячорка.

Фактычны бок «справы Сядова» добра вядомы з публікацыяй «Народнай газеты», «Навіны БНФ», пісаў пра гэта і «ЛіМ». Абмяжуемца цытаваннем пісьма народнага дэпутатаў З. Пазняка і Я. Новікава пракурору Цэнтральнага раёна г. Мінска А. Рубісу: «У выніку праверкі (следчага ізалятара — Ю. Л.) факты, выкладзеныя ў лісце В. Сядова, пацвердзіліся, акрамя таго, выяўлены іншыя парушэнні... Стала вядома таксама аб незаконным заключэнні В. Сядова пад стражу ў выніку фабрыкацый кримінальнай справы кіраўніком следчай групы Пракуратуры БССР старшым саветнікам юстыцыі В. Собалевым...»

3 14 чэрвеня В. Сядовым была аб'яўлена галадоўка, у якой ён знаходзіўся да 15 ліпеня, часу вызвалення з ізалятара. Сталі вядомыя антыгуманныя факты дзейнасці медперсаналу, адміністрацыі турмы і Пракуратуры БССР, асабіста намесніка Пракурора БССР У. Кандрацьева і начальніка СІЗА МУС БССР Л. Лукашэвіча, сядома накіраваныя на падрыў здароўя і смерць (так у арыгінале. — Ю. Л.) падследнага В. Сядова». Напрыканцы ліста змешчана патрабаванне ўзбудзіць кримінальную «справу» супраць грамадзянаў У. Кандрацьева, Л. Лукашэвіча, Г. Тарнаўскага, В. Собалева, непасрэдна вінаватых у правапарушэннях і па факту існавання антыгуманна-антыпраўнага рэжыму ў следчым ізалятары, парушэння правоў чалавека, адпаведных артыкулаў закону, здзеку над арыштванымі».

3. Пазняк у выступленні на

прытоўкі адпаведных прапанов на разгляд ВС БССР.

В. Сядоў, выступаючы вельмі эмацыянальна, падкрэсліў, што ён вінаваціць не адміністрацыю ізалятара, а «сістэму», пры якой работнікі праваахоўных органаў толькі выканаўчы антыгуманнага заканадаўства. «Мяне ўразіла тое, — гаварыў В. Сядоў, — што «насельнікі» ізалятара, пражываючы там многа месяцаў, успрымаюць умовы ўтрымання як натуральныя, якія трэба перацярпець. Відаць, натуральнай з'яўляецца настроенасць большасці арыштантаў «помсціць» пасля вызвалення. Аб спробах змяніць стан ужо цяпер гутаркі няма... Калі я выйшаў на волю (пад падпіску аб нявыездзе. — Ю. Л.), дык зразумеў, што, акрамя турэмных, існуюць яшчэ і духоўныя краты, якія намнога мацнейшыя. В. Сядоў выказаў словы падзякі тым, хто матэрыяльна

падтрымаў яго жонку і малое дзіця.

Ці абдуцца змены, аб неабходнасці якіх гаварылі ўдзельнікі прэс-канферэнцыі? У многім гэта будзе залежаць ад дзейнасці народнага дэпутатаў, іх юрыдычнай кампетэннасці і настойлівасці ў правядзенні далейшых даследаванняў. Незалежна ад таго, як закончыцца «справа Сядова», якое будзе па ёй рашэнне суда, «справа ізалятара», трэба меркаваць, толькі пачынаецца. «Мы абураемся, чаму ў 30-я гады народ падтрымліваў рэпрэсіі, мы здзіўляемся, чаму маўчала інтэлігенцыя, — сказаў у заключным слове З. Пазняк. — Сёння ў нас аналагічная сітуацыя, у якой выпрабавваецца мужнасць і сумленне і дэжэўных дзеячоў, і інтэлігенцыі ўсіх, каму неабыхавыя л краіны».

Юрка ЛАГАДА.

В. СЯДОЎ (у цэнтры) 7 лістапада 1990 г. на дарозе да плошчы Леніна.

Фота У. САПАТОВА.

АДГАЛОСКІ

БЫВАЙ, ЛЮБИМЫ ГОРАД?

На пачатку ліпеня ў тэлепраграме «Ліра», прысвечанай вынікам работы II з'езда ТБМ імя Ф. Скарыны, прагучала каротенькае інтэрв'ю з афіцэрам-беларусам падпалкоўнікам С. Суднікам, які прыехаў на з'езд з Казахстана. Ён распавёў пра беларускую школку ў горадзе, дзе служыць, пра дзейнасць суполкі ТБМ. Напрыканцы прагучала пытанне аб стаўленні падпалкоўніка да ідэі стварэння нацыянальнага войска. «Мы прыхільнікі гэтай ідэі», — спакойна адказаў вайсковец. Адчувалася, што для С. Судніка і яго калег-аднадумцаў пытанне аб нацыянальным войску вырашана адназначна.

Троххвіліннае інтэрв'ю прыгадалася праз некалькі дзён, калі «Комсомольская правда» змясціла сумнае для студэнтаў паведамленне аб магчымым скасаванні адтэрміноўкі ад прызыву ва Узброеныя Сілы СССР. Той жа дзень да нас у рэдакцыю прыйшлі два юнакі з нумарам «КП» у руках. «Як зрабіць так, каб мы служылі на тэрыторыі рэспублікі?» — прагучала з парога. Разгаварыўшыся з хлопцамі — студэнтамі БДУ — высветліў, што іх засмучае не так сама магчымасць прызыву, як прызыв у саюзнае войска, якое гразьбавала сябе «дзедаўшчынай» і злачынствамі ў Тбілісі і Вільні.

Падпалкоўнік С. Суднік выдае ў Казахстане газету «Рокаш», на старонках аднаго з нумароў якой змешчаны артыкул капітана І. Супаненкі «Рэспубліка. Суверэннітэт. Армія». Аўтар прытрымліваецца такой пазіцыі: «Абліччам сапраўднай дзяржавы з'яўляюцца тры яе галоўныя інстытуты: уласная знешняя палітыка, уласная эканамічная і фінансавая палітыка, уласныя Узброеныя Сілы. Толькі пры выкананні гэтых трох пунктаў можна гаварыць аб суверэннай дзяржаве... З той дзяржавы, якая здолела ўтварыць моцную армію і магла пастаяць за сябе не толькі дэкларацыямі і абяшаннямі незалежнасці, але і сілай зброі, пачыналі лічыцца і метраполіі, і суседзі... Цяпер... пытанне ўтварэння Узброеных Сіл выходзіць на першае месца, з'яўляецца карэктным пытаннем суверэннітэту. Праўда, цяпер, у адрозненне ад мінулай гісторыі, гэта пытанне можна вырашыць мірным парламенцкім шляхам. «Капітан І. Супаненка палемізуе з камандуючым ЧБВА генерал-палкоўнікам Кастэнкам, які ў інтэрв'ю «ЛіМу» (30.11.1991 г.) іранізаваў: «...Навошта ёй (Беларусі) мець нацыянальнае войска? Дзеля прэстыжу?» Афіцэр з Казахстана лічыць: «Так, дзеля прэстыжу, і не толькі ствараюцца арміі ў суверэнных дзяржавах. Такі дзяржаўны інстытут, як армія, патрэбен дзеля таго, каб падкрэсліць, што гэта не якая там вобласць ці аўтаномная акруга, а суверэнная дзяржава. Зрэшты, нішто так не паўплывае на нацыянальную свядомасць, як свая армія; гэта інстытут, дзе можна дасягнуць нацыянальнага адзінства».

У № 6 «Рокаша» з канкрэтнымі прапановамі аб фарміраванні Беларускага Войска выступіў В. Сярпінскі. Першы этап, на думку аўтара, — служба прызыўнікоў з Беларусі на тэ-

рыторыі рэспублікі (адно, дзрэчы, з патрабаваннем страйкамаў). Яе павінен забяспечыць Вярхоўны Савет БССР. Другі этап — перадача МУС БССР частак унутраных войск СССР, якія знаходзяцца на нашай тэрыторыі, і фарміраванне першых частак Беларускага войска. Часткі Савецкай Арміі атрымліваюць двойное падпарадкаванне. Усе вышэйшыя чыны СА прызначаюцца ўрадам рэспублікі. Акрамя таго, уведзіцца нацыянальная мова і адзнакі. Гэтыя і іншыя прапановы павінен замацаваць Закон аб нацыянальным войску.

Калі параўнаць умовы прызыву ў Беларусі і ў нашых суседзяў, то ў Латвіі, напрыклад, з восні 1990 г. дзейнічае закон аб альтэрнатыўнай службе, паводле якога юнакі па жаданню нежыроўваюцца не ў казармы, а ў пажарную ахову, бальніцы, на будоўлі. Студэнты на службу не прызываюцца. Рэспубліка Малдова мае аналагічны закон, толькі з удакладненнем матываў «альтэрнатыўнай» (пацыфісцкіх, рэлігійных, палітычных). У Малдове і на Украіне з гэтага года ствараецца нацыянальная гвардыя. У Літоўскай Рэспубліцы з кастрычніка мінулага года служба літоўцаў у саюзным войску лічыцца службай замежнай дзяржавы. Каб быць прызваным ва УС СССР гэтай восенню, літоўскім юнакам трэба падаваць прашэнні ў мясцовыя органы ўлады. Ніякіх рэспубліканскіх ільгот яны і іх сем'і не атрымліваюць.

У такой сітуацыі Беларусь робіцца «палачкай-выручалачкай» Саюза, бо з ліпеня 1990 г. далей дэкларацыі права «на ўласныя Узброеныя Сілы» мы не пасунуліся. Заява Вярхоўнага Савета з просьбай не накіроўваць беларускіх хлопцаў у гарачыя пункты краіны прагучала як варты жалю «ўсхліп» перад саюзным кіраўніцтвам, у ваеннай палітыцы якога Беларусь адводзіцца то месца заходняга ядзернага «склепа», то роля «айчынай кватэры» для частцей выведзеных з Усходняй Еўропы. Таму, калі будзе прыняты саюзны «Закон аб усеагульным ваенным абавязку», што ў гэтыя дні фарсіруецца, студэнтаў рэспублікі чакае прызыў. І зусім верагодна, што яны складуць большасць у ротах і батальёнах Савецкай Арміі.

Засмучае, што ваеннае пытанне ў Беларусі не было яшчэ належна гучаным. Прынамсі, радыкальна яно пастаўлена толькі ў Заяве Цэнтральнай Рады БСДГ ад красавіка г. г., у якой гаворыцца аб неабходнасці «стварэння ўласнай сістэмы рэспубліканскай бяспекі, першым крокам да чаго магло б стаць стварэнне ў складзе Узброеных Сіл СССР дэпалітызаваных войсковых злучэнняў з ліку грамадзян ці нараджэнцаў рэспублікі». Можна, хутка скліканне Беларускай Вайсковай Рады, якое рыхтуюць беларускія вайскоўцы за межамі рэспублікі, паўплывае на мысленне дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР і надасць ваеннаму пытанню практычны сэнс.

Юрась ЗАЛОСКА.

НОВЫЯ ВЫДААННІ

Часопіс «ДЕЛО»: паміж Усходам і Захадам

«Часопіс міжнароднага супрацоўніцтва з Беларусі», — так пазначана пры загаловку гэтага выдання, так ахарактарызаваны асноўны напрамак яго дзейнасці. На пытанні «ЛіМа» адказвае галоўны рэдактар новага часопіса «Дело» Віктар ЖУК.

— Віктар Міналевіч, чаму ваш часопіс выйшаў менавіта сёлета і якія мэты вы ставіце перад сабою?

— Паводле прынятай летась Дэкларацыі аб незалежнасці, Беларусь сёння — суверэнная дзяржава. І гэта дзіўна, што наша рэспубліка дагэтуль не мае за мяжой сваёй «візітоўкі». Пра Беларусь там амаль нічога не ведаюць. Наш міністр замежных спраў Пётр Краўчанка расказаў мне, што ў Амерыцы яго перапыталі: «Беларашен» гэта хто? «Белогвардейцы»? Таму наша галоўная мэта — прадстаўляць Беларусь за яе межамі.

— Зыходзячы з гэтага зразумела, чаму часопіс выходзіць на рускай і англійскай мовах. «Дзелавыя людзі», бізнесмены заўсёды лічыліся ў нас звышінтэрнацыяналістамі. Але што ў такім разе ў ім будзе адметна беларускага?

— Наша выданне разлічана на рэспубліку Саюза і замежныя краіны, а руская і англійская мовы пакуль застаюцца мовамі міжнацыянальных зносін. Зараз паміж рэспублікамі Саюза адбываецца стварэнне адзінай эканамічнай прасторы, і Беларусь павінна заняць у гэтай прасторы адпаведнае ёй месца, «свой пачэсны пасады між народамі» ў галіне знешнегандлёвых сувязей з усім светам. Да таго ж, «дзела» — слова не толькі рускае, ім карыстаўся ў сваіх творах Якуб Колас. І мы таксама працуем са словам дзеля справы. І гэтую

справу мы яднаем са своеасаблівай рэкламай Беларусі ў свеце. Апроч функцыянальнай інфармацыі, змяшчаем матэрыялы па гісторыі і мастацтву. А выданне варыянту нашага часопіса на беларускай мове будзе залежыць ад таго, як пойдзе ягонае падпіска на Беларусі. Пакуль што ў канцы кожнага нумара змяшчаецца анатацыя асноўных матэрыялаў па-беларуску.

— Чым, на ваш погляд, адрозніваецца «Дело» ад іншых беларускіх часопісаў?

— Тым, што ён разлічаны пераважна на дзелавых людзей. Часопіс «Беларусь», напрыклад, у якім я працаваў вусем гадоў, наўрад ці пойдзе за мяжой значным накладам... Бо там трэба прапаноўваць тавар. Такія выданні, як «Голас Радзімы», па сутнасці, з'яўляецца падарункавым выданнем. Нашы землякі за мяжой людзі не надта багатыя, і разлічваюць, што яны будуць падтрымліваць часопіс толькі таму, што ён беларускі, наўрад. А тая фірма, з якой мы супрацоўнічаем, займаецца бізнесам, але ніяк не дабрачыннымасцю. Мне каштавала шмат сіл і нерваў пераканаць амерыканцаў, што раздзелы са зместам пра беларускую культуру і гісторыю патрэбны.

— У выданні «Дела» ўдзельнічаюць выдавецтва «Беларусь» і амерыканская фірма «Пэнберт-Інтерпрайзес, Інк». Хто больш рызыкуе ў сённяшнім

нестабільным свеце, укладваючы грошы ў часопіс?

— Рызыкуюць абодва бакі. Прынамсі, пераважную частку ўкладае ў справу выдавецтва «Беларусь». Тое ж і з інфармацыяй. Толькі 30—40 працэнтаў зместу, інфармацыі для беларускіх бізнесменаў, плануем атрымліваць ад замежных партнёраў. Наш часопіс можна было б яшчэ назваць «Мост», у сэнсе — інфармацыйны. Мы працуем у два бакі. Ды і сама Беларусь, ці ж гэта не мост паміж Усходам і Захадам?

— Хто прыйшоў працаваць у ваш часопіс?

— Людзі, якія добра ведаюць сваю рэспубліку, і якія жадаюць ёй дапамагчы. Нашы журналісты павінны ведаць, акрамя беларускай, яшчэ і англійскую мову. Мне, на жаль, ужо даводзілася чуць, што выданне «Дела» робіцца толькі дзеля таго, каб зарабіць шалёныя грошы. Але, калі б мы сапраўды прагнулі шалёных грошай, мы б выдалі не «Дело», а «Тело». На звычайнай злотыцы зарабілі б нядрэнна. Але ў нас іншая мэта. Мы жадаем працаваць дзеля карысці Беларусі.

Гутарыў Ягор КОНЕУ, студэнт факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна.

«ЛіМ» — 92

Падпіска пачалася — падпіска працягваецца. Наш індэкс — 63856. Кошт падпіскі на год — 5 рублёў 40 кап. Без ЛіМачытанья — не жыццё, а існаванне!

Ф. СП-1

Министерство связи СССР
„Союзпечать“

АБОНЕМЕНТ на газету **63856**
журнал (индекс издания)

(наименование издания) Количество комплектов

ЛИТЕРАТУРА И МАСТАЦТВА

на 19 _____ год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куда _____
(почтовый индекс) (адрес)

Кому _____
(фамилия, инициалы)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА

на газету **63856**
журнал (индекс издания)

(наименование издания)

ЛИТЕРАТУРА И МАСТАЦТВА

Стоимость	подписки	_____ руб.	коп.	Количество комплектов:
	пере-адресовки	_____ руб.	коп.	

на 19 _____ год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куда _____
(почтовый индекс) (адрес)

Кому _____
(фамилия, инициалы)

Ці заговорыць па-беларуску «7 дней»?

Здаўна павялося так, што сфарміраваны пад жорсткім кантролем «кіруючай і накіроўваючай» дзяржаўнай структуры Беларускай ССР ажыццяўляюць свае функцыі на мове народа-суседа, не ўжываючы мову карэннай нацыі. Імя яе, тым не менш, традыцыйна прымацоўваецца да найменняў адпаведных партыйных ўдзяў дзяржаўных органаў і ўстановаў. Адною з такіх дзяржаўных структур, якая жорстка падпарадкаваная партыйна-дзяржаўнай наменклатуры і якая, трэба лічыць, выказвае яе інтарэсы, з'яўляецца Беларускае тэлеграфнае агенцтва, што два гады назад заснавала друкаваны орган — штогоднік «7 дней».

У сярэдзіне 1990 года выданне шукала «свой голас», і ў шэрагу выпускаў давала «пакет» усебаковай і даволі праўдзівай інфармацыі з жыцця рэспублікі, а таму і сабрала значную колькасць падпісчыкаў на 1991 г. Аднак і многія чытачы, і аўтар гэтых радкоў не маглі не заўважыць, што ў перыяд і напярэдадні XXXI з'езда КПБ штогоднік рэзка змяніў накірунак.

Верагодна, пад уціскам тых жа недэмакратычных сіл рэдакцыя газеты адмовілася і ад выпуску беларускамоўных старонак, і ад выдання беларускамоўнага адпаведніка, хаця і Савет Міністраў, і кіраўніцтва рэдакцыі неаднаразова довадзілі чытачам, што такое выданне гарантуецца.

І вось, каб захаваць аблічча ў абставінах, калі ўступіў у сілу Закон аб мовах у Беларускай ССР, рэдакцыя зрабіла «ход канём»: абвясціла «суверэнітэт», самастойнасць, спаслаўшыся на правы, прадстаў-

леныя Законам аб друку. Такім чынам, на думку ініцыятараў адмысловай «рэарганізацыі», таму-сяму з адказных асоб Савета Міністраў БССР даецца магчымасць пазбегнуць адказнасці за ігнараванне дзяржаўнай беларускай мовы.

Паважаны рэдактар штотыднёвіка «7 дней» А. Пранішнікаў не знахадзіць нічога іншага ў пацвярджэнне сваёй самастойнасці, як даводзіць, што выданне ў 1990 і 1991 гадах стала самакупным і нават... плаціць падаткі за прыбытак. Рэдактар нават пакляўся, што не залежыць ад «грашовага мяска і ўтрымання» (гл. «7 дней» № 20), хаця ў залежнасці дзяржаўнага органа ад дзяржавы няма ніякага сорама. Вось калі пад выглядам дзяржавы «грашовым мяскам» распараджаецца палітычная партыя і яе крэатура, гэта іншая справа...

Аднак давайце ўсё ж палічым грошы (і дзяржаўныя матэрыяльныя рэсурсы), тым больш, яны не ў «чужой кішэні» (як сцвярджае А. Пранішнікаў), а ў грамадскай. У гэтай сувязі я задаю А. Пранішнікаву тая ж пытанні, на якія не даў адказу Старшыня Савета Міністраў Беларускай ССР В. Кебіч у зале пясчэжэнняў Вярхоўнага Савета БССР. Гэта быў той самы першы дзень сесіі, пра які згадвае рэдактар «7 дней» у сваёй публікацыі ў штотыднёвіку з нумарам 21. За чые грошы выходзілі ў свет нумары газеты да абвясчэння рэдакцыяй «суверэнітэту», г. зн. хто стварыў статутны фонд выдання, забяспечыў яму рэкламу і падпіску, вынікі якой і дазволілі штотыднёвіку стаць самакупным? З якой «кішэні» бяруцца 8 мільёнаў 732 тысячы кв. м. паперы, якая адпушчана Дзяржэканомпланам БССР па ліміту і па дзяржаўных цэнах на 1991 год штотыднёвіку «7 дней»? Як вядома, «самастойныя», не дзяржаўныя выданні не забяспечваюцца паперай па ліміту і па дзяржаўных цэнах, а, за рэдкім выключэннем, купляюць яе па рыначным кошце (да 10 тыс. рублёў за тону). Пытанні такога характару можна праяваць...

Між іншым, «на волю» партыйна-дзяржаўная наменклатура адпускае толькі тых, хто ёй аддана служыць. Аб гэтым

сведчыць і лёс «Знамени юности», дэмакратычнага выдання, якое мае звыш паўмільёна падпісчыкаў і яшчэ больш удзячных чытачоў. Калі паважаны А. Класкоўскі супольна з рэдакцыйным калектывам «Знаменкі» паставілі перад арганізацыяй — заснавальніцай газеты пытанне ў адпаведнасці з Законам аб друку аб той самай самастойнасці, пра якую так хораша распавядаў А. Пранішнікаў, то атрымалі такі «адлуп», што рэдактар застаўся без працы, а рэдакцыйны калектыв аказаўся перад пагрозай накаута.

Яўген ЦУМАРАЎ,
народны дэпутат
Беларускай ССР.

Адказ «спецыялісту»

У артыкуле «Если отбросить дилетантскую риторику...» («Народная газета» № 129 (142) ад 5.7.1991 г.) палкоўнік Валерый Паўлаў спрабуе быццам бы прафесійна адказаць «дылетантам», што вядуць размову пра нацыянальнае беларускае войска. Так, тэма гэтая актуальная, складаная, таму трэба цярэліва, без эмоцый разабрацца ў сутнасці пытанняў, якія ён закрануў.

Трэба падкрэсліць, што спрэчка ідзе не паміж «дылетантамі» і «спецыялістамі». Не! Сутыкнуліся процілеглыя, антаганістычныя погляды, якія з аднаго боку адлюстроўваюць інтарэсы імперскага цэнтра, а з другога — інтарэсы беларускага народа. Дзіўна, што В. Паўлаў бярэ на сябе адказнасць самому вызначыць, што патрэбна менавіта Беларусі, а што непатрэбна, пры гэтым смела выдае інтарэсы імперыі за інтарэсы беларускага народа.

Не буду спрачацца з пытан-

нем: ці патрэбнае сёння дзяржаве войска наогул? Напэўна, усё-такі пакуль патрэбнае. А вось са словамі пра тое, што хворае войска апынулася «...в эпицентре разнузданного шельмования, клеветы...», згадзіцца не магу. Бо гэта не так! Недахопы і хваробы войска цалкам адлюстроўваюць хваробы тае сістэмы, што пануе ў краіне на працягу 73-х гадоў. Яны ёсць натуральны вынік дзейнасці камуністычнага кіраўніцтва краінай і войскам. І дарэмна аўтар пачынае артыкул састарэлай ужо «песняй» на словы нашых генералаў. Не пераканаўча! Паверыць гэтым «песням» здольны толькі той, хто не служыў у войску, не ведае вайсковага жыцця.

Больш спрэчка выклікае пытанне пра ўласнае беларускае войска. В. Паўлаў сцвярджае, што гэтае войска «...нельзя иметь чисто по политическим мотивам, т. к. эта армия будет использоваться как инструмент для достижения сугубо внутренних целей», і спасылкаецца пры гэтым на прыклады Балтыі і Закаўказзя: «Национальные вооруженные силы — мощный рычаг удержания власти на местах». Сябраўды так! Таму гэтыя войскі і непатрэбныя імперыі, але вельмі неабходныя рэспублікам. Хто ж абароніць іхні дзяржаўны суверэнітэт? Толькі сваё нацыянальнае войска! Бо міліцыя, нат першакласная, задачы абароны выканаць няздольная.

Далей аўтар піша, што трымаць нацыянальнае войска «...невыгодно экономически... По силам, а главное, нужно ли это народу Белоруссии, если его труд защищен и так?» І тут не магу з ім пагадзіцца. Ці ж Цэнтр сам без рэспублік зрабляе грошы на ўтрыманне сваіх узброеных сіл? Ён жа збірае «даніну» з рэспублік на свае патрэбы, у тым ліку на войска. І з Беларусі таксама. Вось гэтыя грошы, толькі ў значна меншай колькасці пойдуча на беларускае нацыянальнае войска. Маюць жа сваё войска Балгарыя, Венгрыя, Швецыя і нават Люксембург.

Будзе Беларусь мець сваё ўласнае войска, тады ніколі не стане ні «ўсходнімі крэсамі», ні «Северо-Западным краем». Я лічу, што сёння трэба разглядаць гэтую праблему толькі так.

Што ж да суадносінаў Беларусі з Цэнтрам пры вырашэнні пытанняў абароны і бяспекі, дык іх трэба адмыслова абумовіць на пераходны перыяд ад агульнасаюзных узброеных сіл да ўласнага нацыянальнага войска.

Ігар ПАУЛОЎСКІ,
палкоўнік запasu,
сябра каардынацыйнага
камітэта Маскоўскага
згуртавання
беларусаў-вайскоўцаў.

Нас зразумелі і падтрымалі

Аб Талінскім міжнародным фестывалі харавой музыкі, які адбыўся з 1 па 7 ліпеня, «ЛіМ» паведамляў, але, вядома, цяжка было ў адным артыкуле поўна расказаць пра фестываль і яго ўдзельнікаў.

Упушчана галоўнае — прадстаўнікамі Беларусі на свяце былі пяць харавых калектываў з Мінска: студэнцкі БДУ, Дзяржаўны камерны, Акадэміі навук БССР, педагагічнага інстытута замежных моў і хор настаўнікаў. Хочацца дадаць тое-сёе да лімаўскай публіка-

цыі «Наш сцяг ля Старога Тоомаса» ад 19 ліпеня г. г. Папершае, усіх, хто ў тыя дні прыехаў з Беларусі ў Талін, хваляваў лёс арганізаванай там выставы «Беларускі дом». На жаль, згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» на чале з Я. Лецкам адасобілася ад кантролю і дапамогі гэтай «жукты беларускай» ў дні фестывалю. Арганізацыю «Дом» ўзяла амаль поўнасцю на сябе Галерэя беларускіх мастакоў. Па-другое, вышэйназванае згуртаванне нават не пацікавілася аб непасрэдных удзельніках свята — харавых калектывах з Беларусі. У выніку — перад урачыстым шэсцем прадстаўнікаў па вуліцах горада мы апынуліся (як і хары Расіі) без сваіх дзяржаўных альбо нацыянальных сімвалаў. І — толькі дзякуючы ўсё тым жа мастакам, нам удалося прайсці шэсце з годнасцю пад белчырвона-белым сцягам. І не раз мы бачылі слёзы на вачах і чулі вітанні: «Vivat Valgevepe!», «Жыве Беларусь!». Луналі сцягі і над Спеўным полем, гучалі нашы песні, наш адраджэнскі дух, наша адзінства. І нас пачулі, зразумелі і падтрымалі не толькі суайчыннікі, але і 400 тысяч прысутных.

А. ГАЛІЧ.

Звяртаюся па дапамогу

Я ўжо не ведаю, хто мне можа дапамагчы, звяртаўся да многіх, аднак без вынікаў.

Я — вучоны, кандыдат навук, дацэнт. Больш пятнаццаці гадоў даследаваў гісторыю дойлідства на Беларусі, сабраў шмат архіўных матэрыялаў, якія сведчаць аб тым, што ў архітэктурных адносінах у XVI — першай палове XVII ст. мы не саступалі многім краінам Еўропы. Архітэктурную нашай зямлі вызначаў Рэнесанс, якім пазначаны былі не толькі розныя будынкі, але і планіроўка гарадоў і мястэчак. У час, калі стваралі Скарына, Будны, Цялінскі і іншыя дзеячы беларускага Адраджэння, дойлідства Беларусі таксама дасягала найвышэйшых нацыянальных вяршыняў.

Усё гэта я напісаў у сваёй будучай кнізе «Дойлідства Беларусі XVI — сярэдзіны XVII ст.». Прыняло яе да друку выдавецтва «Навука і тэхніка». Кнігагандаль вызначыў тыраж 3 тыс. экз. Значыць, кніга стратная.

У лютым г. г. была зроблена вёрстка. Я яе вычытаў, адвёз у рэдакцыю. Там мне казалі, што для выдання кнігі трэба заплаціць выдавецтву 21 тысячу рублёў. У мяне такіх грошай няма. Я звяртаўся па дапамогу да розных арганізацый, але паразумення не знайшоў. Адмовіўся ад будучага ганарару ў надзеі, што гэта дапаможа выданню.

І вось цяпер стварылася такая сітуацыя, што набор кнігі можа быць раскіданы. Увогуле можна падумаць, што такая кніга патрэбна толькі мне, яе аўтару, а не тым, каму дарагія гісторыя Беларусі, яе нацыянальнае адраджэнне.

Мне тлумачылі, што выдавецтва перайшло на самафінансаванне і самазабеспечанасць, і таму стратныя кнігі яны друкаваць не будуць. У той жа час кааператары выдаюць, што хочучы, бо ў іх ёсць грошы. Хіба гэта справядліва?

Дык, можа, знойдзеца хоць адна душа, зацікаўленая ў выданні такой кнігі, як мая? Можа, не ўсё яшчэ страчана?

Ю. ЯКІМОВІЧ,
кандыдат архітэктурны,
дацэнт Віцебскага
педагагічнага інстытута,
член Саюза архітэктараў
СССР.

ПРОВЕРЬТЕ ПРАВИЛЬНОСТЬ ОФОРМЛЕНИЯ АБОНЕМЕНТА!

На абонементе должен быть проставлен отиск кассовой машины.

При оформлении подписки (переадресовки) без кассовой машины на абонементе проставляется отиск календарного штемпеля отделения связи. В этом случае абонемент выдается подписчику с квитанцией об оплате стоимости подписки (переадресовки).

Для оформления подписки на газету или журнал, а также для переадресования издания бланк абонемента с доставочной карточкой заполняется подписчиком чернилами, разборчиво, без сокращений, в соответствии с условиями, изложенными в каталогах Союзпечати.

Заполнение месячных клеток при переадресовании издания, а также клетки „ПВ-МЕСТО“ производится работниками предприятия связи и Союзпечати.

1983 г. Обл. тип. г. Кострома

КПСС. Яшчэ адзін званок

3 нагоды ўказа Прэзідэнта Расіі аб дэпартызацыі

З палымным бальшавіком мабыць апошняй ужо генерацыі, другім сакратаром Мінскага гаркома КПБ Віктарам Валянцінавічам Чыкіным мне давялося пазнаёміцца за лімаўскім «круглым сталом», куды ён быў запрошаны разам з прадстаўнікамі розных палітычных і грамадскіх арганізацый і рухаў рэспублікі. Помню, напярэдадні гэтай сустрэчы я два дні запарнік не мог датэлефанавацца да Віктара Валянцінавіча — кожны раз сакратарка адказвала: «Чыкіна няма, паехаў у заводскія партарганізацыі».

Потым, на пасяджэнні «круглага стала» ён сказаў, што пасля адмены слаўтага 6-га арты-

кула Канстытуцыі партарганізацыі на прадпрыемствах вытворчымі пытаннямі не займаюцца. «А чым яны займаюцца!» — спыталі ў яго. «Палітычнай вучобай, асветай, прыёмам у партыю», — адказаў ён.

Размова гэтая ўспомнілася мне, калі на старонках камуністычнага друку, па радзі і тэлебачанні была разгорнута кампанія па дыскрэдытацыі ўказа Прэзідэнта Расіі Б. Ельцына «Аб спыненні дзейнасці арганізацыйных структур палітычных партый і масавых грамадскіх рухаў у дзяржаўных органах, установах і арганізацыях РСФСР».

Што і казаць, ажыццяўленне ўказа ўнясе істотныя змены ў арганізацыйную структуру КПСС — КПР, якая будзеца па вытворчым прыцыпле 1, што б там ні казалі, мае і сёння неабмежаваны магчымасці верхаводзіць у эканоміцы, арміі, праваахоўных органах, культуры, іншых галінах нашага быцця.

Вось адкуль вярхал, узняты партакратыяй вакол гэтага, прама скажам, гістарычнага дакумента. Гвалт, забіраюць уладу!

І яшчэ адна акалічнасць, якая вынікае з дэпартызацыі дзяржаўных органаў і ўстаноў, пазбавіла сну камуністычных дзеячаў — страх перад пагрозай далейшага скарачэння партыйных шэрагаў. Хто яго ведае, як яно будзе, разважаюць яны, калі парткомы на тых жа прадпрыемствах будучы скасаваны і членам КПСС будзе прапанавана станавіцца на партыйны ўлік па месцы жыхарства, ці «данясуць» яны свае партбілеты да жэнаўскіх партыячэек? Колькі іх сёння, камуністаў, якія яшчэ затрымліваюцца ў партыі не па ідэйных перакананнях, а часцей з-за боязі ўвайсці ў канфлікт з тым жа партыйным і заводскім начальствам. Ва ўказе ж на гэты конт дадзены недвухсэнсоўныя тлумачэнні: «Удзел ці не ўдзел грамадзян у дзейнасці палітычных партый і масавых грамадскіх рухаў не можа быць падставой для абмежавання іх правоў, уключачы права на займанне якой-небудзь пасады, калі яно не ўстаноўлена заканадаўствам РСФСР...».

Успамінаю дэбаты на апошняй сесіі Вярхоўнага Савета БССР з нагоды дэпартызацыі дзяржаўных органаў, прамысловых прадпрыемстваў у рэспубліцы. Якія праклёны на парламенцкую апазіцыю, што прапанавала да абмеркавання гэтае пытанне, абрынулі нашы дамарослыя камуністы-артадоксы. Праўда, у Вярхоўным Саўеце яны пакуль што пераважаюць, а таму гэтую ідэю да пары да часу пахавалі.

Як каго, а мяне надзвычай абурала метада, якім карыстаюцца праціўнікі ідэі дэпартызацыі, абвінавачваючы сваіх апанентаў у грахах, уласцівых самой камуністычнай партыі (якую, дарэчы, і партыяй называць цяжка, бо яна даўно ператварылася ў пануючую дзяржаўную структуру). Аказваецца, як сцвярджае заява ЦК КПСС, указ Прэзідэнта Расіі «накіраваны на істотнае абмежаванне грамадзянскіх правоў і свабод, дэмантаж дэмакратычных заваў апошніх гадоў... Ажыццяўленне ўказа прывядзе да згортвання разнастайных форм удзелу працоўных у кіраванні вытворчасцю, адкрые прастор адміністрацыйнаму самавольству і беззаконню ў адносінах да людзей працы, аслабіць інстытуты сацыяльнай абароны... Яно парушае агульнапрынятыя нормы, замацаваныя міжнароднымі пактамі аб грамадзянскіх і палітычных правах».

Хто ж гэтак непакоіцца аб тым, каб, крый божа, не былі абмежаваны грамадзянскія правы і свабоды? Партыя, якая дзесяцігоддзямі гэтыя правы і свабоды душыла, фізічна і маральна знішчаючы інашадумаў?

Ну, а сцвярджае ЦК КПСС, што скасаванне парткомаў і камітэтаў камсамола на прадпрыемствах пагражае людзям працы незлічонымі бядамі, што можа выклікаць, акрамя іранічнай усмешкі? Ці гэта сакрэт, што ўсе парткомы практычна ажыццяўляюць рашэнні вышэйшых партыйных органаў, рашэнні многія з якіх і з'яўляюцца ўзорам самавольства і беззаконня.

Свой сапраўдны твар заводскія парткомы паказалі ў час красавіцкіх забастоў на Беларусі. Нешта не чуваць было, каб яны сталі ўпоруч з

рабочымі. Наадварот, рабілі ўсё, каб дыскрэдытаваць рабочы рух.

Маняць нашы партыйныя правадыры і тады, калі гавораць аб тым, што пры ўмове дэпартызацыі месца, вызваленае кампартыяй, зоймуць яе апаненты. Пра гэта, між іншым, казаў нядаўна ў сваім выступленні па Беларуска-кіе радзі першы сакратар ЦК КПБ А. Малафееў. Але ж члены парламенцкай апазіцыі ў Вярхоўным Саўеце рэспублікі, ставячы пытанне аб дэпартызацыі, падкрэслівалі, што яна тычыцца ўсіх партый і грамадскіх рухаў. Але выгадна, відаць, не заўважаць гэтай істотнай акалічнасці і станавіцца ў позу незаслужана пакрыўджанага чалавека... А з іншага боку і зразумець можна крыўду таго партыйнага функцыянера, які зрабіў працу ў партыі сваёй прафесіяй... Ды што

зробіш — прыйдзеца перакваліфікавацца.

І яшчэ адно, на што мне хацелася б звярнуць увагу ў гэтых нататках. Сёння, калі дэмакратычны рух у краіне набраў рэальную сілу, калі ў грамадстве адбываюцца незваротныя працэсы, рэакцыйнае крыло КПСС рэкруціруе пад свае сцягі (вядома, не афішуючы гэта) самыя разнастайныя сілы — ад неабальшавікоў-нін-андрэўцаў і генералаў, у якіх пацяпленне міжнароднага клімату выбіла глебу з-пад ног, да некарай часткі інтэлігенцыі, трапіўшай у палон чарнасоценнай, шавіністычнай ідэі. Яскравым сведчаннем гэтага з'яўляецца, на маю думку, апублікаванае нядаўна ў «Советской России» «Слово к народу», сярод падпісантаў якога пісьменнікі Ю. Бондараў, А. Праханаў (якога Віктар Астаф'еў у сваім водгуку на «Слово...» называе «палітруком па літаратуры»), В. Распуцін (які, па словах таго ж В. Астаф'ева, «ставіць подпісы ўсюды і паўсюдна пад самымі чорнымі дакументамі і часам піша рэчы не дастойныя яго таленту»), намеснік міністра абароны СССР генерал В. Варэннікаў, першы намеснік міністра ўнутраных спраў СССР генерал Б. Громаў, сакратар ЦК РКП Г. Зюганаў, фанатычны абаронца калгаснага ладу В. Старадубцаў.

Што б там ні гаварылі аўтары «Слова...» аб сваёй бязмежнай любові да Айчыны, сваёй трывозе за яе лёс — усё гэта толькі прыгожыя словы, за якімі крыецца амаль непрыхованая нянавісць да прагрэсу і дэмакратыі.

Праз некалькі дзён пасля

азнаямлення з тым «Словам...» на вочы мне трапіла заява Мінскага палітычнага клуба «Камуніст», апублікаваная ў адвядзенай газетцы «Мы і время», якую «кур'е» Мінскі гарком партыі. Нягледзячы на вонкавую рознастайнасць гэтых «дакументаў», нельга не заўважыць, што ў многім аўтары іх адвольна глядзяць на палітычныя працэсы, што адбываюцца ў краіне. Параўнайце самі: «Что с нами сделалось, братья? Почему лукавые и велеречивые властители, умные и хитрые отступники, жадные и богатые стяжатели, издеваясь над нами, глумясь над нашими верованиями, пользуясь нашей наивностью, захватили власть, растаскивают богатство, отнимают у народа дома, заводы и земли, режут на части страну, ссорят нас и морочат, отлучают от прошлого...» («Слово к народу»). «...Если участь, что первого июля были узаконены приватизация и безработица, принят во втором чтении проект основ прокуржуального уголовного законодательства, подписан протокол о роспуске Организации Варшавского договора, то становится ясно, что для капитала первое июля является днем начала открытого наступления по всему фронту против власти людей труда...» («Капитал переходит в открытое наступление»). «Мы и время» № 7).

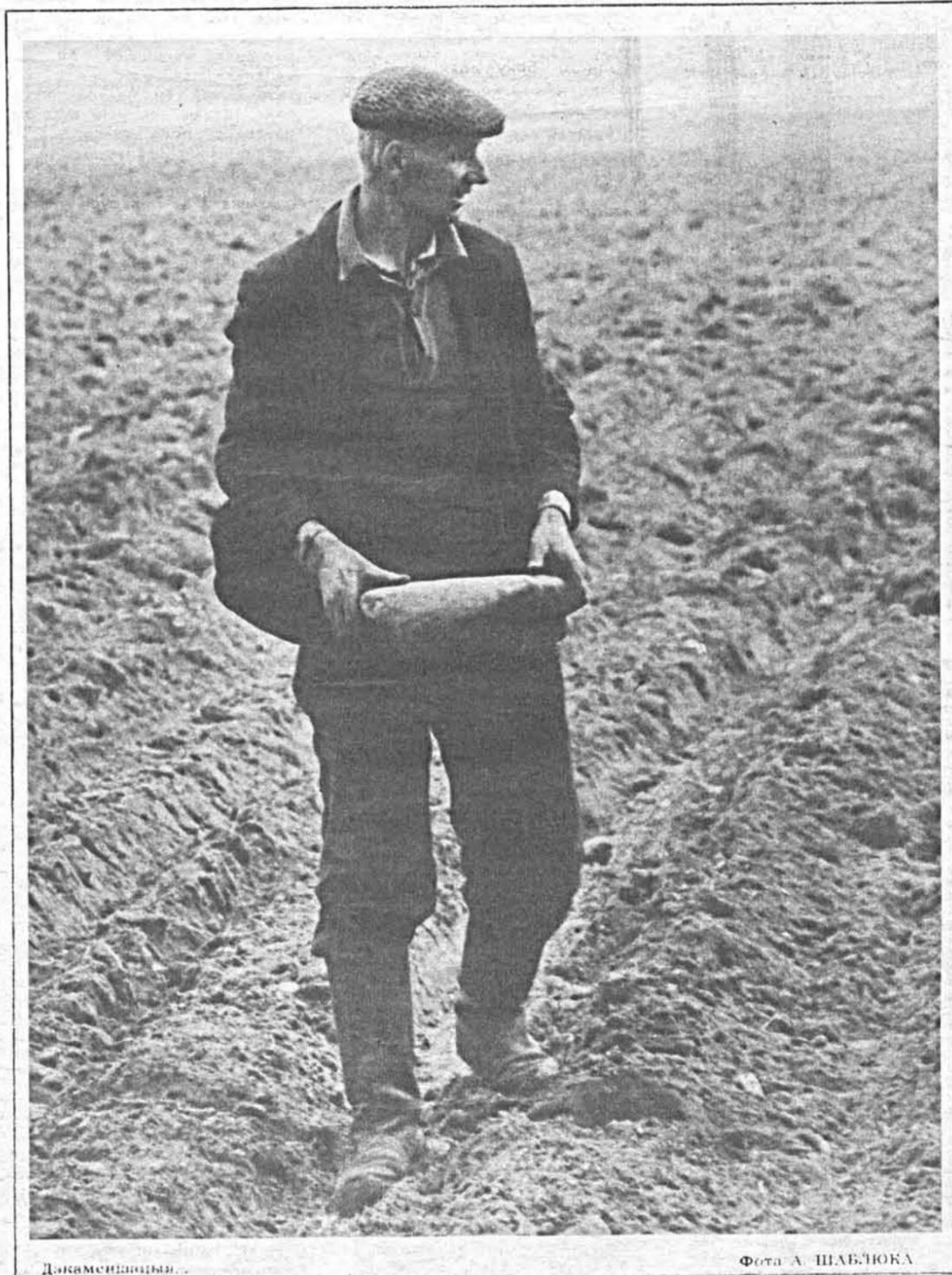
І яшчэ такая дэталі. Пад «Словам...», якое фактычна заклікае да ліквідацыі, абраных канстытуцыйным шляхам, вышэйшых органаў улады — «губителей Родины», стаяць, як я ўжо казаў, подпісы двух генералаў, двух намеснікаў саюзных міністраў. У любой цывілізаванай краіне вынікам гэтага ўчынку афіцыйных асоб з'явілася б іх неадкладная адстаўка. У нас, відаць, гэта ім не пагражае. А шкада. Вельмі ж не бяспечныя людзі.

І апошняе. Я не схільны падзяляць распаўсюджаную зараз у грамадстве думку, што КПСС дышае на ладан, аганізуе, адным словам, ледзь не дажывае апошнія дні. Так, можна пагадзіцца з аглядальнікам «Комсомольской правды» Л. Нікіцінскім, які ў нядаўнім сваім артыкуле «Эволюция, о необходимости которой так долго говорили меньшевики, свершилась!» («КП» за 30.7.91 г.) сцвярджае, што «ўнутраны патэнцыял партыі амаль вычарпаны, запасы энергіі зрасходаваны ў барацьбе за палітычны ўплыў з іншымі грамадскімі сіламі», але ўсё ж нельга скідаць з рахунку нізкую палітычную свядомасць, люмпенізацыю пэўнай часткі насельніцтва — фактары, якія заўсёды больш-менш паспяхова выкарыстоўвала кампартыя, якая традыцыйна ўмее перакласці віну за ўласныя памылкі і злачынствы на чужыя плечы — на чарговых «ворагаў народа». Яшчэ ўчора гэта былі дысідэнты, сёння — «так званыя» дэмакраты, нянавісць да якіх няцяжка інспіраваць, улічваючы эканамічны і палітычны крызіс, які амаль паралізаваў краіну. Вось ужо і пры Брэжневе, можна пачуць, жылося добра, а пры Сталіне дык наогул было райскае жыццё. У згаданай ужо газетцы «Мы і время» камуніст Е. Мялешка піша: «Жизнь стала лучше, жизнь стала веселой, — переублачивают они (відаць, дэмакраты. — М. З.) с сарказмом И. В. Сталина. А ведь тогда действительно с каждым днём жизнь становилась лучше и веселее...».

Паспрабуй такому дакажы, што давяла краіну да бездні за семдзесят гадоў уладарання сама камуністычнай партыі.

Так што будзем пільна партакратыя яшчэ жывая.

Міхась ЗАМСКІ.

Дакаменціцы...

Фота А. ШАБЛЮКА

Вядомаму крытыку і літаратуразнаўцу, аднаму з пастаянных аўтараў «ЛіМа» Паўлу Дзюбайлу — 60. Ад усяго сэрца віншваем Паўла Кузьміча з юбілеем, жадаем яму новых творчых поспехаў.

Павел ДЗЮБАЙЛА

ЯКАЯ ЯНА, НАША СУЧАСНАСЦЬ?

Па старонках часопіснай прозы

Усё больш чытачоў і крытыкаў схіляюцца да думкі, што галоўная сфера для літаратуры — духоўная, гуманістычная. Аднак было б наўным думаць, што новая літаратура, якая сваёй галоўнай задачай будзе лічыць спасціжэнне агульначалавечых, маральных, духоўных каштоўнасцей, здолее адарвацца ад пэўных сацыяльных рэалій, сягне ў сферы духоўных абстракцый. Ад гістарычна-канкрэтнага да агульначалавечага — іншага шляху няма і ў філасофскім, і ў мастацкім пазнанні, у мастацкай творчасці. І на гэтым шляху вопыт савецкай літаратуры (і пазітыўны, і негатывы) вельмі павучальны.

У гісторыі літаратуры былі самыя розныя перыяды, былі прылівы і адлівы, узмацавалася або спадала цікавасць да ўласна мастацкай літаратуры. Цяпер мастацкая літаратура знаходзіцца як бы на раздарожжы, на перагруппіроўцы. Гэта час, калі адмаўляюцца складзеныя ў мінулых дзесяцігоддзях эстэтычныя схемы, літаратурныя напрамкі, калі новыя тэндэнцыі і кананамернасці раскрываюцца яшчэ слаба. Ідзе вельмі вострая літаратурная барацьба, якая выяўляецца нярэдка не ў адстойванні канцэпцый, ідэй, шуканні ісціны, а больш у амбіцыйнасці і групавай вяржасці крытыкаў і пісьменнікаў.

І ў такой атмасферы, натуральна, абмяркоўваюцца не так праблемы ўласна літаратуры, сучаснай літаратурнай сітуацыі, колькі праблемы ідэалагічныя, пытанні ўзаемаадносін самых розных літаратурных груп.

Сённяшняя літаратурная панарама вельмі стракатая. Прыходзяць думкі аб тым, што літаратурны працэс як бы супыніўся, разладзіўся, што нельга ў ім зараз выявіць пэўныя тэндэнцыі. У наяўнасці як бы толькі калейдаскапічная мозаіка літаратурных твораў. І ўсё ж літаратура жыве, пры ўважлівым яе асэнсаванні можна выявіць агульныя рысы ў яе развіцці.

Цяпер публікуюцца ўсё: творы пісьменнікаў-эмігрантаў, творы, якія раней не друкаваліся па тых або іншых прычынах, зратычныя, рэлігійныя і іншыя. І ўсё гэта ў адзінай масавай плыні. Таму так цяжка разгледзець у гэтай плыні ўласна мастацкую, сапраўдную літаратуру.

Як жа рэагуе на ўсё гэта беларуская проза, ў прыватнасці, проза, якая непасрэдна ўзаўняе нашу сучаснасць? Які мастацкі ўзровень твораў, іх гуманістычны патэнцыял? Як заўсёды праблемы сучаснасці ў цэнтры ўвагі І. Шамякіна. Гэта характэрна і для апошняга яго рамана «Злая зорка». Пісьменнік нярэдка паказвае сферы жыцця, вельмі далёкія ад яго жыццёвага і духоўнага вопыту. І гэта, вядома, ускладняе спасціжэнне і ўзаўняненне тых або іншых сітуацый, чалавечых характараў.

Даць адназначную ацэнку рамана І. Шамякіна цяжка, ды ў гэтым, відаць, і няма вялікай патрэбы. Твор напісаны па гарачых слядах падзей, у ім пастаўлены вострыя надзённыя праблемы. Аднак справядліва і тое, што залішне ў ім звычайнай паярхоўнай белетрыстыкі, публіцыстыкі, не стае аналітычнага псіхалагізму. Звязць трагедыя Чарнобыля і Афганістана арганічна і трывала не ўдалося. Патрабавалася больш глыбокае сацыяльна-філасофскае асэнсаванне гэтых падзей.

В. Гігевіч у апавесці «Палтэргейст» імкнецца да таго, каб падрабязна і дакладна апісаць здарэнне, што адбылося ў Барысаве, (у творы — Бярэзаве) і пра якое некалькі гадоў таму назад пісалася ў газетах. Прынамсі, сам аўтар нас у тым пераконвае: «Хачу запэўніць шааноўных чытачоў, што гэтыя, як і наступныя газетныя выразкі, артыкулы, цытаты, што будуць прыводзіцца ніжэй, рэальныя. Зменены толькі дзе-нідзе асобныя прозвішчы, апушчаны неістотныя факты і дэталі». Вядома, што гэта толькі хітраваты пісьменніцкі прыём, бо калі б у пісьменніка не было іншай звышзадачы, то не было б і мастацкага твора.

З правамі палтэргейста — рух, куляны і палёт прадметаў і мабіль, перанос пасцелі, выскокванне электрапробак і інш. — не могуць справіцца ні жыхары дома Люба і Юзік Кругавыя, ні міліцыя на чале з начальнікам аддзела ўнутраных спраў, падпалкоўнікам Селіванавым. Не могуць вытлумачыць гэтыя правы і вучоныя акадэміі навук. Вось тут і адкрыліся вялікія магчымасці для пісьменніка: незласліва, часам грубавата пацясняючыся, паказаць жыццё-быццё Кругавых, у іранічна-сатырычным плане апісаць бюракратычна-адміністрацыйны стыль працы ахоўнікаў грамадскага парадку і асабліва вучоных. Для навукоўцаў В. Гігевіч знаходзіць ужо нават гратэскныя фарбы. Наогул, літаратурныя крытыкі і навукоўцы невядома чаму даўно ўжо сталі сатырычнымі персанажамі ў творах пісьменніка.

У апавесці знітаваныя сцены сацыяльна-бытавыя, службова-адміністрацыйныя з выніткамі, цытатамі з газет і часопісаў, з выступленнямі і дэкларацыямі нарадаў. Атрымаўся саюсаблівы твор з выразна выяўленымі сатырычна-гратэскнымі рысамі.

ведамляецца: «У хаце Кругавых электрапробкі больш не вывінчваюцца і на памост не падаюць, падушкі не лётаюць, талеркі і міскі ляжаць спакойна...»

Ну, а што да герояў апавесці Любы і Юзіка, то яны ўжо спакойна адносяцца да таго, што адбылося. На пытанні рэдка адказвалі, часцей смяліся. Юзік казаў: «Усяго, браток, і не скажаш, што на свеце між людзьмі бывае...» А бяздзетная Люба нярэдка нарадзіла хлопчыка. Такая дэтэктыўна-прыгодніцкая, сатырычна-гумарыстычная апавесць напісана В. Гігевічам. Яна нагадвае творы У. Някляева «Вежа», маладога прازیка А. Федарэнкі «Смута, альбо 12 фантазій на адну тэму». Паступова складваецца своеасаблівая плынь у нашай прозе.

У апавесці А. Федарэнкі выяўляюцца цікавыя пошукі новых магчымасцей прозы ва ўзаўняненні складанай, часам цяжка вытлумачальнай сучаснасці. Аўтар вызначыў жанр твора як «апавесць-фантазмагорыю», хоць у ім на сённяшні дзень фантастычным з'яўляецца толькі японскі камп'ютэрны гадзіннік — «компас», на экране якога можна ўбачыць каго б ні захацеў уладальнік. Зрэшты, многія з'явы ў нашым жыцці сёння ўяўляюцца як фантазмагорыі. З аднаго боку, галоснасць, плуралізм, дэмакратызацыя, з другога — злачынасць, падзенне нормаў, усёдазволенасць і г. д. Так усё і ўспрымаюць навучэнцы, настаўнікі Гімназіі Новага Тыпу, яе дырэктар Расолька. А яшчэ дзейнічае і старая сістэма, увасабляе яе журналіст Джынсавы-Прэсавіч, навучэнец, даносчык Міхлін. Дзе выхад? Праз жорсткія меры вяртацца да парадку, народнай маралі і этыкі? А можа, ехаць у зону, на поўдзень Беларусі, жыць натуральным жыццём у вёсцы? Так і зрабілі былыя члены Партыі Паліпшэння Побыву. Там ціла вёска. «Ёсць два кані, садзім бульбу, возім самі сабе дровы — усё робім, як колісь... Нават дзеці ёсць, адно ўжо не нарадзілася — абсалютна нармальнае дзіця. Вось настаўнік трэба».

Вядома, гэта ілюзорны выхад для герояў, але іншага ў наш пераходны, складаны час яны не бачаць.

У апавесці А. Федарэнкі спалучаюцца — праўда, не заўсёды ўдала і арганічна — элементы сацыяльна-бытавой і сатырычнай фантастычнай і дэтэктыўнай прозы. Цяжка падавацца мастацкаму ўзаўняненню і вытлумачэнню наша сучаснасць. Тут сапраўды патрэбна выпрабаванне самых розных мастацкіх прыёмаў.

Дрэнна, што нярэдка маладыя пачынаюць з усярэдняй бясколернай мовы, звычайных аб'ектыўных белетрыстычных, а часам і меладраматычных прыёмаў (такія, напрыклад, апавяданні У. Гаўрыловіча), празмерна захапляюцца «вытворчымі» праблемамі (апавесць «Дзе логіка?» І. Пяшко).

У апавесці І. Пяшко малады супрацоўнік раённай газеты Міхася Вашко выкрывае нядбайных работнікаў гандлю, сельскай гаспадаркі, расказвае пра іх кур'ёзныя, бюракратычныя і нават шкодныя справы. Расказвае — ўсё. Пісьменнік не даходзіць да каранёў гэтых праўд, да псіхалогіі свайго героя і тых «антыгерояў», якіх ён выкрывае. Пакуль што ў І. Пяшко пераважаюць чорна-белыя фарбы, якіх недастаткова, каб паказаць усю складанасць сучаснага жыцця і чалавечай асобы, не адчуваецца хоць якіх памкненняў да псіхалагічнага раскрыцця духоўнага свету чалавека.

везлі яе ў раённы гарадок, дзе яна нарадзіла дзіця і адмовілася ад яго, стала «зязюляй». А яе каханы Ігар толькі гэтага і дамагаўся: ён з такой жа сям'яй, і яму, студэнту, лічыць ён, перш за ўсё патрэбна закончыць інстытут з чырвоным дыпламам. Маўляў, я не хачу, каб зламаўся і мой, і твой лёс». «Калі ж пра тое ж ёй даводзілі маці, бацька, баба Зоя, яна крычала, што яны жорсткія і што заміж сэрцаў у іх... Калі ж сказаў Ігар, болей не сумнявалася: вядома ж, з дзіцем яна не скончыць вучылішча, тым больш — не паступіць у кансерваторыю. Якая ўжо там кансерваторыя! Якая музыка».

Адбылося самае жорсткае ў свеце: маці адмаўляецца ад свайго немаўляці, каб не пазбавіцца спакойнага, утульнага жыцця. Так, гэта не рэдкая з'ява сёння. І гэта страшна. Пачынае разумець ненармальнасць свайго ўчынку і Літа. «Мне страшна, Ігар, — прашаптала Літа. — Мне страшна. Часам здаецца, я не на сваім месцы — на чужым, а маё недзе пусте і яшчэ чакае мяне. Я зрабіла злачыства і павіна на сядзець за кратамі, а не піць віно ў кавярні».

Савецкі суд гуманны, «зязюлек» не садзяць за краты, але калі ў іх засталася хоць кропля сумлення, ім будзе цяжка жыць, будзе ўсё жыццё адбывацца маральны суд, суд жанчыны над самай сабой.

Гэты суд для Літы прыспешваецца таму, што ёсць у яе знаёмыя, якія былі пакінуты бацькамі, былі сіротамі пры жывых бацьках, выраслі непрыкаянымі, але ў іх за знешняй браватай і цынзізмам жыла дабрата і спачуванне да ўсіх абяздоленых. Такі Валерка, па мянушцы Скліў. Ён з'едліва гаворыць Ліце: «Вы яму пасля раскажаце, як не маглі ўстанавіць, хто тут больш нашкодзіў, як вам хацелася пагарцаваць, а тут заверашчаў ён, недарэнка-нукарэнка. Жадаю вам усім сустрэцца гадноў праз дзесятку. Не верыш? Свет цесны, Аэліта, і ты пакуль не ў космасе... я зычу вам сустрэцца... на канцэрце. А што? Сядзіш ты ў Сафійскім саборы і атрымліваеш сваю чарговую порцыю цудоўнага, побач — муж, Мэр, напрыклад. Чаму б вам не паканіцца? Дзіцяці яму новых нараджаеш. Дык вось, седзіць і паціху пушчае слёзы — шырыры-шырыры, светлыя-светлыя... Побач — дзеткі з банчыкамі, і раптам з-за калоны над вашымі галавамі пралятае гнілая памідорына! — чыяку натхнёны твар музыкі! Альбо ў абраз. Людзі гатовыя раздраць на дробныя шматкі таго хулігана, а вы з Мэртам раптам бачыце, што той абармот надта ж падобны на вас. Ну як? Нішто карцінка?»

Літа не вытрывала, паехала па сына, але яго ўжо усынавілі і забралі чужыя, добрыя людзі, і ніхто не меў права сказаць дзе яны жывуць. Як дакор і прыговор гучаць словы медсястры:

«Калі ж вы паразумнееце? Што ж вы, як тыя нацяянты — дурныя ды сляпяны? Як на дурное, дык не вагаецца, раз — і гатова. І не прырэж вам! І не павучы! А як добрае, дык думаецца, думаецца... Усё каб не прагадаць — дуна ж баіцеська лішні крок ступіць. Божа мілы, ці ж можна думаць пра гэткае, ці ж можна выбраць? Чаму ж вы гэтка... бессардэчныя? Злыя вы! Злыя!»

Праблемы, пытанні пастаўлены. А як іх вырашаць — пра гэта будзе думаць чытач.

Цяжка сучаснаму чалавеку змірыцца з усюдным адчужненнем — у грамадстве, на працы, дома, цяжка пагадзіцца, што ўжо ў жыцці нічога незвычайнага не будзе, а будзе як у зачараваным коле — дом, работа, дзеці, тэлевізар... Аб гэтым сентыментальна-мінорнае апавяданне М. Філіповіч «Помі бегае па крузе».

Аб чым сведчаць згаданыя тут творы і сённяшняя проза наогул? Пэўныя зрухі ў самаздомасці літаратуры ёсць. Менш стала сацыялагічнай ілюстрацыйнасці і дэкларацыйнасці. Аднак інерцыя яшчэ вельмі моцная, многія пісьменнікі па-ранейшаму знаходзяцца ў палоне звыклых схем і шаблонаў.

БЕЛАРУСКАЕ пісьменніцкае замежжа — амаль невядома для нас зямля.

Адкрыццём для айнавага чытача з'яўляюцца сёння вершы, пазмы, раманы Масея Сяднёва — аднаго з найбольш таленавітых прадстаўнікоў беларускай пісьменніцкай эміграцыі. Яго кнігі паззіі «Патушаныя зоры», «Ачышчэнне агнём», «А часу больш, чым вечнасць», раманы «І той дзень надшоў», «Раман Корзюк», які ён падраваў нашай нацыянальнай бібліятэцы ў час свайго наведвання Беларусі ў маі 1990 г., уведзены ў адкрыты фонд і іх ужо можна прачытаць.

Няма патрэбы ідэалізаваць эмігранцкую літаратуру, яна вымагае аб'ектыўнага вывучэння і аналізу. Яе здабыткі, вядома ж, не могуць пераважыць зробленае пісьменнікамі на радзіме, аднак несумненна, што беларуская літаратура з уключэннем у яе працэс многіх недазволенаў раней імёнаў, стане нашмат багацейшай.

Праз усё, што створана М. Сяднёвым, праходзіць нязменны матыў адданасці і любові да матчынай мовы, роднай зямлі, якая была такой няласкавай да пэста («як мне цябе, радзіма, не халала! Якою я згараў журбой!»). Ён усім сваім жыццём і творчасцю выпакітваў права спытаць: «Суродзічы мае... Ды голас мой пацуеце вы, шыры і адданы!» — і быць пачутым. Яго паззія вабіць перш за ўсё нацыянальнымі, чыста беларускімі тэмамі, крынічнай мовай, высокімі пачуццямі, абумоўленымі тугой па Радзіме. Яе лірычны геч — сіцілы, шыры чалавек, з ісцінна беларускім цяплявым характарам, безаглядна ўлюбёны ў аддалены гады, але дарагі і незабыты краі бацькоў. У творах М. Сяднёва, гранічна адкрытых, напоўненых унутраным эмацыянальным напалем, пераліваюцца блізка беларускаму сэрцу перазваныя традыцыйнай паззіі. Шмат у іх аўтабіяграфічнага, асабіста перажытага, што найбольш пераконвае ў праўдзівасці кнігі, прасякнутыя увагай да звычайнага чалавека. Аўтабіяграфізм, аднак, успрымаецца ў шырокім сэнсе, не толькі як асноўныя вехі жыццёвага шляху, а як глыбока мастацкае, эстэтычнае самавыяўленне духоўнага свету. Тут, сапраўды, не пэст, а біяграфія пэста піша свайго рукой гісторыю лірычнага героя. Але пэст заўсёды больш цэласны і значны, чым яго біяграфія, таму што ён — гэта цэлы свет, радасць і смутак, шчасце і трагедыя, гармонія і супярэчнасць. І ніхто не скажа пра пэста больш і лепш, чым ён сам у сваіх творах.

Творчасць М. Сяднёва не успрымаецца без разумення яго складанага жыццёвага лёсу, насычанага драматычнымі падзеямі. Сялянскі сын з глыбінай Магілёўшчыны, студэнт Мінскага Вышэйшага педінстытута, актыўны пэст, вершы ягога ў 30-я гады пачалі друкавацца на старонках «ЛіМа», «Полымя рэвалюцыі», «Савецкай Беларусі», «Чырвонай змені», «Беларускай работніцы і сялянцы», у альманаху «Аднагодкі», ён узрастаў, як і многія нашы пэсты, сярод прыгажосці беларускай прыроды, свету, што вабіў «адзіствам характара», дзе ён, натхнёны мілагучнасцю роднага слова, пачаў «спяваць хвалу сонцу, вясне, дажджу і грому», басаногаму, вясноваму маленству. Раннія вершы М. Сяднёва былі надрукаваны і заўважаны літаратурнай грамадчасцю, што акрыліла маладога пэста, надало яму сілы, творчага імпульсу, добрых спадзяванняў. («Поўнілася сэрца маё песняй і ня ведаў дзе я — на зямлі ці ў храме...») Станаўленне творчай індывідуальнасці М. Сяднёва адбывалася на асабістай аналягичага жыцця, пра якое ён гаворыў мовай пачуццяў. Вершы прасякнуты высокім лірычным настроем, аптымізмам, пошукам тых «слонзрыятан», якія б маглі перадаць «суладдзе песень». Верш пэста, па яго ўласнаму вызначэнню, «тугі, нацэлены ў порсткі», іранаў душу чытача адухоўленасцю і нацыянальным наларамтам. Ён ужо мог прызнацца самому сабе: «Снарб я маю багаты, ён завецца доляй пэста...» Ён за гэты снарб пэст і наплаціўся ў той час, калі ў

краіне вынішчаўся цвет нацыі. У свет паззіі, які толькі пры адчыненні перад юнаком, раптоўна ўрываецца жорсткая рэчаіснасць.

Быў малады і думаў, што ў наперадзе ёсць часу больш, чым вечнасць, што час ня скончыцца, не праміне — блядзюна жыў я і бласпечна... Зведзюшага «творчасці святыя мукі» і гэтым шчаслівага 21-гадовага паэта, як і многіх іншых пісьменнікаў, рэпрэсавалі ў кастрычніку 1936 года, абвінавачваючы ў нацдэмаўшчыне і ў тым, што распаўсюджаў «упадніцця творы Пушчы і «Матчын дар» Алеся Гаруна». Пачаліся змрочныя турэмныя дні, допыты, перасылныя лагеры, Калыма — этап, па якім М. Сяднёў ішоў разам з Б. Мікулічам, З. Астапенкам, С. Да-

вёску Мокрае, М. Сяднёў ніякага ўдзелу ні з якога боку ў вайне не прымаў, а ў 1944 г. вымушаны быў эмігравацца, апасаючыся за сваё жыццё. Пісаў увесь час вершы, друкаваў, дзе толькі мог — у часопісе «Новы шлях», газетах «Раніца», «Новая дарога», «Беларускі работнік», якія працавалі з дазволу нямецкіх улад. Быў падрыхтаваны да друку зборнік вершаў, які, аднак, згарэў у пажары, невядомы зборнік выхадзілі ў Рэгенсбургу («У акіяне ночы», 1946), Мюнхене («Спадзяванні», 1948) — у пераможанай намі Германіі, дзе М. Сяднёў жыў у першыя эмігранцкія гады. Гэты перыяд знаёмай сваё адлюстраванне ў цыкле вершаў «На маршрутах».

Ёсць пэўная двухсэнсоўнасць

ра адчувае сваё адзіноцтва, слых яго «аглушаны чуною гаворкай», ночы цвітуць снамі аб далёкім родным краі. (Так прайшоў я ў сьне па зямлі Беларусі — гэта значыць, напэўна, я туды не вярнуся). У вершах «Хусцінкі», «Сум», «Вечар», «Сон», «Адзіноцтва», «Відзеньне Бацькаўшчыны», «Больш», «Сьмерць малітваў» і інш., раскрываецца светаадчуванне чалавека, для якога страці ачыны раўназначна страце ўсяго лепшага ў жыцці, нават пэтычнага натхнення: («Для песні радок здабываю няўпэўнена, радна, скупа...»). І толькі, калі Бацькаўшчына «хлыне ў сэрца», адбываецца сапраўдны цуд, сапраўдны пэтычны ўзлёт. Усё, найбольш значнае, што створана М. Сяднёвым, прывесана Беларусі, і сабраны гэтыя вершы, лагічны ў кіры «Ачышчэнне агнём» (раздзел «Памяць»). Вершы гэтага цыкла напісаны ў 1983-84 гадах у Глен Кове пад Нью-Ёркам, дзе сёння жыве М. Сяднёў. Яны напісаны рукой сталага, шмат перажыў-

бістай адказнасці за стан свету. М. Сяднёў арыентуецца на звычайнага чалавека, для якога важныя рэальныя каштоўнасці жыцця, а не ідэалагізаваныя догмы. Ён надзвычай патрабавальны да сябе як да паэта, да сваёй песні, бо «я сэрца і розум ёй аддаў, сябе ўсяго і беззвароту...».

«Мне песня дадзена для мукі»... — піша паэт, задумваючыся над імкліва праляцеўшымі гадамі. Яго ахопліваюць сумненні, незадаволенасць зробленым:

Я не паэт, калі душы маёй малітваў ня шэпча ў грозныя часы народ, Я не паэт, калі рашчучены рытмы ня плаваюць абываўшай лёд. Ён засмучаны сваёй звычайнасцю, і хоць да чужога славы

ўсё ёсць — і хлеб надзённы, і хата цёплая, а «душа жыве, як мы, пад лотам, нацягнутая як струна, пад гнётам сумы і згрызотаў пякельнага мучыцтва яна». Грамадзянскае, чалавечае сумленне паэта глыбока трывожнае супярэчнасці свету і асабіста тое, што чалавечства страчвае агульную мову з прыродай, што «над светам грэшным, вінаватым запанаваў няўмольны атам». Паэт, адмаўляючы навішнюю над зямлёю пагрозу, гаворыць аб хуткальнянасці жыцця. Са шчырым захваленнем ён апавядае аб сваіх вандраваннях па Германіі, Італіі, натхняецца жаночым характаром, піша вершы пра каханне. Ён адчувае сябе далучаным да ўсіх зямных спраў, радасцей і гора. Зноў сумуе па Радзіме («не заживаюць па табе ўсё раны»). Ён моліць Бога за людзей: «Памілуй або пакарай, ад скверны нас ачысьці! ім не патрэбны рай — зямлю зрабі вышэйшай!»

У цыкле вершаў «Праорцова Сывілаў» упершыню з'яўляюцца вершы, прывесаныя новай айнае.

Ня лёгка мне было цябе прыняць,

яшчэ цяжэй — назваць сваёй айчынай...

Вершы апошніх гадоў (кініга «А часу больш, чым вечнасць») — гэта водгулле пражытага жыцця, споведзь уважлівага ў сваю восенскую пару чалавека. Ад лірычных вершаў, прывесаных роднай Беларусі, філасофскага роздуму сталага паэта да зусім даверлівага, спакійнага тону ў вершах 80-х гадоў — адчуваецца свая, толькі творчай індывідуальнасці М. Сяднёва ўласцівае сістэма гармоніі, якая выліваецца ў суладдзе формы і эмацыянальнага, унутрана снадансаванага, напружанага зместу. З аднаго боку, у душы паэта паранейшае «грае вянчэстасць клёнаў», жыве ўлюбівасць у жыцці, трывожыць нязгасная памяць, з другога: «Хаджу вольнай. Нікуды не рвуся. Мой хлеб надзённы ў мяне ёсць. Ды ўсё ў сібірскай завірсе ад холаду мая танце маладосць».

З гадамі да эмацыянальнасці ў творчасці М. Сяднёва дадаліся рацыянальна-аналітычнае, філасофскае асэнсаванне рэчаіснасці, душы чалавека. Звычайна ў лірычным вобразе выступаў вясновы юнак, студэнт, зня-

«Мне песня дадзена на мукі...»

Штрыхі да творчага партрэта Масея СЯДНЁВА

рожным, С. Знаёмым, М. Багуном, С. Баранавых, У. Клішэвічам, Я. Скрыганом, А. Званкам, У. Хадыхам і іншымі нявольнікамі. У яго паззіі гэты перыяд атрымаў назву «Патушаныя зоры».

Прасіцца песня на волю — У неспазнаны «шчэ свет. Песня мая, ты ня мучайся болей —

Воля ня мае твой ціхі паэт.

Вершы гэтага цыкла набываюць зусім іншую эмацыянальную танальнасць, іншыя фарбы ў адрозненне ад узнёслых лірычных матываў, што пісаліся «на досвітку». Нават самі назвы гавораць пра цяжкія адчуванні, якія перажываў зняволены паэт: «Жах», «Уночы», «Жудка. Цемень мне сэрца гняце», «Затуманеная даль», «Здрайцам», «Правадыр на трыбуне», «На развітанне», «У камерны», «Горы над Байкалам», «Байкал», «Крывавы цар». Радкі многіх з іх складаліся ў памяці пад час знаходжання ў Мінскай турме, Новасібірску, пры пераездзе ў закратаваных вагонах паўз Байкал, на пераправе ў Ахоцкім моры па дарозе на Калыму, у жудасных умовах Калымы. І хоць гучаць у іх словы роспачы, страху, развітання, «ня хочацца жыць, а памерці — шчэ болей», «чырвоны ліст жыцця апаў», «таварышы, гуляйце без мяне», «у няволі сярод чужых памірае патамак ваш», «я скуты ў цёмным сутарэнні», аднак скрозь іх прабіваюцца радкі-надзеі, што сцярджаюць чалавечую годнасць, веру ў лепшую долю.

Лірыка гэтага часу напоўнена горкім смуткам і трагізмам. Ён бачыць сваю безбароннаму музу, у якой «звязаныя рукі», адчувае, што яго верш «ахрып на цэменце ў каземале», «хрустнуў касьцямі», аднак нішто не можа адняць пэтычны дар, прымусіць маўчаць яго песню. Праўда пацучыў, жорсткая праўда рэчаіснасці, абумоўленая ўнутранай свабодай, гучыць у вершах, якія ўзніклі па гарачых слядах страшных падзей таго часу.

Дармо: хоць білі ў цішы і пхалі нанач у задуху — ня выбілі з ле душы і песеннага духу.

Пазней ён успамінаў: «Я жыў паззіяй, паззія давала мне крылы, глушыла боль... Як, дэрэчы, і ў сталінскіх турмах, на Калыме. Каб, здаецца, не вершы — не жыў бы...».

Можа, за гэты пэтычны дар лёс быў літасцівы да М. Сяднёва? Прывезены з Калымы ў Мінск на паўторнае следства, ён атрымаў неспадзяваную свабоду, дзякуючы... вайне. (Нямецкія самалёты бамбілі Мінск, дарогу на ўсход, па якой ішлі калону зняволеных, ішло шмат бежанцаў). І гэта вызваленне ён вітаў «сваіх радкоў лірычнымі салютам» («Вызваленне»). Вярнуўшыся да бацькоў у

у такой жорсткай, супярэчлівай пераплеценасці чалавечага лёсу і абставін. Для нас, усё яшчэ скутых страхам, выхаваных на догмах камандна-біюракратычнай сістэмы, перажыўшых спусташальную вайну, паўстае тут пытанне: хто яны, пакінуўшы бацькаўшчыну, ратаваўшы ўласнае жыццё? Вельмі лёгка судзіць пра ўсё і ўсіх з вышыні нашага часу. Але перш, чым строга спытаць, чаму выжыў, ацалеў, ці не лепей убачыць, што змог зрабіць насуперак цяжкім абставінам, як захаваў «душу жыву», не азлобіўся і здолеў усё ж выконваць свой абавязак — аддаць даніну павагі і любові свайму народу, прысвяціўшы яму пэтычны талент. Ды і хто, як не сам чалавек, самы высокі і строгі сабе суддзя?

Цыкл вершаў «На маршрутах» — гэта не толькі пэтычная назва, але і трапнае вызначэнне пэўнага адрэзку шляху М. Сяднёва — непрыкаянасць, бяздомнасць, цяжкі псіхалагічны стан, адарванасць ад усяго роднага, звыклага. Ёсць у гэтым цыкле і вайна («сустрэлася ўсюды вайна са мною, бачыў я і руіны з руін»), выказаны адчуванні паэта ад сустрэч з польскай, чэшскай зямлёй, з Прагай, разбомбленым Берлінам, рэйхстагам («цяжка стаяў рэйхстаг калісьці на нашай сьпіне»), «з Эўропай — старой дамай», і ўсюды ён не аддзяляе сябе ад суайчыніку, хоць боль і страты вайны перажываюцца ім больш як асабістае, а не ўсенароднае бедства.

У 1946 г. М. Сяднёў піша пэты «Мая вайна» (першапачаткова назва «На край святла», своеасаблівы лірычны дзёнік, дзе апавядаецца пра першыя дні вайны, якія заспелі яго ў Мінскай турме) і «Цень Янкі Купалы» (цень песняра блунае па акуліраванаму Мінску, бачыць жудасную нарціну разбуранай сталіцы, павешаных на пляцы Волі...). Пазней, у цішы Глен Кова ён не раз успоміць пакутніцкую смерць маці ў час вайны ад рук аднавяскоўца, партызана-камуніста, і напіша трагічную паэму «Мікола Бурроў» (1983). Балючыя ўражанні вайны глушылі напачатку тугу па родных, пакінуў бацькаўшчыне. Але потым матывы смутку, тугі па радзіме пачынаюць прарывацца амаль у ножным вершы, жывуць у яго душы пастаянна, дзе б ён ні быў, што б ні пісаў: «Календар лістае месяц сьнежань. На маёй радзіме, пэўна сьнег...».

Як адчувае слабе чалавек, які выпаў з гісторыі сваёй краіны, з прывычнага асяроддзя? Ён стварае сваю асабістую гісторыю, жыве інтэнсіўным унутраным жыццём. У М. Сяднёва гэта духоўная перапоўненасць знаходзіла выйсць у мастацкай творчасці, дзякуючы якой лёс яго на чужыне в цягам часу становіўся не такім горкім і цяжкім. Лірыка гэтага часу прасякнута ўспамінамі аб зорах маладосці, трывогай — ці прыйдзецца вярнуцца на Бацькаўшчыну. «Бо што мілье выганьніку-паэту, чым вобраз твой — далей і бліжэй?» Паэт вост-

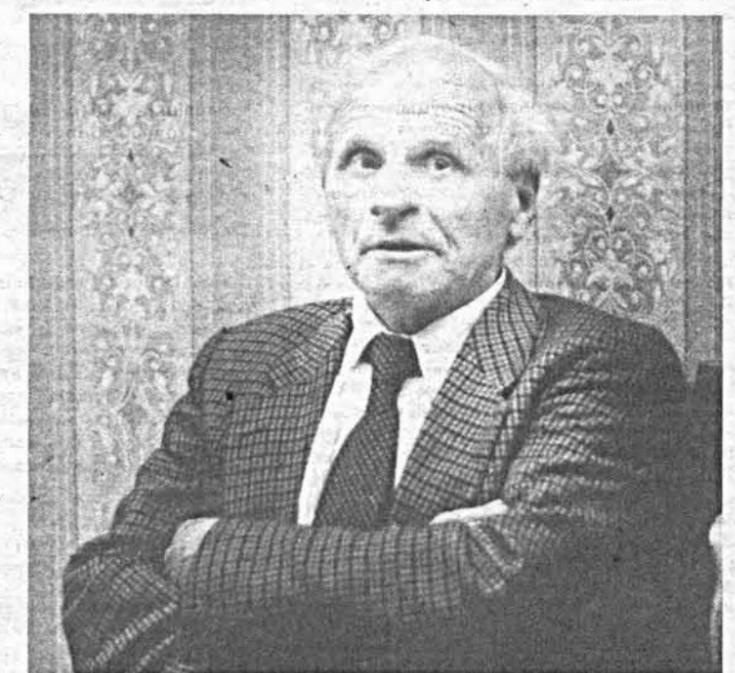
шага, перадумаўшага чалавека, які і ў сваёй жыццёвай уладкаванасці прызнаецца: «Калі я гэты бераг і абраў, ня значыць, што забыў я іншы бераг...» («Айчына»). І хоць ужо шмат часу прайшло з моманту развітання з Радзімай, ён паранейшаму «думае толькі ў сваёй роднай мове».

Асаблівую крыніцу натхнення знаходзіць ён у дзедаўскай, бацькоўскай зямлі, сялянскай стыхіі, традыцыйным вясковым укладзе, у сваім дзяцінстве і раннім юнацтве, азорным матчынай ласкай і цеплынёй. Бацькаўшчыне нясе паэт сваю радасць і гора («табе аднёй пажалюся я горам: мне сумна, што ты ёсць, смяртэльна — што няма...»). Усе вершы, прывесаныя Беларусі, поўняцца адным пытаннем: «Нашто ж, скажы, між Захадам і Усходам вачыма сінімі ты прарасла?», дзе чуваць шматгадовае настальгія чалавека, пазбаўленага Радзімы, але ў думках ніколі яе не пакідаўшага.

Гэтыя «зямныя песні і лірычнае адварэнне перажытага» (У. Глыбінны), трывога за мову, і захаванне ўсяго лепшага, таленавітага ў народзе, перарастаюць у далейшай творчасці М. Сяднёва ў роздум аб жыцці наогул, лёсу чалавека ў ім, аб прызначэнні паэта і паззіі (цыклы вершаў «Як спажытак штодзённы», «Роздум», «Слова», «На спынку»). Адбіраючы вершы і размяшчаючы іх па цыклах з назвамі, якія дакладна акрэсліваюць вехі яго пэтычнай, духоўнай біяграфіі, М. Сяднёў імкнецца ў аснову кожнага цыкла ўключыць тыя вызначальныя матывы, на якіх больш за ўсё будзе трымацца ўвага чытача і што дапаможа яму адчуць не толькі драматызм жыцця паэта, але і яго светаадчуванне. У паззіі М. Сяднёва няма дарэчы, ніякіх ідэалагічных напластаванняў, за якімі не відаць чалавека, няма «вырашэння праблем», прывесанна нейкім зададзеным тэмам, яна не сцягае ў пошукі незвычайнай формы і шматступеннага асацыяцыйнага, вычурнага метафарычнасці. Усё, пра што хоча сказаць паэт, арганічна і лёгка выцякае з яго душы. У цэнтры мастакоўскага мыслення — чалавек, і перш за ўсё — уласны лёс, шмат разоў апісаны ў вершах, паэмах, рамане, але быццам ні разу не паўтораны, бо паказаны ён з агульначалавечых, гуманістычных пазіцый. Паэт піша «захоплены свабодой выяўлення пра ўсё, што выпела ў маёй душы і што здажваецца з маім сумленнем». Гэта асноўнае яго пэтычнае крэда. Ён ідэіны ў той ступені, як ідэйны М. Багдановіч, які не прымаў той павярхоўна-тэндэнцыйнай «ідэйнасці», што не бярэ ў разлік абавязку мастацтва ўзвышаць чалавечае ў чалавечу, даваць яму адчуванне аса-

ён не зайздросны, аднак яму б хацелася «так увазроснуць, як Максім Багдановіч, Колас, Купала», і ў гэтым жаданні няма нічога ад манумента самому сабе, яму проста надзвычай важна прызнанне Радзімы.

І ўсё ж, як і ў многіх беларускіх паэтаў, узлёт яго вершаў ў самыя простыя, звычайныя: Хочацца верш пачаць самімі простымі словамі — нашуляй з майго пляча.

шышкамі яловымі. Бульбай і жытам густым, закаханымі ле вачыма, тленам, хатаю і ўсім тым, без чаго жыць ніяк немагчыма.

І найбольш гэты ўзлёт у пацучыях, перажываннях, у «муках творчасці», праявах высокай духоўнасці, здольнай глыбока ўздзейнічаць на чалавека, адрадзеці і ўсцешыць яго душу. У вершах цыкла «Слова», якія па значнасці абавяжваюць думкі роднасныя вершам пра Бацькаўшчыну, — духоўная споведзь паэта, імкненне падсумаваць зробленае, вызначыць, што прынесла людзям яго слова, які след пакінула ў іх душах. Ён бачыць сваю задачу — «ад пустацелля ніву прапалоць, каб ажыло нанова слова як дзеянне, як адкрыццё, як плоць». Ён верыць, што час Божыга натхнення, час паэтаў не мінуў, і цепліцца ў яго душы надзея, што «можа ўведаць яны, чым жыў паэта іх нязнаны». А ён жыў «курбою чалавечай», пакутаваў, калі знікала натхненне, імкнуўся не дапусціць, каб дзённае сцірала святое ў душы, каб у ёй жыло святло і прыгажосць («я характаву адданы рыцар»).

Здавалася б, усё ўляглося з гадамі, аднак і позні роздум не вызваліў душы паэта ад усвяджэння ўласных цяжкіх страт, ад пакутлівай раздвоенасці, калі

волены, выгнанец, а пазней — сталы чалавек, які задумваецца над пытаннем: ці так жыў, што зрабіў для Бацькаўшчыны?

І можа таму паэту захачелася прапавяць свае сілы ў прозе, дзе шырэй можа разгарнуцца мастакоўская думка ў раскрыцці эпохі, унутранага свету сучасніка, столькі перажыўшага. Аднак проза М. Сяднёва — гэта проза паэта, што асабліва прыкметна ў глыбока асабістым, лірычным рамане «І той дзень надыйшоў», «Раман «Юрзюк» таксама аўтабіяграфічны твор. І калі першы найбольш моцны ў мастацкіх адноснах, то другі цыкавы сваёй інфармацыйнасцю, новым для беларускай прозы поглядам на падзеі 1937 года.

Як паэта М. Сяднёва не можа не цікавіць сучасная беларуская паззія. Вядомы яго артыкул «Пасталенне сучаснай беларускай паззіі», дзе разглядаецца творчасць Р. Барадуліна, П. Панчанкі, Я. Янішчы, Г. Каржанёўскай, Р. Баравіковай, Т. Бондар, А. Пісьмянкова, М. Мятліцкага і інш. Ім напісаны ўспаміны пра нашых народных песняроў «Юбілейныя сустрэчы» (Зблізка ад Коласа й Купалы), змешчаныя ў кінізе «Янка Купала і Якуб Колас» (Нью-Ёрк, 1982).

Паззія, проза, артыкулы, успаміны, пераклады М. Сяднёва даюць яму падставу сказаць: «Няхай і няшмат намі зроблена, але ж гэта таксама нейкі ручаёк, які ўвальваецца ў нашу агульную раку...».

Паэма чырвоных вяровак

Жаўцела лотаць.
Вецер ёю пах
і хваляваў,
і вабіў у вандрукі,
і абяцаў, што там...

НАЗАУТРА Кураглядаў сабраў сваіх работнікаў і запытаў, колькі яны сабралі бульбы. Пакуль што, як пахопкам падлічыў, яшчэ не было і палавіны таго, што трэба было здаць раёну. Нават тут, у Янкінах.

— Мала! Вельмі мала! — як і заўсёды, з ранацы быў злы. — Трэба прымаць рашучыя меры, каб працаваць лепш!

— Ёсць такія сем'і, што не маюць чаго даць, — сказала Валянціна.

— Не маюць альбо не хочучь? — строга запытаў і ў яе, каханкі. Каб іншыя бачылі: ён круты і да сваёй маладой любіміцы.

— Не маюць, — як ніхто з іх, падначаленых, смела адказала яна.

— Ты добра ведаеш, што не маюць?

— Добра.

— Трэба не столькі даяраць, колькі прапрацаваць! — сёкануў у паветры рукою. — Тут народ такі... Калі пачулі пра нарыхтоўку, то могуць і хаваць сваё дабро. Натура ва ўласніка вядомая. Яму напляваць на іншых, на раён, на краіну... Адным словам, аднаасобнікі ёсць аднаасобнікі! Ды яшчэ гэтыя, заходнікі!...

— Праўда, Лукіч, каторыя не могуць даць ні каша, ні жменю бульбы, — падаў потны і мляўкі пасля ўчарашняй выпіўкі Клопікаў.

— «Не могуць!» — перакрывіў Кураглядаў. — Гэта вы, работнікі, не можаце як след працаваць з людзьмі! Не толькі зламыснікаў, што зрываюць пастаўку, але і вас трэба аддаваць пад суд! Ці вы думаеце, што гэта ўсё жартачкі? Краіна сама становіцца на ногі пасля цяжкай вайны, краіне патрэбен пасяўны матэрыял, тая ж бульба, а вы разводзіце тут анцімоніі! «Не могуць». Давайце гаварыць праўду: не хочучь аднаасобнікі памагчы. І іменна нам, Савецкай уладзе! СССР! Ці вы гэтага не разумееце?

Усе паапскалі галовы.
— Калі палітычна неадукаваныя альбо няздольныя да адказнай работы, называюцца прозвішчы зламыснікаў. Сам займаюць імі.

Паразгортвалі свае шыткі, назвалі прозвішчы тых, хто не здаў сельсавету нормы бульбы. Ён запісаў усіх у свой старшынёўскі бланкет. Пасля, калі адпусціў сваіх людзей, паслаў іх ва ўсе іхнія вёскі, пазваніў участкавому, Лявонаву: так і гэтак, прыязджай, пужні формай, а, калі трэба, дык і зброяй, каб не ўпіраліся, не байкатавалі такую сур'ёзную акцыю. Той, хітрун, пачаў ухільца — бачыш, хапае тых, хто не хоча здаваць бульбу, і тут, дзе ён жыве, дык вы там, у сваіх Янкінах, нацискаеце самі. А па-другое, гэта, маўляў, не столькі яго клопат, а іхні, сельсавецкі. Ён прыбудзе тады, калі на іх, скажам, будуць кідацца з нажамі альбо з сякерамі, а то зарэжучы ці засяжучы каго. Ды ўчэпісты Кураглядаў не адступіў, змусіў-такі заявіцца і сюды. Добра ведаў ужо: аднаасобнікі — людзі бітыя, міліцыянера збаяцца болей, чым яго, цывільнага. Форма, кабур ззаду, грозны позірк, суровыя словы, а тым больш, што ён можа затрымаць і завезці ў раён, — усё гэта робіць сваё ўражанне. У людскую душу за вайну ўвайшлі боязь і паслухмянасць перад чалавекам у форме і са зброяй — нашмат больш, чым перад законам. Часамі ён, гэты закон, толькі дзеля прыліку, на паперы, ніхто на яго не звяжае, толькі прыкрываеца ім, а ў жыцці ўсё ідзе па-іншаму, «дзеля партыі, дзеля вышэйшых мэт і інтарсаў».

Потым, калі лейтэнант Лявонаў прыдыдаў на матацыкле, Кураглядаў падсеў да яго ў каляску і паехаў з ім да

А на слухах
вагаліся чырвоныя вярэйкі.

Замкнёны ў год,
зламаўся краявід
і паказаў таемнае.
На зломе
увасабляўся тварамі нябыт
і ўсё наўкол,
кім ёсць яно,
знаёміў.

На часткі — шмат:
распалася шкала.
Чаго хто варт! —
пыталіся тавары.
Наступнасць адступалася.
З-за шкла
глядзелі перакуленыя твары.

Далёкае і блізкае
ўпрытык
і ломачы сустрачаю значэнні,
сыходзіліся:
позірк не прывык
і вынаходзіў розум
тлумачэнні.

Рос недарод.
Стаяў квадратны год:
стагоддзі абAPERліся —
падрубі.

«бунтаўшчыкоў». Услед падаўся Мішка на пустых калёсах.

Усё смяялі і смяялі пыхала вясна: падсох, пабляеў брук, сышла ці спала вада ў канаўках, пакінуўшы на дне вымыты альбо нанесены жоўты пясок, выпетраліся платы і ствалы дрэў, абкінуліся зялёна-жаўтаватым вэлюмам вербы і падрыгвалася разгарнуцца і заззяць у адну цёплую ноч пясчотнай зелянотай лісце на бярозах, зазеленела

Мае родныя невялікія Янковічы далі мне нямала матэрыялу для праявічых твораў. Тое-сёе ўжо спажыў, увасобіў у апавяданні, аповесці і раманы. Але ўвесь час непакоіла адно адчуванне: не ўсё і не зусім так раскажваю пра тое, пра што апавядалі людзі, што ведаю сам...

Выспела рашэнне вярнуцца да першага пасляваеннага дзесяцігоддзя і па магчымасці найбольш праўдзіва раскажыць пра лёс былых заходнебеларускіх Янковіч і іхніх насельнікаў. У

вялікім дываном аселица. Жанчыны падмятаюць двары, вуліцу каля свайго селішча, пасыпаюць жоўтым пяском сцяжкі, а каторыя ўжо капаюць рыдлёўкамі зямлю ў гародчыках і садзяць раннія кветкі. У многіх дварах мужчыны ляпаюць сякерамі і малаткамі — хто плазуе, складзіць бярвенне, хто сядзіць на зрубе альбо ўжо на страсе новага дома. Усе, канечне, праводзяць іх цікавымі позіркамі — аж да Віці Навіцкай, ля селішча якой яны вольна ткнуліся і запыніліся.

Селішча тут як такога яшчэ не было: ні плоту, ні хаты з прыбудовамі, садоўных дрэўцаў, тырчэла толькі з зямлі ўдзірванелая зямлянка і побач ляжала груда акоранага, паціямнелага ўжо бярвення. На дварэ — старая гаспадыня, Віціна маці, і трое, адно пад адно, чарнявых дзяцей. Гэтых Навіцкіх, як і многіх у вёсцы, Кураглядаў ведаў найперш па сельсавецкіх дакументах і толькі крыху ў твар, знаючы, што гаспадар летась падараваўся на лузе на міне.

Падшоўшы, Кураглядаў павітаўся і адрозваў ашаламіў старую:

— Што гэта вы, грамадзянка, байкатуеце важнае дзяржаўнае заданне?

Тая — у старых, пашытых валёнках, доўгай, да зямлі спадніцы, паўсачку ды ў цёплай хустцы, хоць на дварэ ярка ды цёпла ззяе сонца, сэгнутая, з кічкай — адхіліла хустку ад вуха.

— Я не чую, чалавек, што вы гаворыце.

— Чаму не здаеце два пуды бульбы? — пракрыў ёй у вуха.

— А, — пачула тая. — Вы — пра картофлю... Няма яе, чалавек, дык і не здаем.

Бачачы, што з глухаватаю старой мала толку гаварыць, Кураглядаў павярнуўся да большага, гадоў сямі, босага хлопчыка ў штоніках з салдацкага зялёнага галіфа:

— Дзе маці?

— Там, — той матлянў галавой на зямлянку.

На ўсіх пляцах аб'яўлены ўзыход
вёў патаемна
у глыбіні згубы.

Мяне спынялі:
нельга нацянялі.
Аблытаны чырвонымі сцяжкамі,
я жыў нідзе,
нікому.
Пацукі
адважна верашчалі за мяшкамі.

Сціскалася прастора,
як сіло.
Час абяцаў:
не пашкадуе плёну.
Употаікі —
пакуль не рассвіло —
ўсе наўкол
закопвалі імёны.

Каб разам быць:
відучы ці сляпы —
ніхто не можа
мець з жыцця карысці.
А рассвіце —
падымуцца слупы.
Мы пра нябёсы марылі калісьці.

Свае імёны:
аддзялялі — кроў.
Ёсць я і ты.
Але ты плачаш з жалю,

«Схавалася», — зразумеў ён.
— Пакліч яе сюды, — загадаў мало-му.

Той паслухаў яго, вясковага начальніка, адчыніў дзверы ў зямлянку.

— Мамуся! Вас клічуць.

Нават тут, на дварэ; было чуваць, як адтуль, з зямлянкі, на хлопчыка засыкалі. Ён збянтэжана азірнуўся, шчыра гаворачы ўсё вачыма: маці не хоча выходзіць.

Дзе ты, божа?

выніку напісаўся раман «Заходнікі». Сярод яго герояў — старшыня сельсавета Кураглядаў, «усходнік», партызан, у прыныце не дурны, але спакучаны «валікай місіяй» і ўладай малады мужчына.

Увазе чытачоў падаю адзін з эпизодаў з жыцця былой заходнебеларускай дакалгаснай вёскі.

Аўтар.

Лявонаў дастаў пачак цыгарэт, пачаў марудна выбіраць, а затым мяць цыгарэціну, хукаць на яе — увайшоў, бач, у свае, «вельмі важныя», клопаты; Кураглядаў, адчуваючы, што трэба паказаць уладу, рашуча накіраваўся да зямлянкі, да дзверцаў з дошчак, а з сярэдзіны абатвітых старою дзяржэткай.

— Грамадзянка Навіцкая! — гукнуў.
— Выходзь! Жыва! Што за гульня ў хованкі?!

Зазірнуў углыб. Спачатку, пакуль засланяў сабой святло, нічога не ўбачыў у паўзроку, а потым, стаўшы бокам, угледзеў: паблізу ўваходу — невялікая печэчка з чыгуннай плітой, за ёй — стол на кругляках і з абчасаных плашак, воддаль, абапал сцен — палкі-лежакі. У кутку, адрачона спусціўшы галаву, сядзела гаспадыня. Не звяжала, што ён, старшыня сельсавета, стаіць блізка, кліча выйсці на двор.

— Я чакаю вас!

— Чаго? — павярнула галаву, зірнула на яго.

— Выходзьце — пачуеце.

Яна паднялася, пратупала па зямляным доле, паднялася па «лесвіцы» — некалі аплазаваных, а цяпер ужо замусоленых падэшвамі бярвенцаў — і выйшла на святло. Сярэдняга росту, тонкая і худая. Як і маці ў зімовых валёнках, доўгай спадніцы і хустцы-канаплянцы. Здаецца, ёй трыццаць гадоў, а выглядае на ўсё п'яццадзесят. Закашлялася. Ці прастуджаная, ці, можа, нават хворая на лёгкія.

— Вось што, грамадзянка Навіцкая... — Калі яна перастала кашляць, прамовіў ён, з усяе сілы выціскаючы з сябе спачуванне ці, як кажа Уладароў, «мяккацеласць» ды набіраючы стальныя ноткі. — Ты чаму супраць Савецкай улады?

Зірнула на яго глыбокімі, запалымі вачыма. А ў іх — ні крыўды, ні злосці, нейкая адрачонае пустэча.

— Чаму, як і паложана, не даеш сама меней два пуды бульбы?

Парадкавыя твары ў нумароў,
чаго хто варт —
па іх распазнавалі.

Не тоячы ні радасці,
ні слёз,
ты мной жыла.
І лотаць — для адвару.
Ёсць ты і я,
а паміж намі — лёс,
і ў лёсу
пераменлівыя твары.

Акрэсліваўся ўчынкамі.
Цякло
жыццё далей.
Я прыпыняўся нечым.
І краявід накрэсліваў на шкло:
каб ён застаўся —
вечнае нявечы.

Страх краўся ўслед.
Хаваў, як запавет,
імя сваё ўнутры сябе.
Вяснова
мне не цвісці, як лотаці.
Пэрт
агучваў перакуленыя словы.

Пакінуты
разгляду і суду:
пад нумарамі вартасці і вяды,—

— Калі вам «паложана», дык бярыце...

— Як гэта — «бярыце»? — наўмысна пачаў задзірацца, распальваць сябе. — Ты сама, свядома, павінна адгукнуцца на патрэбы краіны і падзяліцца лішнімі запасамі.

— Якімі?

— Кажу ж табе рускай мовай: здай два пуды бульбы.

— А калі ў мяне ні адной бульбіны ўжо?

Левых Давідовіч

— А як жа ты тады жывеш?
— Вось так і жыву. На вадзе і траве.

— Разжалобліваеш! — ухмыльнуўся.

— Ухільяешся!

— Бярыце! — нечакана ў яе шараватых вачах бліснулі злыя агеньчыкі, і яна ступіла да яго, закрычала. Адкуль толькі ў яе, дахадзці, з'явілася столькі жыласці. — Усё забірайце! Зямлянку гэтую гнілюю! Мамусю! Дзяцей! Вам жа ўсё паложана!

— Ты гэта... — Ад нечаканасці аж запнуўся і адступіў. — Не дурый! Не адной табе нялёгка. Усёй краіне цяжка!

— Я ўсёй краіны не накармлю.

— Ясна, ты толькі сама пра сябе думаеш.

— А хто пра мяне, пра маіх дзяцей і маці паклапоціцца? Вы? Краіна? Вы глядзіце толькі, як што ўварваць. Ды сыкаеце пры гэтым: маўчы! Не пікні!

— Ты што — не разумееш, як абнясілі краіну вайна?

— На добры толк вас, балбатуюць, за гэтую вайну трэба на кастры паліць. Шушукаліся-шушукаліся — з Гітлерам, а потым удаіх нас рабавалі, білі, палілі, у зямлянкі заганалі... І цяпер душу вытрасаеце, апошняе забіраеце...

— Ты... — Захліпнуўся ад злосці. — Трымай, дурніца, язык за зубамі! Давай два пуды насенкі і канец спрэчцы! Паказвай, дзе капец.

— Вунь, за зямлянкай.

Рушыў па ўтапанай сцяжачцы за зямлянку. Спраўды, паблізу на ворыне па адзін бок — груда зямлі, па другі — кучка саломы, а пасярод — яміна. У ёй толькі старая саломка. Нават ні аднаго гніляка няма.

Вярнуўся. Напаў:

— Куды перахавала насенку?

— У... — Здаецца, хацела са злосці перапрастама, груба сказаць, але не паспела, забіў дык кашаль.

Якраз пад'ехаў сюды на калёсах Міш-

я з сутнасцю аднойчы супаду.
А пацукі захоплівалі ўладу.

Ашукаецца розум спадцішка.
Пасылкі назапашаны ў каморах.
Хто ні ішоў — твар унутры мяшка: павыгрызаны дзіркі ў некаторых.

Пытаўся:
хто вы!
Быў адказ:
мільён.
Знадворны плот з унутранага плоту ўзнікаў і паўтараўся.
Плён — палон, калі ён аддзяляе ад палёту.

Хто вёў — спыняў.
Пад позіркам касым дзялілася, што ёсць, на шмат і мала.
А што было ўнутры — на дзіва ўсім, — нібыта не было яго, маўчала.

Наўкол казалі:

ка. Кураглядаў паклікаў яго пальцам: хадзі-хадзі. А калі той паслухмяна падышоў, загадаў:

— Ідзі ў зямлянку, правер, ці не схавана там пад палкам бульба.

Той знікаваў перад удавою, бадай, самай гаротнай у вёсцы жанчынаю, але ўбачыўшы яго строгі позірк, шынну ў зямлянку і неўзабаве выскачыў адтуль, развёў рукі.

— Няма.
— Абследуй поле, — зноў загадаў Кураглядаў і сам пайшоў за ім. За зямлянку, за дзірку-грушу.

Ідзе ні грудкі, ні свежай пляміны. Праўда, вунь воддаль, пры аселіцы, свежая ралля. Рушылі туды. Ага, нядаўна рыдлёўкай перакапана, можа, і соткі дзве зямлі.

Пачаў корпаць наском бота ў ямінцы. Праз хвіліну-другую выгарнуў наверх трэця разрэзанай бульбіны.

— Бачыў ты! — абурывся. — Хуценька пасадзіла, каб не даць! Не, нас не акапачыш!.. — І да Мішкі: — Ідзі, бярэ рыдлёўку. Выкапаем!

Мішка вытрашчыў вочы: што?
— Чуеш, сабачая морда? — раўнуў на яго Кураглядаў. — Бягом, такую тваю, па рыдлёўку!

Мішка рвануў, падбегам пашыбаваў да зямлянкі, але, калі хацеў узяць рыдлёўку, яго апырэдзіла гаспадыня.

— Размазня! — вылаяўся Кураглядаў на Лявонава. Той стаяў безуважжы і курчы, звальваючы ўсё на яго, цывільную ўладу: маўляў, найперш табе трэба сабраць і здаць у раён пяцьсот ці колькі там пудоў бульбы, дык ты найбольш і старэйся.

Ты хадзіла Навіцкая замакнулася рыдлёўкай на Мішку — той, закрывшыся рукамі, адскочыўся. Навіцкая ж пашыбавала з паднятай ўверх рыдлёўкай сюды, да яго. Дробны твар яе быў перакошаны, нават звер'яцелы.

— Вон — залямантавала. — Засяку!
Чорт ёй, раз'юшанай бабе, вернуў, працяло душу, возьме і смаяне кантам па галаве.

— Ты гэта кіні! — наструніўся, гатовы ў любую хвіліну, як і Мішка, адскочыцца. — Ты ведаеш, што такое напад на службовую асобу, што выконвае дзяржаўныя абавязкі?!

— Рабаўнікі! — не магла стрымаць сябе разлітаваная гаспадыня. — Злыдні са злыдняў! Вы, калі б былі добрыя, не забіралі б апошняе ад сірот, а памалі ім стаць на ногі!

— Апусці лопату! Даскачашся, што складзём пратакол і адвядзём у раён як тэрарыстыку!

— Вязі, садзі, як пасадзілі добрых людзей, Грыгарэвічаў! Я не баюся турмы! Для мяне большая турма тут!.. — Апусціла рыдлёўку, абмякла. Можа, ужо астудзілася, зразумела, дурная, што магла ўчыніць у шале. Аб'язджаючы далоньмі па чаранку, апусцілася долу, заплакала. Аж затрэсліся худыя плечы.

— Божа! Чаму, нашто такія пакуты?! Жылі, усе былі здаровыя, было што абубць і з'есці, а гэта... Хоць жыўцом у магілу кладзіся!..

— Масква слязак не верыць, — сказаў цвёрда. — Маеш ці не маеш, а каб два пуды бульбы здала! Пазыч, украдзі, але здай!

Чула ці не — ён не дапытваўся, абышоў і падаўся да вуліцы.

— Стаіш, як... сплун! — накінуўся на Лявонава, які ўжо нервова даставаў з пачка новую цыгарэціну. — Не запыхнеш замаха на кіраўніка!

— Баба, удава... — Апраўдваўся той. —

«Радуемся дню».

Не ведалі:
пахмуры альбо зыркы,
ён у вярхоўках —
нібы ўвышыню,
скруціўшыся,
выцягваліся дзіркі.

Шукаў цябе.
Мо адгукнешся,
мо!..
Мяшкі — каб ашукаць:
ад недароду.
І сам змаўкаў:
мо спраўдзіцца само!..
Ратунак абяцалі перашкоды.

Не гэтка:
паказвалі:
свае.
Адбіткі з твару —
можна кратаць:
блізка.
Каб разам быць —
руша не пазнае.
Дзе ты,
дзе я —
знаходзілі па спіску.

Цікавіліся:
нумар — для арэн.
І цікавалі:
радуся словам.
І быў адзіны змест

Плача гэтак...

— А мне напываць! Мне трэба здаць ад сельсавета не меней пяцісот пудоў бульбы. Не здам — мала партбілет пакладу ці з пасады пайду, у закратавым вагоне на лесапавал альбо ў руднік паеду... І табе, гэткаму добранькаму, непаздаровіцца!

— Паверце, людцы добрыя, няма ні бульбіны, — заняла побач старая і, ведаючы, што нічога не пачуе, вяла сваё. — А на дачку не майце зла. Яна добрая, талковая, але ёй цяжка без гаспадара. Яна ж адна і на дзяцей і на мяне...

Кураглядаў ведаў: гаварыць, спрачацца са старой — пераліваць з пустога ў перожняе, мякчэць, а то і расчальвацца звыш меры. Не толькі ім адным цяжка, усім цяпер нялёгка. Але калі трэба найперш дбаць пра вялікае, дык трэба. Ён адварнуўся ад жанчыны, закурыў.

— Большыя дзеці ў школу зімой не хадзілі, не было чаго абубць, — зайшла збоку, гула тая. — Лес во гніе, няма каму яго да ладу давесці. Можа, калі абудуюцца людзі, дык пажожа хто...

— Куды цяпер паедзем? — зморшчыўся ад жаласнай старой, як ад назойнай мухі, Лявонаў.

— Ты сваё тут давядзі да канца, — адказаў Кураглядаў.

— Што?

— Што-што! А яшчэ правапарадак! Арыштуй маладзейшую!

— Як? — вылупіў той вочы. — Ці трэба звязвацца з баба-ўдавой!

— Хіба не бачыш: уся вёска за намі назірае? Цяпер такі момант, што нельга і бабе даць узяць верх! Над намі, над уладай!

Лявонаў слухаў.
— Завязі ў сельсавет, складзі пратакол спробы замаха на жыццё старшыні сельсавета, — павучыў Кураглядаў. — Няхай усе ведаюць: за такое будзе суровая кара! Пазвані ў раён: везці туды ці прыстрашыць і адпусціць.

Лявонаў пачухаў патыліцу, зморшчыўся, але праўда, трэба ўжыць свае паўнамоцтвы, падаўся да дзёрзкай гаспадыні гэтага двара. Тая цяпер не агрызалася, не нападла, паслухмяна паднялася і паволі, апусціўшы галаву, пакліпала перад ім. Да зямлянкі, а пасля і да сельсавета.

— Пакліч, Апанас, сведак, — сказаў яму Лявонаў.

За аднаго сведку, падумаў ён, будзе верны Мішка. Яшчэ дваіх гукнуў — найбліжэйшых суседзяў.

Лявонаў павёў «тэрарыстку» ў свой, участкоўскі, пакой, а Кураглядаў падаўся ў свой кабінет з адчуваннем, што сёння ў яго надзвычай важны паядынак з Янкавінамі і што гэтую, на першы погляд, побытавую, а на самай справе палітычную сутычку трэба толькі выйграць: гэты выйгрыш высокая ўзвысіць яго, змусяць усіх дрыжэць перад ім. Людзі паважаюць найперш сілу, цвёрдую ўладу; іхнія абурэнні, затоены гнеў — дробязі, адмысловы клопат для Мірзоева. Вынюхаць, падслуховаць і выпытваць чужыя думкі і пачуцці, размовы. Каб душыць крамолу ў зародку.

Цярпліва доўга сядзеў у кабінете, пакуль Лявонаў, канечне, выцягваў «прызнанне» ад Навіцкай, грозна атакуваў яе з усіх бакоў, страшыў, дапытваў сведка і пісаў патрэбныя паперы. Там, у тым пакоі, было даволі спакойна; Навіцкая ўжо не крычала, а як чулася праз няшчыльна зачыненыя дзверы, плакала ды, уздрыгваючы, адказвала нешматслоўна Лявонаву.

— Можа, праз гадзіну некаторыя сведкі

у перамен:
як апынуцца ў целе пацуковым.
Упасаны ў пляч,
нібы ў квадрат,
у век наступны слаліся пасылкі.
Утоптаючы грунт,
ішоў атрад.
Патыліцы прадбачылі памылкі.

Я мяюся слатою і жарствой.
Зламаны год —
ці змыюцца пячаткі,
накрэсленыя ім!
Ды я не той,
кім краявіду
бачыўся спачатку.

Сам перашкодай стаўшы насланню,
я перашкоду
адсланю вачыма,
каб хоць здалёк
убачыць светлыню —
дзе апынуся некалі —
айчыны.

Страх адступаўся.
Вецер ёю пах:
каб мелі шчасце
ўваскрасаць і лётаць.
усходзіла

ў дзіравых чарапах,
паволі распускаячыся,
лотаць.

падаліся дадому, а да яго сюды зазірнулі Лявонаў і янкавінскі мужчына — здаецца, Емельяновіч ці як там яго. Стары, барадаты, у панашаным суконным фрэнчы, у такім жа суконным галіфе, у лапцях. Закамячыў у руках выцвілую брылёўку.

— Гавары, дзед сваё Апанасу Лукічу, — сказаў Лявонаў.

— Гэта я магу даць два пуды картофлі за яе, — прамовіў нясмела селянін.

— Праўда, у яе ўжо няма ні картофліны, ні лушпіння.

— Гэта — ваша асабістае дзела, — буркнуў Кураглядаў. — Каму памагаць, а каму — не.

— Адпусціце, таварышок, яе дадому, — папрасіў Емельяновіч. — Хворая, дзеці малыя, старая маці...

— Дык што будзем рабіць, Лукіч? — бачыць, што ён сядзіць нерухома, запятаў Лявонаў, паказаў яму спісаныя лісты паперы. — Пратакол складзены, сведкі падпісаліся. Будзем званіць у міліцыю альбо не?

— Пашкадуіце, людцы, няшчасных, — зноў папрасіў стары, прадчуваючы, што з гэтай Навіцкай можа быць тое, што і з дзядзькам ды пляменнікам Грыгарэвічамі, возьмуць і не выпусцяць.

— Ведама, гаротніца, не стрымалася... — Гэта гаротніца магла ўлажыць мяне! — хмыкнуў Кураглядаў. — А ў мяне — жонка, дзіця. Прыедуць вось хутка сюды...

— Даруйце ёй, — зноў закамячыў брылёўку стары.

— Ну, калі папрасіць выбачэння, — змільскавіўся ён.

Лявонаў падаўся і прывёў сюды заплаканую арыштваную.

— Прасі, грамадзянка Навіцкая, выбачэння ў таварыша Кураглядава за нанесеную яму знявагу, — сказаў ёй.

Тая прыхмулася да вуша і ўсё яшчэ заходзілася ад плачу, толькі цяпер ціхага, глыбокага, наколькі быў яе боль.

— Прасі, чабета, — павярнуўся да яе Емельяновіч. — Дык адпусцяць дадому, чапаць не будуць.

Тая не прамовіла ні слова.

«Бачі! — занелюбіў Кураглядаў. — Голая, галодная, а з гонарам!»

— Папрасі, Віцечка.

Тая падняла затуманеныя вочы на свайго блізкага суседа — канечне, каб той не ратаваў яе, дык зірнула б з нянавісцю, а цяпер — нібы са здзіўленнем: што вы кажаце, дзядзька?!

— Пакланіся, падумай пра дзяцей...

— Божа! — цяжка, надрыўна выдыхнула, спрабуючы пераадолець пакуты.

— Дзе ты, божа?!

— Бог табе не пажожа, а вось таварыш Кураглядаў выратаваць можа, калі будзеш разумная, — прамовіў Лявонаў.

— Дык будзеш прасіць выбачэння ці мне званіць у міліцыю?

— Выбачайце... — Выціснула з сябе, уніжаючыся як жанчына, як чалавек, закрыла далоньмі твар, нібы хаваючы гнятлівы сорам.

— Ладна, — задаволіўся Кураглядаў. — Але глядзі! Будзь законапаслушной, сьведкай і не смей гаварыць абы-што, кідацца са зброяй на ўладу! Ідзі.

Тая, зноў загаласіўшы, выйшла з кабінета, з плачам падалася па вёсцы. Емельяновіч моўкі пакланіўся і ціха, задам вымкнуўся на калідор.

— Перамога! — падхапіўся, пацёр рукі задаволена, нават шчасліва Кураглядаў. — Валікая наша з табой перамога! Вось так трэба з імі, аднаасобнікамі, паводзіцца! Не міндальнічаць! Вось паглядзіш: у маім сельсавете ўсе здадуць бульбу! І здаровыя, і калекі, і ўдовы ды сіроты!

ПАЧЫНАЛЬНІК ПАЭТЫЧНАЙ СКАРЫНІЯНЫ

З'яўленне вобраза Францішка Скарыны ў беларускай літаратуры — занамернае права нацыянальнага адраджэння, якое прыпадае на пачатак XX стагоддзя. Першым гэты вобраз уасобіў геній нашага прыгожага пісьменства Максім Багдановіч.

Выдатны паэт, таленавіты даследчык літаратуры, знаўца гісторыі, М. Багдановіч сваёй нястомнай працай вяртаў беларусам тое, што яны пакрыху «распылілі» на шляхах гісторыі і на што паспелі забыцца. Паэт шмат працаваў над вывучэннем гісторыі нашага краю. Каб глыбей яе пазнаць, ён у 1911 годзе едзе ў Вільню. Там Багдановіч знаёміцца з багатым зборам старажытных рукапісаў, першадрукаў. У адначасці ён вывучае жыццё і дзейнасць Ф. Скарыны, піша пра беларускага асветніка артыкул, але надрукаваць яго не змог. Аб лёсе рукапісу нічога пэўнага пакуль што даследчыкамі літаратуры не сказана. Нам толькі вядомы ў Багдановіча адзін верш пра Скарыну — «Безнадзейнасць» (1912).

Скарына, доктар лекарскіх навук,
У доўгай вопратцы на вежы сочыць зоры.
Яны спрыяюць! Час! З рухавых рук
Скарыны п'е адвар пан зямні пісар хворы.
І ўраз пабачыў ён, што ізумруд
У прысценку залатым на палцы штоць імліцца.
Што блеску ў ім няма... І з болем тут
Ён зразумеў, што ўжо к жыццю не вараціцца.

З гэтага твора Скарына ўяўляецца нам як добры лекар і знаўца астралогіі. Паэт у невялікім сваім вершы малюе вобраз першадрукара даволі разгорнута што дасягаецца шляхам выкарыстання прасторавай кампазіцыі.

Верш досыць «сцэначны»: мы бачым Скарыну, які стаіць і ўзіраецца ў зорнае неба. У чытача з'яўляецца адчуванне нечага высокага і маштабнага, што асацыіруецца менавіта з асобай Ф. Скарыны. Хворы пісар пры гэтым сядзіць і ўсе пакіненні яго — не больш, чым зліняе каменчыка ў залатым прысценку. Гэтым кантрастам яшчэ мацней падкрэсліваецца цэльнасць вобраза вялікага асветніка.

Важная роля ў вершы адведзена і мастацкім дэталем. Вежа, з якой «доктар лекарскіх навук... сочыць зоры», сведчыць, што Скарына меў пэўны аўтарытэт у сваёй суайчынніцкай, бо такія вежы маглі быць толькі пры тагачасных багатых дварах. А прыдворны лекар — гэта, як правіла, чалавек высокай эрудыцыі і багатай практыкі. Што Скарына з'яўляўся такой асобай, пра гэта гаворыць нам такая мастацкая дэталі ў вершы, як доўгая вопратка — доктарская мантыя. На той час, калі М. Багдановіч пісаў свой твор, было ўжо вядома, што Скарына меў вучоную ступень доктара медыцыны і служыў прыдворным лекарам. Аднак навука не мела пэўнага ўяўлення аб месцы службы асветніка. У Багдановічаў снім вершы Скарына — лекар у Вялікім княстве Літоўскім. Пра гэта лёгка здагадацца з наступных радкоў:

...З рухавых рук
Скарыны п'е адвар пан зямні пісар хворы...

«Пан зямні пісар хворы» — тыповая службовая асоба ў Вялікім княстве Літоўскім. Таму дапушчэнне М. Багдановіча не беспадстаўнае. Сёння вядома, што Ф. Скарына знаходзіўся на службе ў вільнянскага біскупа Яна на пасаде асабістага сакратара і лекара з 1532 па 1535 гады.

Не меншую сэнсавую нагрузку ў вершы нясуць такія мастацкія дэталі, як зоры і каштоўны камень-ізмурод (ізмурод адпавядае пэўнаму знаку Зодыяка). З іх дапамога ствараецца вобраз Скарыны-астролога, які ў сваёй медычнай практыцы шырока карыстаўся звесткамі па астралогіі. Падобнае было характэрна для эпохі Скарыны, рэаліі якой і ўваблены паэтам у вершы. Адчуванне ў творы намімае, якое арганічна выцякае са спалучэння гэтых мастацкіх дэталей, глыбей акрэслівае трагічнае ў чалавечым лёсе, з чым пераніклалася падсвядома, відаць, і паэтва трагедыя — яго цяжкая хвароба.

...І з болем тут
Ён зразумеў, што ўжо к жыццю не вараціцца.

Здаецца, што тут не герой верша на прыраджаным плане, а сам Максім, поўны суму і жалю.

Верш М. Багдановіча «Безнадзейнасць» — адзін з першых беларускіх твораў аб рэальнай гістарычнай асобе. Гэта сведчыла пра адыход нашай паэзіі ад рамантычна-ўзніслаў матываў, пра ўзмацненне яе гістарызму. Праз паўстагоддзе гістарычная тема стане адной з вядучых у беларускай літаратуры. І значнальна тое, што адзін з вытокаў гэтай тэмы — паэтычная Скарыніяна, пачынальнікам якой з'яўляецца М. Багдановіч.

Ф. ШУМЧЫК,
аспірант МДПІ імя Горнага.

СЯДУРА — псеўданім беларускага пісьменніка і публіцыста Уладзіміра Глыбіннага. Да другой сусветнай вайны ён працаваў у Мінскім педагагічным інстытуце, апынуўшыся на Захадзе, зрабіўся прафесарам Рэнселерскага політэхнічнага інстытута ў ЗША. Надрукаваў шэраг арыгінальных манаграфій, сярод якіх «Доля Беларускае культуры пад Саветамі» (1958), апавесць пра М. Багдановіча «Пад лебядзіным знакам» (1983), нарыс жыцця і творчасці Я. Пушчы «Паэта з божай ласкі» (1979), цыкл англа- і рускамоўных даследаванняў творчасці Ф. Дастаеўскага. Паводле чутак, некалькі гадоў назад аўтар кнігі памёр. Вось, бадай, і ўсе, што мне пра яго вядома. У рукапісе даследаванне было гатова ўжо да 1943 года і называлася «Жыве Беларусь!». У Глыбінны не губляў надзеі, што калі-небудзь яно будзе апублікавана, і пакінуў яго супрацоўнікам тэатральнага музея ў Вільні з невялікім пажаданнем: «Прашу захаваць экзэмпляр рукапісу мае кнігі «Жыве Беларусь!» дзеля будучыні. Калі ня ўдасца надрукаваць яго (зборнік) цяпер, дык можа, зробім гэта ў лепшыя часы. Кніга гэтая — плён мае двухгадовае працы над гісторыяй Беларусі, этнаграфіяй, мастацтвам і г. д. Уважваю яе за мой уклад у справу Адраджэння Беларусі. (...) Менск, 7.10.1943.»

СА ШМАТ ЯКІХ прычын тэма «даследчая работа ў акупіраванай Беларусі» застаецца закрытай: і тэксты часта недаступныя, ды і грамадская свядомасць сёння хутчэй нацэлена на перагляд прадаваеннай гісторыі, пакідаючы ўбакі складаныя калізіі другой сусветнай вайны. Але цяжка абісці маўчаннем тое, што менавіта ў гэтыя гады кампазітар Мікола Шчаглоў піша тэатральнае даследаванне пра беларускую народную песню, выходзіць збор купальскіх і жніўных песень, Язеп Найдзюк выдае папулярныя нарысы па гісторыі Беларусі, публікуецца шэраг твораў беларускіх аўтараў, якія раней не выдаваліся. Рукапіс У. Глыбіннага — толькі частка гэтай новай па часе і характары ацэнкі пэрыяду асэнсавання беларускай нацыянальнай культуры і многімі ідэямі з ім звязаны. Па шырыні ахопу дат, з'яў, імёнаў для таго часу яна ўяўляла сабой сур'ёзную культуралагічную работу. У рукапісе «Жыве Беларусь!» вы знойдзце артыкулы пра папулярных беларускіх літаратараў, мастакоў, музыкантаў, успаміны пра агульную палітычную атмасферу 30-х гадоў, нарысы пра слухі паясы і многае-многае іншае. З параўнаўча невялікага раздзела рукапісу па гісторыі беларускай сцэны і драматургіі потым і нарадзілася манаграфія, якая выйшла ўжо ў Амерыцы.

Калі большая частка тэксту па гісторыі БДТ-1 і БДТ-3 (тэатра У. Галубка) ў амерыканскім выданні практычна перакладзена без істотных зменаў, то раздзелы пра БДТ-2 значна пашыраны. Кніга ханалагічна ахоплівае і больш працяглы гістарычны перыяд — ад вытокаў нараджэння тэатра да 1950-х гадоў. З'яўляюцца раздзелы, у якіх даследуецца пасляваеннае дзесяцігоддзе ў развіцці беларускай сцэны. Аўтар ужо не быў непасрэдным сведкам гэтых тэатральных падзей, але пільна сачыў «адтуль» за ўсім і, спалучаючы ўласнае веданне жыцця ў саюзе з друкаванымі паведамленнямі і рэцэнзіямі, спрабаваў захаваць уласны погляд на асаблівасці тэатральнага працэсу ў рэспубліцы.

Вядома, уважлівы чытач знойдзе сёння ў кнізе шмат недакладнасцей (па частцы збор фактычных звестак беларускае тэатразнаўства пайшло далёка наперад), не пакіне без увагі старонкі, дзе Глыбінны-публіцыст падмаінае Глыбіннага-вучомага, убачыць пэўную тэндэнцыянасць, якая ідзе ад жадання супрацьпаставіць савецкаму талітарызму думку свабоднага чалавека, які, аднак, жыве дыскусіямі мінулых гадоў і спрачаецца са сваімі ўлўўнымі

апанентамі. Ва ўсім гэтым знаходзіць адбітак час, які дае магчымасць зірнуць на само даследаванне як на пэўны этап у гісторыі станаўлення беларускай навуцы пра тэатр. Навуковыя канцэпцыі У. Глыбіннага не ўспрымаюцца сёння як адкрыццё, але вымагаюць няспешнага, удумлівага асэнсавання.

Галоўнай і асноўнай крыніцай, на якую абіраўся У. Глыбінны пры рабоце над кнігай, была невялікая брашура Ф. Аляхновіча «Беларускі тэатр», якая выйшла ў 1921 годзе ў Вільні і да нядаўняга часу таксама пылілася на паліцах спецсховаў. Вядомы беларускі пісьменнік, драматург, артыст і рэжысёр Ф. Аляхновіч першы паставіў задачу сістэматызаваць разрозненыя звесткі пра беларускі тэатр, вылучыўшы іх з прац па славянскай культуры ў самастойную галіну ведаў, тым самым паклаўшы пачатак

рускага тэатральнага мастацтва.

У Глыбінны бярэ з прыгадаванняў работ толькі факты, але інтэрпрэтуе іх па-свойму. Гэтыя маленькія даследаванні не адпавядаюць ягонаму светаразуменню — як і шмат якія навуковыя работы таго часу, бо яны апраўдваюць існуючы грамадскі лад, бяспітнае выкараненні ўсяго, што не супадае з патрабаваннямі афіцыйна дазволенага савецкага мастацтва, падтрымліваюць класавую барацьбу і яе адлюстраванне на сцэне. У сваёй кнізе аўтар пазбягае спрэчкі з вядучымі тэатразнаўцамі 30-х гадоў, але ягоная ўласная канцэпцыя ўяна ім супрацьстаяць. Да гістарызму савецкага тэатразнаўства ён ставіцца скептычна — не больш, чым кароткі курс КПБ у мастацтве, звязанне гісторыі да

май культуры знішчаемага народа прасякнута для яго ўспрымання культуры і гісторыі бацькаўшчыны. Глыбінны прыводзіць рэдкія звесткі пра дзейнасць беларускіх эмігранцкіх тэатраў пасля вайны, аднак цікавіць яго перш за ўсё сама Беларусь, лёс мастацтва яе народа.

У Глыбінны не прыняў кастрычніцкай рэвалюцыі: для яго яна засталася з'явай, навязванай беларускаму народу сілкам. «Большавізм не можа ствараць, ён здольны толькі разбураць» (тут і далей пераклад мой. — В. М., с. 50) — тэзіс, які паслядоўна даказваецца і праводзіцца праз усю кнігу. У рукапісе кастрычніцкая рэвалюцыя нязменна суправаджаецца эпітэтам «большавіцка-жыдоўская». Антысеміцкія матывы з

ры. З гэтым цяжка не пагадзіцца, хоць відавочна, што ніводная нацыянальная культура ў XX ст. не магла развівацца ў цяплічных умовах. Як гэта ні драматычна, але многія элементы, якія нярэдка потым гвалтоўна ўкараняюцца, арганічна ўвайшлі ў беларускую культуру.

Гісторыю станаўлення беларускага тэатра ў савецкі час У. Глыбінны падзяляе на два перыяды — да і пасля справакаваных партыйным кіраўніцтвам тэатральных дыскусій 1928—29 гг. Пад лозунгам сцяварджэння на сцэне сучаснага пралетарскага рэпертуару (які б «адказваў на запатрабаванні рабочага гледача») і барацьбы з фармалізмам пачалася арганізаваная кампанія супраць «нацыянальнага», што закончылася пагромам беларускай твор-

Уладзімір МАЛЬЦАЎ

ЗАПОЗНЕНАЯ ПРЭМ'ЕРА

Нью-Ёркская версія гісторыі беларускага тэатра

«Гісторыя беларускага тэатра і драмы» была выдадзена на англійскай мове ў Нью-Ёрку ў 1955 годзе беларускім эмігрантам Уладзімірам Сядурам і некалькі дзесяцігоддзяў праляжала ў спецфондах рэспубліканскай публічнай бібліятэкі. Толькі гады два назад гэтая кніга ўказалася даступнай шырокаму колу чытачоў, а ў дні юбілею купалаўскага тэатра ўпершыню паказана на тэматычнай выстаўцы. Гэта была прэм'ера кнігі, яе запознены «квяхад у свет».

Нельга сказаць, што пра амерыканскае выданне і яго аўтара раней нічога не было вядома. Рэдка, сцісла, але ўспаміналася пра яго ў раздзелах: «буржуазныя гісторыкі пра беларускую культуру і гісторыю», фальсіфікацыі якіх прадпісвалася выкрываць. [Гл., напрыклад, «Нёман», 1976, № 11, с. 165]. Сёння набыткі эмігранцкай заходняй літаратуры робяцца ўсё больш і больш вядомымі, але мы часцяком толькі кранаем іх...

беларускаму тэатразнаўству. У ёй аўтар ужывае прычыны гістарызму, выяўляючы грамадска-палітычныя прычыны, якія выклікалі да жыцця шырокі культурны рух, аб'ядноўвае тэатральны матэрыял вакол ідэі нацыянальнага адраджэння. Аляхновіч паказаў, што беларускі прафесійны тэатр — не спараджэнне кастрычніцкай рэвалюцыі. Беларускі тэатр узнікае як натуральнае лагічнае завяршэнне працяглага працэсу... Храналагічна даследаванне абрываецца на даце ўзнікнення першага беларускага прафесійнага тэатра (адкрыўся 22 снежня 1918 года і называўся «Беларускі пралетарскі» (пазней — савецкі тэатр). Шмат што У. Глыбінны мусіў асэнсаваць сам. У першых раздзелах кнігі, прысвечаных апрацаванню фальклору, вертэпу, школьнай драме, У. Глыбінны пазычае ў сваёго папярэдніка і факты, і агульную канцэпцыю; асэнсоўваючы сваю працу, як арганічны працяг і пацвярджэнне ідэй Ф. Аляхновіча. Культурнае жыццё на рубяжы стагоддзяў прадстаўлена больш шырока: аўтару ўдаецца паглядзець на свайго сучасніка і навуковага папярэдніка Ф. Аляхновіча як на асобу гістарычную, уключыўшы яго ў агульную плынь руху беларускага мастацтва, ацаніўшы месца і значэнне гэтай фігуры для развіцця нацыянальнага тэатра, даўшы агульную класіфікацыю яго п'ес, характарыстыку драматургічнай спадчыны. Толькі ў цяперашні час запэўнены гэтага прагалу ў аічыннім мастацтвазнаўстве старонкі паклала пачатак публікацыя А. Сабалеўскага пра Аляхновіча («Спадчына», 1990, № 3).

К пачатку 1940-х гадоў у беларускім тэатразнаўстве з'явіўся шэраг брашураў і часопісных артыкулаў, якія абгульваюць творчыя пошукі вядучых калектываў рэспублікі, у першую чаргу БДТ-1 і БДТ-2. З іх найбольш буйныя, вызначальныя напрамкі руху айчыннага мастацтвазнаўства належаць А. Некрашэвічу, В. Вольскаму, М. Модэлю. Абагульняючы артыкулы ў зборніку «Мастацтва Савецкай Беларусі» 1940 г., напісаныя групай аўтараў у складзе В. Вольскага, Я. Рамановіча, А. Сегедзі, амаль у энцыклапедычна фундаментальным выглядзе прадставілі цэласны кароткі курс па гісторыі бела-

выканання тэатрамі «ідэйных» партыйных пастаноў, сцвярджанне кіруючай ролі партыі ў лабудове міфічнай беларускай культуры з камуністычнай мараллю.

ЧЫТАЮЧЫ РАЗДЗЕЛЫ пра тэатральнае жыццё 20—30-х гадоў, можна знайсці для сябе звесткі і факты, пра якія дагэтуль не памянулі ў існуючых цяпер акадэмічных выданнях. Скажам, тут прыводзіцца поўны пералік спектакляў, якія ішлі на сцэне БДТ-1 у першыя паслярэвалюцыйныя гады, гаворыцца пра многіх рэпрэсаваных дзеячаў беларускай культуры і многае іншае з таго, што мы цяпер, уважліва разглядаючы прэсу, якая засталася, і вывучаючы архіўныя дакументы, спрабуем аднавіць. Разважанні У. Глыбіннага аб існаванні самога мастацтва ва ўмовах талітарнага рэжыму і агульнай атмасферы 30-х яшчэ і сёння чытаюцца як вострая газетная публіцыстыка.

На ўласным вопыце пакаленне Глыбіннага расставалася з ілюзіямі. Ён быў сярод тых, хто лічыў немцаў вызваліцелямі ад большавіцкага тэрору, лагераў, здарэння і нацыянальнай нівеліроўкі культур, рабскай падпарадкаванасці чалавека грамадскай машыне. Таму яму здавалася, што нацыянальная культура атрымае, нарэшце, магчымасць для свайго поўнага самажыццяўлення, і ён з радасцю прыняў падтрымку, якую на першых часах аказалі немцы інтэлігенцыі, якая засталася на Беларусі. Іх прыгожыя абяцанні, лозунгі нацыянальнай свабоды для беларусаў на справе абярнуліся рабаваннем, масавым знішчэннем народа не менш страшнымі, чым у гады лагернага сацыялізму. Адраджэння не атрымалася. Сваю інфармацыю пра жыццё мастацкай інтэлігенцыі ў акупацыі Глыбінны пачаў з пераліку тых страт, якія панесла беларускае мастацтва ў гады вайны — ад фізічнага знішчэння дзеячаў беларускай культуры, што засталіся ў акупацыі, да вывазу культурных каштоўнасцей. Пасля гэтага пералому адчуваннем знішчае-

амерыканскага выдання кнігі «The Belyorussian theater and drama» знікаюць (хоць логіка разгортвання матэрыяла змяняецца мала) і выяўляецца цэнтральная дылема — барацьба большавікоў з нацыянальнымі сіламі.

Рэвалюцыя прынесла былой паўночна-заходняй украіне расійскай імперыі надзею на самавызначэнне і таму ў пачатку 20-х гадоў многія дзеячы беларускай культуры новую ўладу падтрымалі. У гэтыя гады вырасла новае пакаленне мастакоў, якія на дзесяцігоддзі вызначылі рух беларускага нацыянальнага мастацтва. Яшчэ толькі з'яўляюцца грунтоўныя работы аб адносінах творчай інтэлігенцыі да рэвалюцыі, але досыць відавочна, што У. Глыбінны значна спрашае гэты складаны і драматычны працэс стварэння тэатральнай культуры народа ў савецкі час. Паўночнай у 30-х гадах формуле «мастацтва нацыянальнае па форме і пралетарскае (інтэрнацыянальнае) па зместу» ён супрацьпастаўляе мастацтва «нацыянальнае як па форме, так і па зместу», пераносячы гэты агульны канцэпцыі на больш ранні перыяд развіцця беларускага тэатра, калі яны толькі складваліся. За канфліктаў большавікоў і беларускіх нацыянальных сіл для У. Глыбіннага стаіць барацьба дзвюх розных мастацка-палітычных тэндэнцый.

Нацыянальная культура для У. Глыбіннага — паняцце больш шырокае, чым літаратура на беларускай мове. Своеасаблівае вызначэнне для яго як адрозненнямі культуры аднаго народа ад культуры другога народа, так і асаблівасцямі развіцця. Складзеныя стагоддзямі традыцыі, бытавы ўклад, асаблівасці псіхалагічнага складу людзей, геаграфічнае становішча тэрыторыі, клімат, міжнацыянальныя сувязі — усё гэта, на думку У. Глыбіннага, наклідае адбітак і так альбо іначым выяўляецца ў мастацтві творы. Любое разбурэнне гэтага комплексу ўзаемазвязанасцей і ўзаемазалежнасцей, прыўнясенне ў яго чужародных элементаў, адмаўленне ад самабытна-нацыянальнага шляху як у выбары рэпертуару, так і выўленчых сродкаў нясе з сабой значнае своеасаблівае культуры.

чай інтэлігенцыі ў 1930—36 гг. Ілюстратыўная агульнасавецкая драматургія, што з'явілася ўслед за гэтым, умацавала ў тэатрах камуністычную ідэалогію. Тэатр, які прыняў канцэпцыю непрымірымай класвай барацьбы, супрацьпастаўлення сацыялістычнай і буржуазнай культуры, вульгарна трактуючы класіку і атрымліваючы ўзнагароды за стварэнне пастаноўак аб дзейнасці варажых элементаў унутры савецкага грамадства, устаў на шлях апраўдання гвалту і тэрору, якія разгарнуліся ў краіне. Тэатр зрабіўся званчаком агульнадзяржаўнай машыны, якая апрацоўвае масавую свядомасць людзей. Як узор такога савецкага партыйнага мастацтва разгледжана ў кнізе п'еса Э. Самуілёнка «Пагібель воўка».

«Новыя п'есы сталі з'яўляцца ў тэатры, — піша У. Глыбінны, — але яны прыйшлі не ад тонкага душэўнага хвалявання, якое ўзнікае ад судакранання пісьменніка да жыцця, не ад сэрца, не ад глыбокага абгульнення вопыту свайго пакалення. Яны былі выкліканы рацыянальнай неабходнасцю заклікаць да абароны ўсяго таго, што заганыла мастацтва ў пракраўстаў ложа партыйных тэм» (с. 343). Да такіх мадэляў жыццяздольнага ілюстратыўнага п'ес аўтар адносіць «Напор» А. Александровіча, «Напрадвесні» М. Ільінскага, «Міжбур'е» Д. Курдзіна, «Вайна — вайне» Я. Коласа. Хлусня, схаваная ў жыццёпадабенства, укараняецца настолькі глыбока, што робіцца традыцыяй у беларускай драматургіі. Мастакі, якія наступаюць на «горла ўласнай песні», якія ў сілу цэнзурных меркаванняў уводзяць у п'есу жывыя фіналы і асаблівія драматургічныя хады, спакваля пакідаюць драматургію.

ДЗЕСЯЦІГОДДЗІ паміж 1930—1950 гг. для У. Глыбіннага прадстаюць як адзіны, узаемазвязаны мастацкі этап, вынік вялікага пералому. Такім чынам, акрамя ўсіх нечаканых аспектаў аналізу, у навуковай канцэпцыі У. Глыбіннага пастаўлена пытанне аб перыядызацыі, адрознай ад існуючай ў айчынным тэатразнаўстве.

Расчлененне цэласнага гістарычнага працэсу на асобныя перыяды — абстракцыя. Гэта не больш як тычкі, апазнавальныя знакі, ды без падобных умоўных градацый гуманітарная навука існаваць не можа. «Рубежныя гады» для мастацтва — своеасаблівыя «пункты выбару». У той ці іншы (параўнаўча невялікі) адрэзак часу само мастацтва як бы аказваецца на ростанях; яно можа развівацца ў нейкім зусім розных накірунках. Назапашаны ў папярэднія гады багаж нясе ў сабе розныя варыянты наступнага эстэтычнага руху. Аднак, пад уплывам жыццёвых умоў мастацтва рухаецца па тым шляху, які атрымлівае найбольшае спрыянне ў той гістарычны момант.

У нашых даследаваннях тэатральныя дыскусіі 1928—29 гг., пададзеныя як пазбаўленыя тэатраў ад фармалізму, — толькі эпізадычная староначка ўнутры вялікага перыяду пабудовы падмурка сацмастацтва. Перыядызацыя беларускага тэатра па досыць аб'ектыўных прычынах, відаць, і не магла быць іншай. Яна павінна была паўтараць кананізаваную гісторыю пабудовы сацыялізму ў краіне. Агульнапрынятая некалькі гадоў назад разбіўка перадаенай гісторыі беларускага тэатра на тры перыяды («Абнаўленне народнай гаспадаркі 1921—25», «Будаўніцтва сацыялізму 1926—32», «Перамога сацыялізму ў СССР і сцверджанне метаду сацыялістычнага рэалізму 1933—41») сёння недарачная. Нават калі разглядаць яе па шкале не мастацкай, а грамадска-палітычнай. У любым выпадку павінен узнікнуць «рубжыны» 1937 год. Да гэтага часу прагучаў магутны акорд кампаніі знішчэння нацыянальнай літаратуры і пачалася паласа тэатральных рэарганізацый. У 1937 годзе зачыняецца тэатр У. Галубка (БДТ-3) і старэйшы гомельскі калгасна-саўгасны тэатр пад кіраўніцтвам Е. Міровіча; паводле загаду ўпраўлення па справах мастацтваў пры СНК БССР БДТ-2 робіцца Віцебскім гарадскім тэатрам. У тэатральнай палітыцы назіраецца чарговы пералом, характарыстыка якога яшчэ чале свайго даследчыка. Але і тыя звесткі, якія прыводзіць у сваёй кнізе У. Глыбінны, відавочна даюць істотны імпульс для перагляду як асобных аспектаў у гісторыі тэатра, так і яго агульнай навуковай перыядызацыі.

У кніжцы У. Глыбіннага не трэба шукаць «адзіна правільнага» адказу на тую або іншую, часта досыць забытаную праблему ў гісторыі беларускага тэатра. Сёння, добра ўсведамляючы тое, якая міфалагема была створана ў 20—30-я гады, шмат што ставіш пад сумніў...

Але значная, сама па сабе навуковая пастаноўка праблемы У. Глыбінным, таксама, як і прапанаваны ім шлях для яе вырашэння. З цягам часу метады аналізу выкрываюць сваю абмежаванасць і разам з гэтым стымулююць пошук новых падыходаў. У Глыбінны падрабязна даследуе сам механізм падаўлення і сцірання нацыянальнай своеасаблівасці ў мастацтве, сродкі, якімі гэта рабілася. Таму так многа месца ў кнізе аддадзена нібыта закуліснаму боку, таму, што часта застаецца за радком тэатральнай рэцэнзіі — унутрытэатральным канфіліктам, набліжанасці вядучых дзеячаў мастацтва да адміністрацыйна-камандных вышынняў ва ўпраўленні культурай. Момант непасрэднага эстэтычнага аналізу твора крыху адступае на другі план. Аўтар больш дакладны і канкрэтны ў характарыстыцы драма-

тургіі, генеалогіі яе сюжэтных матываў, чым у вызначэнні чыста тэатральных пытанняў стылю, школы ігры, іх тыпалогіі. У Глыбінны дае толькі самы агульны абрыс аблічча тэатраў. Іх эстэтычную і стыльвую своеасаблівасць ён разглядае не пад мікраскопам, а ў маштабах трагічных калізій гісторыі XX стагоддзя. Сёння добра відаць недастатковасць такога падыходу.

Галоўным арыенцірам у мастацтвазнаўчым аналізе паставак беларускіх тэатраў для У. Глыбіннага служыць работа прафесара А. Вазнясенскага «Сучасны беларускі тэатр. 1921—26 гг.», апублікаваная ў № 3 часопіса «Узвышша» за 1927 год. Ідзі, якія А. Вазнясенскі выказвае ў адносінах да калектыву БДТ-1, У. Глыбінны ўслед за ім («Узвышша», 1929, № 6) тлумачыць больш шырока, далаучаючы да творчай практыкі БДТ-2. Асноўная думка А. Вазнясенскага ў тым, што бурны рост беларускага прафесійнага тэатра ў першыя гады пасля рэвалюцыі быў магчымы таму, што беларускія калектывы выкарысталі багаты вопыт тэатральнай культуры іншых народаў. Шырокая панарама тэатральнага жыцця тых гадоў разглядаецца на фоне для станаўлення ўласна нацыянальнага тэатра, але як яго сілкавальнае асяроддзе. Да пачатку 20-х гадоў у рускіх і ўкраінскіх тэатрах атрымалі найбольш яркае мастацкае выцвяленне і тэатрычнае асэнсаванне шэраг тэатральных накірункаў. А. Вазнясенскі вылучае тры тыпы тэатра — рэальна-псіхалагічны, эстэтычны і рэвалюцыйны. Саму класіфікацыю гэтых кірункаў ён запазычвае з брашуры П. Маркава «Новейшие театральные течения (опыт популярного изложения)», якая выйшла на тры гады раней у Маскве, але значна спрашчае яе. «Строительные леса», умоўныя абзначэнні, уведзеныя ў навуковы падыход П. Маркавым, у У. Глыбіннага ператвараюцца ва ўстойлівую тэрміналогію, якой ён упэўнена маніпулюе, перамяшваючы новыя тэрміны з акадэмічна агульнапрынятымі (канструктывізм, рэалізм, эстэтызм, рамантызм), змястоўна не ўдакладняючы гэтыя вызначэнні і не заўсёды выразна тлумачычы, што ён пад імі разумее. Творчы шлях БДТ-1 першых гадоў прадстаўлены як сінтэз трох тэатральных плыняў. Нацыянальная тэатральная мова нараджаецца з пераўтварэнняў усемагчымых запазычванняў і абрыўкаў розных культурных традыцый, хоць на першых часах гэтыя абрыўкі існуюць у межах аднаго спектакля эклектычна. Сама па сабе гэтая думка багацейшая і цікавейшая, чым яна рэалізавана самім аўтарам у даследаванні. Да таго ж у рамках даследавання беларускамоўных калектываў (такую задачу ставіць перад сабой У. Глыбінны) яна не можа быць вырашана, бо патрабуе падрабязнага разгляду сувязей паміж рознымі нацыянальнымі культурамі, параўнанняў і аналогій. У выніку сама праблема сінтэзу падменена тэзісам, які не вымагае доказу, — што труп БДТ-1 заўсёды было блізкае мастацтва жыццёвай праўды і глыбокага псіхалагізму. У чым жа заключаўся гэты сінтэз і якія яго вынікі — сказана вельмі няясна.

ДАСЛЕДУЮЧЫ агульныя стыльвыя рысы, якія аб'ядноўваюць два тэатры з зусім рознымі эстэтычнымі прыхільнасцямі, аўтар лічыць, што агульнае паміж БДТ-1 і БДТ-2 было ў тым, што ў абодвух калектывах дамінавалі ў 20—30-я гады традыцыі псіхалагізму Маскоўскага Мастацкага тэатра. Па сваёй эстэтыцы БДТ-1 тых гадоў быў бліжэй Александрыцы і Малому тэатру (пра гэта ў нас пісалася), а акцёрская трупа БДТ-2 была выхавана акцёрска і рэжысёрска МХАТ-2, які ў тых гадах адтурхоўваўся ад канонаў тэатра Станіслаўскага. Псіхалагізм як паняцце не разглядаецца аўтарам як агульнасастаўная з'ява (псіхалагізм

псіхалагізму розніца; унутры аднаго накірунку існуе мноства градацый). Аўтар лічыць сваім абавязкам абараніць тэатры ад тых нападак, якія ім даваліся вынесці ад рапаўскай крытыкі, што выступіла супраць «ідэалізму сістэмы Станіслаўскага» і «дробнабуржуазнага духу МХАТа», не адчуўшы, што менавіта ў тых гадах пачаўся працэс мхатызацыі, які ў многім садзейнічаў нівеліроўцы і беларускага тэатральнага мастацтва.

З лёгкай рукі З. Бядулі, які вызначыў напрамак пошукаў беларускай драматычнай студыі, з якой узнік БДТ-2, «паміж Станіслаўскім і Меерхольдам», У. Глыбінны кананізуе гэтыя імёны, спрабуючы адшукаць, што ў спектаклях тэатра ад псіхалагізму МХАТ, што ад канструктывізму Меерхольда, хоць і тое, і другое мае даволі ўскосныя адносіны да рэальных творчых прынцыпаў БДТ-2. Супярэчнасці і лагічныя пасткі, у якія, не заўважаючы гэтага, трапляе аўтар, сёння выразна бачны. Але сам падыход, прапанаваны Глыбінным для вырашэння праблемы нацыянальнага стылю ў мастацтве, вядома, заслугоўвае самай пільнай увагі і развіцця.

У Глыбінны лічыць, што да тэатральных дыскусій 1928—29 гг., пасля якіх тэатр трапіў пад апліканства партыі, нацыянальнае беларускае стыль у тэатры ўжо склаўся, аднак у наступныя гады быў сьведома знішчаны і ажно зменены, бо мастацтва было накіравана па ілжывым шляху.

Разважаючы пра «кіруючую і накіроўваючую ролю» партыі ў культурным будаўніцтве, раздумваючы чаму ўсё-такі расло майстэрства артыстаў і рэжысёраў, з'яўляліся цікавыя спектаклі, У. Глыбінны прыходзіць да высновы: дзякуючы здольнасці таленту максімальна выкарыстаць наяўныя магчымасці для самараскрыцця, дзякуючы ўменню артыстаў знаходзіць усемагчымыя лазейкі і быць зусім вольнымі ўнутры ўстаўленых зверху абмежаванняў. Аднак гэтыя чалавечыя намаганні, якія прыводзілі да мастацкіх дасягненняў, прадстаўляліся афіцыйна як вынік мудрай палітыкі партыі ў галіне мастацтва.

«Большавікі прыпісвалі сабе тое, што на самай справе з'яўлялася творчым дасягненнем беларускага народа (...) Натхненне і талент, якія праяўляліся пры (таталітарным). — У. М.] рэжыме, прыходзіла ад народа, а не ад Саветаў», — піша ён. — Гісторыя тэатра мусіць быць (прааналізавана). — У. М.] праз аддадзеныя работы беларускіх людзей ад уплыву савецкага рэжыму. Першае мусіць быць даследавана, другое — адкінута. Гэта адзіна магчымы шлях поўнае звароце да культурнай спадчыны, па якой можна меркаваць пра гісторыю і культурную дзейнасць народа» (с. 50).

Але вось як адлучыць адно ад другога? Нават калі глядзець на перадаванае мінулае з вышыні 90-х гадоў? Некалькі пакаленняў людзей, выхаваных у існаваўшай сістэме грамадскіх каштоўнасцей, нават у бліжэй будучым зжыць у сабе тое, што складалася і перадавалася генетычна дзесяцігоддзямі, наўрад ці атрымаецца. Так, праз спазненне гісторыі ўласнай краіны мы спрабуем пазбыцца мінулага, аднак мінулае ніяк не робіцца мінулым, прарываючыся самым крывавым водгуллем у сённяшні дзень. З аўтарам пагаджаешся і не пагаджаешся, у тым-сім кніга састарэла, у нечым пракладае масткі ў будучыню. Галоўнае — яна адкрыта сённяшняй свядомасці, якая развіваецца са стэрэатыпамі ва ўспрыманні розных галасоў, і пазбаўлена многіх гістарычных ілюзій.

ПЕРАПЛЯЦЕННЕ КУЛЬТУР

Беларускае барока і рускі ікананіс

У 1990 г. у Мінскім мастацкім музеі экспанаваліся выстаўкі «Мастацтва старажытных гарадоў Беларусі IX—XII стагоддзяў» і «Мастацтва Рэнесансу ў Беларусі». Сёлетняя выстава «Мастацтва барока ў Беларусі» стала завяршальнай у шэрагу экспазіцый, якія прапагандуюць мастацтва Беларусі IX—XIII стст. На ёй былі прадстаўлены лепшыя творы ікананісы, драўлянай скульптуры, разьбы, парадныя партрэты з калекцыі Радзівілаў, старадрукаваныя кнігі, паліхромныя кафлі, выкананыя на працягу XVI—XVIII стст. Выстава, у адрозненне ад папярэдніх, была цалкам складзена з работ, якія належаць Мінскаму мастацкаму музею.

Беларускае мастацтва канца XVI — пачатку XVIII ст. развіваецца пад уплывам мастацкага стылю барока (што ў перакладзе азначае — мудрагелісты, незвычайны, дзіўны). На беларускую зямлю барока прыходзіць з заходнеўрапейскім варыянтам. Паколькі мастацтва гэтага перыяду ў асноўным культывае, а рэлігійная унія 1596 года адкрыла шырокі доступ каталіцкім ордэнам на беларускую і ўкраінскую тэрыторыі, то барочныя тэндэнцыі рэалізуюцца пры пабудове і ўнутраным убранні новых касцёлаў і манастыроў. Усе творы, прадстаўленыя на выстаўцы, раней арганічна ўваходзілі ў ансамблі галоўнага алтара касцёла, ці ў адзін з чыноў іканастасу праваслаўнай царквы. У гэты час беларускія рэзчыкі стваряюць свой варыянт скразной, аб'ёмнай, ажурнай заходнеўрапейскай дэкаратыўнай разьбы, скульптура робіцца дынамічнай, са складанымі разваротамі ў прастору. Адна з лепшых работ на выставе — «Святы Фелікс», скульптура XVIII ст. Вобраз манаша-бадзэгі, прапаведніка, які жыве падаваннямі, валодае рысамі сапраўднага, глыбокага псіхалагізму.

Узровень мастацкай культуры Новага часу вызначаўся густамі і патрабаваннямі асноўных заказчыкаў: царквы і феадалаў. Побач з рэлігійным існавала мастацтва свецкае — партрэтны жываніс. Мастаі працавалі для шматлікіх магнатаў, якія жадалі мець партрэтныя галерэі з выявамі сваіх продкаў. У музейнай калекцыі знаходзіцца партрэт са збору Радзівілаў — буйнейшых магнатаў Рэчы Паспалітай. На выстаўцы было прадстаўлена каля дзесяці работ, у асноўным парадныя партрэты прадстаўнікоў сям'і, а таксама іншых вядомых дынастый: Вішнявецкіх, Астрожскіх, Завішаў. У партрэтным мастацтве мудрагелістасць і рухомасць, уласцівыя барока, праўляюцца ў дэталі. Галоўным робіцца стаўленне да чалавека як да незалежнай асобы. Пацвярджэннем сазнаванню з'яўляецца работа невядомага майстра — партрэт Андзіяна Назіміра Завішы 1676 года. Яго нельга назваць урачыста-парадным. З глыбіні цёмнага фону выступае паясная выява магната, які прытрымлівае шаблю на поясе — традыцыйная дэталі. Перад глядачом — партрэт-біяграфія старасты мінскага і чачэрнскага, чалавек моцнай волі, вядучага дзейны лад жыцця, які спа-

Святы Фелікс Скульптура XVIII ст.

дзяецца толькі на сябе. Партрэт Завішы — адзін з самых пранікнёных і дакладных па псіхалагічнай характарыстыцы ў жыванісе XVII ст. на беларускіх землях.

Нацыянальны асаблівасці беларускай культуры XVIII—XVIII стст. сталі больш прыкметнымі ў параўнанні работ мінскага музея з творамі яраслаўскага ікананісы (выстава «Яраслаўская ікона і скульптура XVI—XIX стагоддзяў»). Экспазіцыя ладзілася такім чынам, што дазваляла з максімальнай зручнасцю супаставіць творы, якія ўзніклі ў адзін час, але ў розных дзяржавах і пры розных умовах.

Большасць яраслаўскіх ікон напісана ў майстэрнях пры манастырах, па ўзорах маскоўскага ікананісы. Асноўныя заклікі — багатае купецтва і рамеснікі. Цікава, што заказчыкі і мастаі паходзілі з аднаго асяроддзя і аднолькава разумелі патрабаванні, якія прад'яўляюцца да ікананісы, чаго не было на Беларусі. Росквіт культуры Яраслаўля — XVII ст. У Маскоўскай дзяржаве — гэта Смутны час, абарона нацыянальнай самастойнасці, выбары гасудара — звыклія для Рэчы Паспалітай і нямыслімыя для расіян. У гэты перыяд Яраслаўль бярэ на сябе ролю цэнтра, які ахоўвае старажытныя ўстоі. На першы план выходзіць трэцяе саслоўе — купцы, буйныя прамыслоўцы. Вядомы кансерватызм гэтага асяроддзя знаёмы нам па п'есах А. Астроўскага (хоць аўтарам ён перабольшаны). Тым не менш, у ікананісе клапатліва захоўваюцца традыцыі «старажытнага пісьма» — XVI ст. Наватарства Сімона Ушакова і яго паслядоўнікаў чужое мясцовым майстрам.

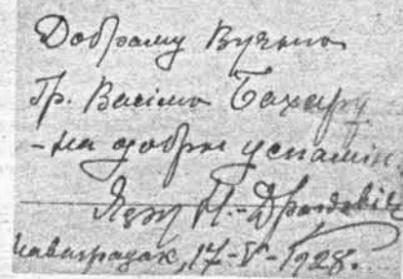
Наведвальнікі выставак у мастацкім музеі мелі рэдкую магчымасць пазнаёміцца з традыцыйным рускім ікананісам, пераканана ў выразных асаблівасцях беларускага мастацтва і яшчэ раз задумацца пра складанае перапляценне культурных традыцый.

А. КАРПЕНКА,
старшы навуковы супрацоўнік аддзела старажытнабеларускага мастацтва.

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ

Гэты здымак з невядомым дасюль аўтаграфам Язэпа Драздовіча даслаў у рэдакцыю спадар А. ЛУКАШУК з Гайнаўкі (Рэспубліка Польшча, Беластоцкае ваяводства). У 1928 г. мастак працаваў настаўнікам беларускай гімназіі ў Навагрудку, і здымак падараны «добраму вучню Васілю Бахару». Якім чынам здымак трапіў у ягоны сямейны архіў, спадар Лунашук не ведае.

ЖЫВЕ ў АМЕРЫЦЫ ДЗЯУЧЫНКА З МОТАЛЯ...

Мазаіка характару. Дыялогі з доктарам Марыяй Дзямковіч.

Ёй было 13 гадоў, калі яе змусілі пакінуць свой родны кут, свой родны край, сваю Вацькаўшчыну...

«Памятаю, як партызаны напалі ноччу. Шмат крычалі, патрабавалі ежу, мёд. Я вельмі спужалася і схавалася пад ложак, але яны нічога дрэннага не зрабілі. Тады я вылезла з-пад свайго сховішча і заснула. Прачунулася ад крыку. Крычала бабуля. Я ўскочыла і праз прыдчыненыя дзверы ўбачыла, як на лаўку паклалі майго дзядзю Паўла (брата мамы) і пачалі біць. Доўга білі. Ён стагнаў спачатку, а потым прасіўся. Бабуля енчыла: «Паночкі, забярыце ўсё, гэта мой сын, маё дзіця... Не біце, паночкі...» Але яны білі яшчэ больш... Сэрца маё білася моцна-моцна і я знепрытомніла... Не памятаю, што было далей», — расказавае доктар Марыя Дзямковіч праз 40 гадоў.

Яна хацела выкрасліць усё з памяці, забыць, што недзе існуе Беларусь. Моталь... Яе радзіма... Матчына мова. Вацькава поле...

«Быў снег амаль да пояса. Свяціў месяц. Стаяла прыгожая, чыстая, марозная зіма. — працягвае свой успамін Марыя Дзямковіч. — Раптам мы пачулі стрэлы. Бабуля выйшла з дому і, вярнуўшыся, сказала са слязьмі, што партызаны забралі дзядулю Пятра і дзядзю Паўла. Яна сказала яшчэ, што дзядуля прасіў памаліцца, але мы раптам ізноў пачулі стрэлы. Бабуля паляцела да дзядзю Паўла, схавалася ягоных маленькіх дзетак і прынесла да нас (іхнія дзверы былі з вуліцы, а нашы — з гароду). Хутка пачуўся стук у нашы сенцы. Мама пайшла адчыняць, доўга яе не было, а потым у хату ўваллася нейкая высокая фігура і галосна гаркнула: «Маліся, бо буду забіваць!» Я не памятаю, чаму мы пачалі голасна плакаць... Гэты чалавек падняў вінтоўку і прыцэліўся, але нечакана адчыніліся дзверы і — на парозе стаяў чалавек, які сказаў: «Пакінь, не забівай...» Ён калісьці прыходзіў з партызанаў да дзядулі, і яны доўга аб чымсь размаўлялі...

Маці ўцякала босая з дзецьмі праз агароды да людзей праз тры дамы ад нашага. У гэтую ж ноч мы перабраліся ў дом дэкана.

Бабуля наступнай раніцай пайшла шукаць свайго мужа і сына. Знайшла яна іх... забітымі. Прывезла на санях дамоў...

Каля мяне стаялі нейкія людзі і казалі, што тут забілі майго дзеда і дзядзю Паўла... Я зямела... Не памятаю, як апынулася ў другой бабулі (маці маёй мамы), а там — два ейныя сыны Мікалай і Паўла ляжаць на лаўцы, прыбраныя і памытыя. Дзядзька Мікалай ляжаў першы і пад беларускай кашулькай, у якую яго апанулі, быў чамусьці ручнік, я хацела напавіць і ўбачыла адкрытую рану...

Не памятаю, як апынулася дома, а там тое ж самае — на такіх жа лаўках і ў такіх жа беларускіх кашульках ляжалі дзядуля і дзядзю Паўла...

Далей я памяць не трымае нічога. Альбо яна не магла больш вытрымаць у гэты чорны дзень, альбо Бог даў ёй няведанне, бо большы крыж яна ўжо падняць не змагла...

Але праз гэту пакуту, праз увесь жах, аднекуль усплывае ў памяці вобраз яе любімага дзядулі Пятра... Ён быў прыгожы, духоўны чалавек і шмат добра зрабіў людзям. Была ў іх хата. І быў гарод, і была вялікая яблыня з галінамі аж да зямлі... Моталь. Белыя хаты... Чыстыя агароды, у якіх чаго толькі ні расло! І мак, і дыбулька, і моркаўка, і агурочки, і памідорчыкі, і бульбачка... а колькі ягад! А яблыкі, грушы, слівы... і якая радасць была туды залезці і таго-сяго пасмакаваць!

«...Дзяцінства... Ці ёсць што ў свеце прыгажэй і святлей за яго?.. Кажуць, што тыя рысы характару, якія чалавек атрымаў у дзяцінстве, потым ён толькі развівае. Галоўны напрамак душы складваецца ў дзяцінстве... Галоўны рух духоўных сіл пачынаецца там...

Мама працавала ў полі, а тата йшоў на цагляны завод (ён і яшчэ два чалавекі мелі гэты завод).

...Тата меў вельмі цікавы характар. І шмат цікавых падзей адбылося з ім. Сваю жонку, маю маму Ганну, ён прынёс дамоў на руках. Вацькі яго хацелі другую, больш багатую, але ён выбраў каханую!... Адночы на кані ён заехаў у... рэстаран. ...Адночы ён надзеў кашушок і ў царкве выступіў і гаварыў пра незалежную Беларусь... Мая бабуля была заклапочана гэтым выступленнем. Баялася, каб не атрымалася чаго-небудзь дрэннага.

Калі пачалася вайна, то ён у афіцэрскай капральскай вопратцы прыйшоў развітацца з усімі намі. (Ён служыў у польскім войску, а пачолькі беларус, дык павінен быць у рэзерве, а калі вайна, то і беларус патрэбны). Яму было тады 33 гады...

...Потым у Моталь прыйшлі расейцы...

Яны ішлі па галоўнай вуліцы, ехалі на канях і вазах. Твары іх былі змучаныя і худыя... Дзядуля казаў, што ў Расіі дрэнна. Гэта я добра памятаю.

Некалькі чалавек прыйшло да нас у хату. Маці паставіла на стол сала, хлеб, мёд, шмат тварогу і малака. Елі яны са смакам і гаварылі, што ў нас «малая Амерыка»... Каням давалі сена, аўсу...

У нас тады было радыё і з гэтага часу пачалі гучаць па радыё расейскія песні «Вставай, поднимайся, рабочий народ!», «Расцветали яблони и груши» і г. д. Мне падабаліся гэтыя песні і я любіла іх слухаць...

Адночы да нас прыйшлі афіцэры і салдаты з вайны і казалі, што майго бацьку забілі і казалі, нават, што бацькі, як яго пахавалі...

Але аднаго разу да нас прыйшоў паштальён і спытаў маму, але пачолькі мамы дома не было, то пісьмо даў мне... На канверце я ўбачыла надпіс «Барыс Раманавіч» па-польску... Не памятаю, што было ў пісьме, але памятаю, што бацька напісаў з лагера.

Я паляцела з усіх ног да дзядулі і бабулі і крычала: «Вацька жывы! Вацька жывы!»

Гэта была адна з шчаслівых старонак ейнага жыцця. А колькі іх было яшчэ... Мо калі атрымала атэстат пра заканчэнне школы, і дырэктар сказаў, што за ўсю гісторыю школы Марыя Раманавіч мае найлепшыя адзнакі... Мо калі паступіла ўжо ў Польшчы ў медычны ўніверсітэт... Мо калі замуж выйшла за свайго каханага?..

Амаль праз 40 гадоў пра доктара Марыю Раманавіч так скажуць пацыенты: «Доктар Марыя заўсёды гаворыць праўду і шмат дапамагае хворым. Калі б не яна, пенсію мы б ніколі не атрымалі. Яна першая ўбачыла, што я атручана волавам, хімічным прэпаратам, і, не пабаяўшыся, што будзе мець праблемы з фірмай, у якой я працую, пачала змагацца з людзьмі, якія былі ў гэтым внаватых. Я, і шмат такіх, як я, страцілі здароўе і не мелі ніякага ратунку.

Яе пужалі, тэлефанавалі ёй, але яна была ўжо шмат пужаная... І перамагла! Прадпрыемства гэта зачынілі, пенсію людзям выдалі! А калі б не яна, колькі людзей страцілі б працаздольнасць!..»

Прыемна чуць пра беларусіну тут, у Амерыцы, што яна больш, чым доктар: яна сябра, дарадчык. «Без яе я ніколі не атрымаў бы пенсію, — кажа мне пацыент містэр Марц. — Я працаваў на школьным аўтобусе, але дастаў строк і цукровы дыябет. Таму ў мяне забралі лэйсэс на працу і ніякага ратунку не было. Толькі доктар Марыя дамаглася атрымаць мне дапамогу ад штату! Яна таленавіты доктар! І яшчэ больш таленавіты чалавек!»

Калі я запыталася ў доктара Марыі, ці моліцца яна Богу, яна сказала мне: «Мая работа — мая малітва!..» Яна заўсёды дбае аб пацыентах, а не аб сабе, яна аддае сябе людзям, думае пра іх, любіць іх, яна міласэрная... Аб гэтым гаварылі мне ў адзін голас людзі, якіх калісьці лячыла, альбо лечыць доктар Марыя.

Міласэрная... Адкуль гэта ў маленькай прыгожай беларускай жанчыны, якая вынесла на сваіх худзенькіх пля-

чах столькі болю, столькі гора, столькі жалю? Што трымала яе? Адкуль браліся сілы?..

Яна хацела выкрасліць са свайго сэрца Беларусь і ўсё, што мела да яе дачыненне... Не хацела думаць... Старалася не ўспамінаць...

— Мы лічылі доктара Марыю полькай, бо адукацыю яна атрымала ў Польшчы, — скажа мне ейны калега доктар Ноэл, — але яна прынесла карту і паказала, дзе знаходзіцца Беларусь... Ад яе першай я дазнаўся пра гэту краіну.

І не толькі ён у Пітсбургскім шпіталі, што ў Пенсільваніі, дзе працуе доктар Марыя, даведаўся пра Беларусь. Пра Беларусь даведаўся ўсё яе калегі і пацыенты, што для мяне было прыемнай нечаканасцю, бо амерыканцы ў большасці свайі лічаць, што ёсць толькі «Расія», а што існуе недзе Беларусь, дык пра гэта мала хто чуў.

«...Апынуўшыся ў Польшчы, мы павінны былі хлуціць, што мы палікі, а не беларусы. Кожны дзень трэсліся, што прыйдуць і заб'юць... Галадалі. Елі мерзлую бульбу, цяжка працавалі на фальварку. Я выбрала буракі, жала жыта, збірала бульбу. А калі мне было 15 гадоў я пайшла працаваць на цукровы завод, мыла падлогі, чысціла машыны, сястра Волечка даіла кароў. Жылі мы з мамай і дзецьмі ў адным неабгравальным пакойчыку.

Я зразумела, што так жыць больш нельга. І паставіла сабе ўмову: альбо выбірацца з гэтага становішча і нешта рабіць, альбо загінуць змарнеўшы.

Мэтанакіравана пачала чытаць (пры свечках) польскія кнігі. Потым, назбіраўшы цукру, я змагла наняць настаўніка. Заплаціла яму за заняткі 20-цю кілаграмамі цукру.

Хадзіла ў школу за 3 кіламетры ад фальварку праз лес. Экзамены ў школе здавала лепш за ўсіх. Паступіла спачатку ў гандлёвую школу, а потым вырашыла паступіць у медычны Інстытут. І паступіла! Памятаю, у паперах павінна была пісаць, што полька, бо калі б напісала, што беларуска, то польскія камуністы адправілі б мяне ў Сібір, дзе ўжо пакутавала мая цётка з дзецьмі.

Вучылася я больш, чым мае сябры. Паўтарала ўвечары і назаўтра раніцай усё тое, што праходзіла ўдзень. Любіла хімію. Крэсліла хімічныя формулы, уяўляла, як праходзяць хімічныя рэакцыі...

Скончыла педыятрыю ў ліку лепшых студэнтаў. Гэта быў адзін з самых шчаслівых дзён у маім жыцці! Думала, што ўсё змагу; знала, што лячыць буду лепш за ўсіх!

...Першыя гады працы ў Польшчы былі цяжкімі. Працавала шмат. Лячыла. Вучыла студэнтаў. Сама з ім вучылася, чытала новыя і старыя часопісы і газеты. Паспявала ў оперу, на канцэрты. Палюбіла Хэмінуэз, Стэйнека, Сянкевіча, Міцкевіча...

Пад час працы Марыя страціла мужа, цяжка хварэла яе дачушка, а на рабоце ніхто гэтага нават не заўважыў, бо яна ніколі не пераносіла сюды асабістыя праблемы.

Адкуль браліся сілы? Адкуль бралася цяпенне? Што дапамагала ёй несці жыццёвыя крыжы?..

— Яна думае аб пацыентах, а не пра сябе, — скажа пра яе медыцынская сястра Салей Вуэф. — З ёй вельмі лёгка працаваць, яна аддае хворым і заўсёды добра ведае, што робіць. Высокай кваліфікацыі доктар. Я працавала з многімі доктарамі, а з беларускай доктарам найбольш цікава і прыемна працаваць.

«...Малады доктар прыкрыў твар дзіцяці і сказаў бацькам, што дзіця памерла. Я ўвайшла і ўбачыла, што сэрца яшчэ б'ецца, што скура яшчэ ружовая і што яшчэ можна паспрабаваць вярнуць яго да жыцця... Пачала рабіць штучнае дыханне і пасля 2 гадзін напружанай працы дзіця ажыло! Само стала дыхаць! Але праз 4

(Зананчэнне на стар. 15).

...І ШТУРМАМ БРАЎ БЕРЛІН!

Імя і ратныя подзвігі Героя Савецкага Саюза Асмана Касаева шырока вядомы на Беларусі. Сын карачаеўскага народа, ён у гады мінулай вайны паспяхова кіраваў партызанскім атрадам, які дзейнічаў на Магілёўшчыне і быў пазней ператвораны ў 121-ы партызанскі полк. Пра баявыя справы Касаева і яго атрада-палка напісаны нарысы, расказваецца ў энцыклапедычных даведніках. Вядома, не ўсё сказана. І спробу У. Янгазава сказаць сваё слова пра партызанскага важака трэба было б толькі вітаць, калі б гэтае «слова» было праўдзівае, выверанае. На жаль, янгазаўскае тварэнне «Няўлоўныя» (не паварочваецца язык назваць яго нарысам) аказалася награваннем бессэнсоўных небывіліц.

Янгазаў пачынае «салідна»: «Впершыю за время войны так настойчиво звонили колокола Славгорода». Але, па-першае, у час вайны быў Прапойск, які толькі пасля вызвалення быў перайменаваны ў Слаўгарад. Па-другое, і гэта, відаць, галоўнае, — дзейнасць касеяўскага атрада-палка не ахоплівала Прапойск (ён дзейнічаў у Бялыніцкім, Магілёўскім і Быхаўскім раёнах). Але аўтар «Няўлоўных» не абмяжоўваецца Слаўгарадам. Янгазаў распаўсюджае дзейнасць касеяўскага палка не толькі на Магілёўшчыну, але і на рэспубліку ў цэлым. Ён ліха піша, што касеяўцы ўдала ўзрывалі масты «на Бярэзіне, Сажы, Заходняй Дзвіне, Нёмане... Прыпяці».

Зрэшты, Янгазава і гэтага падалося мала. На поўным сур'ёзе ён сцвярджае, што касеяўскі «121-й партизанский полк освобождал Польшу, Чехословакию, брал штурмом Берлин». Але ж кожнаму беларускаму школьніку добра вядома, што партызанскія атрады і брыгады пасля злучэння з часцямі Савецкай Арміі адразу ж расфарміроўваліся.

Уражвае не толькі архішырокая тэрыторыя дзейнасці касеяўцаў, але і маштаб гэтай дзейнасці. Акрамя ўжо прыгаданага штурму Берліну, — 121-ы партызанскі полк, піша Янгазаў, узарваў 66 мастоў амаль на ўсіх рэках Беларусі, збіў 6 самалётаў і «вместе с подошедшими частями Красной Армии разгромил группу немецких войск «Центр».

З неймавернай лёгкасцю аўтар пераконвае, што, ідучы на аперацыю, у начной цемры, па лясной бездарожы касеяўцы «двадцатипятикилометровый бросок сделали буквально за сорок минут». А вось як па волі Янгазава Касаеў аддае загад напярэдадні нападу партызан на варажы гарнізон: «Прорываться придется ночью, вдоль реки, крутыми берегами, мелколесьем, а потом — железнодорожной насыпью... Сигнал — две красные ракеты».

Янгазаўскія кур'ёзы на гэтым не канчаюцца. Вось які загад аддае нямецкі камандант: «За поимку главаря могилевских партизан Касаева будет выплачено полмиллиона марок... За предоставление ему ночлега без ведома власти — расстрел». Як кажуць, каментарыі тут не патрэбны.

Янгазаў «перахрысціў» камісара Івана Іванова ў Пятра Барысава, рэчку Бесяды — у Бяседа.

Трэба таксама сказаць, што на такім жа ўзроўні напісана і «Баллада о каменной девушке». Абодва творы ўвайшлі ў кнігу У. Янгазава «Мятежная юность», выпушчаную Ваенным выдавецтвам тыражом у 30 тысяч асобнікаў.

Апошнім часам досыць шмат гавораць і лішучы — пра прагрэсіруючую дэвальвацыю святога пакуцця любові да Радзімы і павягі да яе абаронцаў. Скажам прама: опусы Янгазава не садзейнічаюць умацаванню гэтага пакуцця.

Ілья БАРЫСАУ.

3. МОВА УНІЯЦКАЙ ЦАРКВЫ

Пранікненне каталіцкай і уніяцкай веры ў наш край вяло да пэўных перамен у яго этнакультурным развіцці. Як ніяк даводзілася мець справу са з'явай, якая зусім не вынікала з уласных духоўных традыцый, а заносілася з чужых краін ды яшчэ больш развітых у многіх адносінах. Небяспэка асіміляцыі ўзнікла ўжо на першапачатковых этапах распаўсюджвання новых плыняў хрысціянскай рэлігіі і зусім заканамерна выклікала адмоўную рэакцыю ў народзе. І ў гэтым трэба бачыць яго надзейны паратунак, бо любыя формы супраціўлення насамрэч і каталіцызму, і уніяцтва рабілі станоўчы ўплыў не толькі на павышэнне этнічнай самасвядомасці беларусаў, але і на захаванне іх культурных традыцый. У такіх умовах правядзіма каталіцызму і уніяцтва на Беларусі трэба было богаслужэнне ў храмах аргані-

ячкіх храмаў, яны не дайшлі да нас. І ўсё ж адсутнасць такіх кніг не дае падстаў сцвярджаць, што беларуская мова не ўжывалася уніяцкай царквой у час яе галоўнай службы — літургіі. Нам вядома, што ў сярэднявеччы, калі Беларусь славилася на ўсю Еўропу сваімі славутымі сынамі, сярод уніяцкіх святароў было нямала людзей высокай этнічнай самасвядомасці. Нездарма ж у шэрагу літаратурных крыніц таго часу засведчана; што ва уніяцкіх цэрквах Беларусі набажэнства вялося не на царкоўнаславянскай ці польскай мовах, а на мясцовых дыялектах. Дый мову царквы нельга вызначаць толькі па адной літургіі. Немалаважнае значэнне тут яшчэ мае, на якой мове святары звяртаюцца да вернікаў у час усёй службы ў царкве, пры выкананні розных рэлігійных абрадаў і г.д. У даных выпадках ужо няма сумненняў: пераважна выкарыстоўвалася беларуская мова ва ўсіх яе мясцовых дыялектах. Менавіта ад таго часу, як у многіх месцах не царкоўнаславянская, а беларуская мова стала асноўнай для уніяцкай царквы, аў-

захавалася толькі 130 цэркваў. На гэты час ад яе пад унію адышлі 164 царквы і 5 манастыроў. Паводле падлікаў гісторыка А. Грыцкевіча, у канцы XVIII стагоддзя 75 працэнтаў насельніцтва Беларусі з'яўляліся уніятамі. Толькі ў Гродзенскай губерні мелася 276 уніяцкіх цэркваў, у Мінскай (без Магілёўскага і Рэчыцкага паветаў) — 121. Праўда, у гарадах каталіцкіх плебаній было больш, чым уніяцкіх, затое ў сельскай мясцовасці ў межах Літоўскага княства адпаведна 283 і 1199, а праваслаўных — 143, збораў (храмаў) кальвінісцкіх — 16. Вядома, адным толькі гвалтам, прымусам нельга было навізаць уніяцтва такой вялікай частцы народа. Трэба думаць, што ва уніяцтве было бага таго, што не адштурхоўвала, а наадварот, прыцягвала беларусаў да яго. І сярод такога прыцягальнага, зразумела, на першае месца трэба ставіць беларускую мову.

Сацыяльны склад прыхаджан уніяцкай царквы вымушаў карэнным чынам змяніць яе адносіны да мовы набажэнства. Сельскае насельніцтва, прасты гарадскі люд не ведалі ні царкоўнасла-

ных абрадаў, але і пры вядзенні літургіі. У напісаных на царкоўнаславянскай ці іншых мовах малітоўнікі ўносіліся патрэбныя для выканання набажэнства беларускамоўныя тэксты. Уніяцкія храмы з'яўляліся сапраўдным асяродкам беларускай нацыянальнай духоўнай культуры і былі зусім амаль неўспрымальнымі да польскай асіміляцыі, што дужа насцярожвала верхняе шэрагі каталіцкага духавенства Рэчы Паспалітай. І яно не драмала, шукала самыя надзейныя сродкі, каб перашкодзіць уніяцтву ўжо надта моцна авалодаць душами людзей беларускага краю. Заганяючы ў кут праваслаўе, верныя служкі Ватыкана не забываліся і на тое, каб не даць вялікай волі і уніяцтву, інакш мэта аддэльнай перспектывы схіліць усіх іх у каталіцызм засталецца няздзейснай.

Настойлівыя намаганні каталіцкай царквы пашырыць свой уплыў і ўмацаваць раней заваяваныя на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага пазіцыі не прыходзілі бясплодна. З кожным дзесяцігоддзем ёй удавалася ўсё больш і больш прызначаць на пасады служыцеляў уніяцкай царквы асоб адкрытай каталіцкай арыентацыі. Сярод іх пачалі часцей трапляць нават людзі небеларускага паходжання, прычым былі і такія, што не ведалі ні беларускай, ні грэцкай, ні царкоўнаславянскай моў і карысталіся толькі польскай, чым падрывалі беларускамоўную палітру уніяцкай царквы. На пачатку XVIII стагоддзя ўжо меўся значны працэнт іерэяў, якія нават самі не разумелі, што яны чытаюць у час Боскай службы на славянскай мове. Каб неяк выйсці з такога становішча, склалі Славянскі лексікон (выдадзены ў Супрасльскім манастыры), у якім спачатку падаваўся тэкст царкоўных кніг на славянскай, а затым яго пераклад на польскай мове. Хібы ў моўнай практыцы уніяцкай царквы так аха-

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук

РЭЛІГІЯ І МОВА

заваць так, каб на іх бок надзейна перацягнуць вернікаў. Дамагчыся такога можна было толькі праз напэўненне новай веры мясцовым этнакультурным матэрыялам, што вымагала перш за ўсё ўжывання ў набажэнстве роднай мовы прыхаджан. Калі б праваслаўнае насельніцтва Беларусі спрэч прымала унію толькі добраахвотна, без супраціўлення, дык, напэўна, ні Ватыкан, ні каталіцкія іерархі Рэчы Паспалітай ніколі не патурбаваліся б аб увядзенні роднай мовы беларусаў у літургію і казанні уніяцкай царквы. Як бачым, сам факт супраціўлення уніі ў шэрагу выпадкаў прыносіў карысць, садзейнічаў культурна-моўнаму развіццю беларускага народа. Што датычыць лёсу царкоўнаславянскай мовы, дык рымскі папа і польскія католікі асабліва не стараліся захоўваць гэтую мову ва уніяцкім богаслужэнні з тым, каб павялічыць разрыў паміж уніятамі і вернікамі рускай праваслаўнай царквы.

Паколькі уніяцкая царква стваралася не на голым месцы, а была вынікам пераходу ў гэту канфесію былых праваслаўных, гэты фактар даволі доўга ўплываў на новую рэлігійную плынь на Беларусі. Як і праваслаўная царква, на першым часе і уніяцкая ў богаслужэнні выкарыстоўвала царкоўнаславянскую мову, маладаступную для разумення простаму люду. Уніяцкая царква пачала рабіць канкрэтныя практычныя крокі па ўжыванні мясцовай мовы, чым пашырыла свой уплыў сярод беларусаў. І, відаць, імкненне зусім яшчэ нядаўна праваслаўнага насельніцтва Вялікага княства Літоўскага мець мову богаслужэння больш блізкаю да мясцовай, а значыць, і больш зразумелую, не з'яўлялася сакрэтам для тых, хто насаджаў тут уніяцтва. Улічваючы такія законныя пажаданні беларусаў, а таксама, каб не дапусціць ці звужыць размах іх магчымых выступленняў супраць уніяцкай царквы, у апошняй і дзавалалася вёсці службу не толькі на традыцыйнай царкоўнаславянскай, але і на беларускай мовах. Між іншым вольнае, нікім не абмежаванае выкарыстанне нацыянальных моў у практыцы уніяцкай царквы адзначалася ў дарэвалюцыйнай гістарычнай літаратуры як адна з прычын хуткага распаўсюджвання гэтай канфесіі ў розных краінах Еўропы. Не стала выключэннем тут і Вялікае княства Літоўскае.

Права вёсці набажэнства ва уніяцкай царкве на роднай мове і фактычныя маштабы яе выкарыстання на Беларусі ў гэтых мэтах дзве зусім розныя рэчы. У апошнім выпадку патрэбны належная паліграфічная база і добраадрыхтаваная святары. Сёе-тое з гэтага мелася. Але дзякуючы той скрупулёзнасці, з якой па загадзе Найсвяцейшага сінода некалі будучы знішчацца ўсе рэлігійныя кнігі ва уніяцкіх цэрквах, цяжка сказаць, у якой ступені яны былі забяспечаны літаратурай, неабходнай для вядзення літургіі. Прынамсі, гісторыкі не валодаюць дакладнымі звесткамі, былі ці не былі ва уніяцкай царкве на беларускай мове ўсе самыя патрэбныя для ўсялякага хрысціянскага набажэнства кнігі. Калі і былі, дык у выніку татальнага разбурэння літаратурнага фонду уні-

тарытэт апошняй нязмерна вырас у народзе. Яна вольна канкурувала не толькі з каталіцкай царквой, дзе выкарыстоўвалася спачатку латынь, а пазней — польскай мова, але і з праваслаўнай, богаслужэнне ў якой па-ранейшаму вялося выключна на царкоўнаславянскай мове. Апора уніяцтва на беларускі этнакультурны элемент і перш за ўсё выкарыстанне ў час набажэнства роднай мовы беларусаў рабіла гэту рэлігійную плынь усё больш і больш папулярнай у іх уяўленні. Няма сумненняў ў тым, што калі б беларускі народ быў палітычна незалежным, не зведаў сталага ўціску з боку афіцыйных улад Рэчы Паспалітай і Рускай дзяржавы, пануючых у іх каталіцкай і праваслаўнай рэлігіі, уніяцтва вельмі хутка пераўтварылася б для яго ў дзяржаўную рэлігію.

Ішлі гады, і уніяцтва ўсё больш выпрацоўвала ў сабе рысы, якія рабілі яго адметным як ад праваслаўнай, так і каталіцкай царквы. Яно становілася ў многіх адносінах самабытнай і самастойнай рэлігійнай плынню. Яшчэ задоўга да таго, як Расійская імперыя далучыла да сябе беларускія землі, уніяцтва тут было пашырана куды больш, чым каталіцызм і праваслаўе. Пад канец XVII стагоддзя апошняя належала толькі адна Беларуска епархія з цэнтрам у Магілёве. У сістэму уніяцкай царквы Рэчы Паспалітай уваходзілі Кіеўская мітраполія з рэзідэнцыяй у Вільні, Віцебска-Полацкае архіепіскапства і дзевяць епіскапстваў, якія ў сваю чаргу падзяляліся на дзяццэзы (тэрытарыяльна-адміністрацыйныя адзінкі). З іх самым вялікім на Беларусі быў Полацкі, які ўступіў толькі Кіеўскаму. На працягу доўгага часу уніяцтва было ў значнай ступені нацыянальнай беларускай царквой. Калі ж не ўсё ўдавалася уніяцтву па захаванні нацыянальных асноў у жыцці беларусаў, дык гэта толькі таму, што яно пастаянна зведала на сабе ўплыў, больш таго — уціск з боку Польшчы і Масквы.

Назваць беларускую уніяцкую царкву нацыянальнай, народнай маюцца важкія падставы яшчэ і таму, што яе асноўнымі вернікамі былі не заможныя станы насельніцтва нашага краю, а прасты, пераважна вясковыя люд. Гэта была самая танная паводле выдаткаў на ўтрыманне саміх храмаў і іх служыцеляў царква. У гэтым яна асабліва адрознівалася ад каталіцкай царквы, якая ахвотна выкарыстоўвала любую нагоду, каб толькі сваімі багаццямі і раскошай уразіць чалавека. Не будучы так абязжараны падаткамі на ўтрыманне уніяцкіх храмаў, беларусы не маглі асабліва ўпаўваць на іх пераводу ў новую канфесію. Часта дастаткова было перайсці ў яе мясцовым сваячэнніку і пану, як адразу ж за імі давалі згоду прыняць новае веравызнанне і сяляне. Нарэшце не ўстаюць ад уплыву уніяцтва і галоўны аплот праваслаўя ў нашым краі — Беларуска епархія. У жніўні 1758 года тут

вянскай, ні латыні. З імі патрэбна было вёсці службу на добра зразумелай народнай мове, інакш нічога не атрымалася б з увядзеннем новай веры. І уніяцкія святары з усёй сур'ёзнасцю ўзяліся за справу. Цяжасці былі неверагодныя, бо не ставала служыцеляў кпіру з добрай філалагічнай падрыхтоўкай. На першым часе ў пытаннях мовы панавалі

З серыі «Помнікі дойлідства Беларусі». Мастак У. БАСАЛЫГА.

сапраўдны хаос: хто якой валодаў, на той і размаўляў з Богам. Але толькі на першым часе, бо большасцю адукаваных святароў разумелася, што лёс уніяцкай царквы ні ад чаго так не залежыць, як ад будаўніцтва яе дзейнасці з улікам мясцовых звычаяў і этнакультурных матэрыялаў, асабліва роднай мовы беларусаў. Таму ў многіх выпадках апошняе з'яўлялася не толькі асноўнай у час казанняў, выканання розных рэлігій-

рактарызаваў добры знаўца гісторыі рэлігіі, этнограф Ю. Крачкоўскі (1840—1903 гг.); «Па меры паглыблення ў васемнаццаце стагоддзі, чым большы лік латвіян (тут маюцца на ўвазе святары польскага паходжання.—Л. Л.) уваходзіў ва уніяцкую царкву, тым мацней і мацней падала веданне славянскай мовы. У канцы васемнаццаціга стагоддзя не адны базыліяне, а і многія сваячэнныя» (Працяг на стар. 14).

(Пачатан на стар. 13).

жыццелі... толькі па прыходзе, па ўвядзенні ў святшчэнны стан навучаліся колькі-небудзь плаўна чытаць. Міжволі даводзілася завучаць на памяць больш ужывальныя службы, а каму адмаўляла ў гэтым памяць, таму, каб не спакушаць прысутных сваім невуцтвам, прыходзілася абмяжоўвацца толькі адчытаннем царкоўнай службы цішжом, сам сабе. Шмат хто са шляхты і мяшчан лацінскага веравызнання, паступіўшы ў беларэ уніяцкае духавенства і не ўмеючы чытаць па-славянску, амаль заўсёды служылі літургію шэптам, па сшытках, напісаных польскімі літарамі.

Такая беларускамоўная неадукаванасць многіх святароў польскага паходжання, якія пры садзеянні каталіцкіх іерархаў Польшчы ўладкоўваліся на службу ва уніяцкія царквы, часта была прычынай канфліктных сітуацый, бо прыхаджанам не падабалася, што духоўныя асобы так ганебна ставяцца да іх роднага слова, неразборліва вымаўляюць тэксты святшчэннага пісання. Павага уніяцкай да сваіх народных традыцый з'явілася важнейшым фактарам, што польская мова не ў стане была трываць ўмацавацца ў гэтай канфесіі. Значна пазней, калі ўжо не адзін дзесятак гадоў Беларусь пажыве ў складзе Расійскай імперыі, мітрапаліт Іосіф Сямашка заявіць, што «славянская мова ў грэка-уніяцкай царкве набажэнская». Тут цяжка сказаць, які меўся на ўвазе перыяд, бо калі канец XVI—XVIII стагоддзі, дык у гэты час выкарыстоўвалася і беларуская мова. А вось калі прыведзеныя словы датычаць першых дзесяцігоддзяў дзейнасці уніяцкай царквы пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі, дык яны могуць разглядацца як доказ «вялікіх поспехаў» свецкіх і духоўных уладаў па выцясненні беларускай мовы з набажэнства ва уніяцкіх храмах.

Але, бадай, самымі адпетымі ганьбальнікамі роднай мовы карэннага насельніцтва нашага краю з'яўляліся базыліяне (так называлі манахаў Ордэна каталіцкай царквы з праваслаўным абрадам), якім сям-там удавалася ўплываць на жыццё уніяцкай царквы. У сярэдзіне XVIII стагоддзя амаль усе базыліяне лічылі сваёй роднай мовай польскую і не шкадавалі сіл і намаганняў, каб зрабіць яе пануючай ва ўсіх сферах сваёй духоўнай дзейнасці. З зайдроснай упартасцю насаджалі яны і лацінскую мову, асабліва сярод навучэнцаў, якія займаліся вывучэннем свабодных навук. Ад маладых людзей патрабавалі, каб яны між сабою размаўлялі толькі на латыні ў надзеі, што гэта дапаможа лепш засвоіць, а затым стаць актыўнымі праваднікамі яе ў канфесійнай дзейнасці. І ўсё ж прыкметнага ўплыву на нацыянальныя асновы, мову уніяцкай царквы базыліяне не зрабілі.

Са сказанага няцяжка зразумець, чаму з усіх вернікаў нашага краю наймацней звязвалі сваю этнічную самасвадомасць з беларускай народнасцю уніяты. Калі пад уплывам асімілятарскай палітыкі свецкіх і царкоўных уладаў Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі многія католікі і праваслаўныя на Беларусі пачыналі вызначаць сваю этнічную прыналежнасць адпаведна да палякаў і рускіх, дык уніяты былі свабоднымі ад такіх памылак, называлі сябе літвінамі ці беларусамі. Уніяцкая, ці грэка-каталіцкая, царква не можа не заслугоўваць у сённяшніх пакаленнях беларускага народа самых паважлівых да сябе адносін. Калі б не было такой народнай рэлігіі, дык наўрад ці захавалася б наш народ як самастойны этнас пры той палітыцы, якую праводзілі афіцыйныя ўлады Рэчы Паспалітай і каталіцкай царквы сярод карэннага насельніцтва Вялікага княства Літоўскага, пачынаючы з падпісання ў 1569 годзе Люблінскай, а ў 1596 годзе — Брэсцкай царкоўнай уніі. Такой жа заслонай паўстала уніяцкая царква і на шляху русіфікацыі, якая распачалася пасля далучэння Беларусі да Расіі.

(Працяг будзе).

Аб'ектыўна пра мяжу

Ніхто не валодае манополіяй на ісціну ў апошняй ронках артыкул С. Маціоніна «Мяжа» [«ЛіМ» ад 5 красавіка 1991 г.]. З гэтага зыходзім і зараз, прапануючы ўвазе чытачоў водгукі на памянёны артыкул.

Межы могуць быць бясконца разнастайныя: дзяржаўныя, палітычныя, эканамічныя, этнічныя, маральныя, паміж добром і злом... і г. д. І характар іх розны: то выразны, рэзкі, а то зусім паступовы, размыты. У апошнім выпадку іх высветліць не так проста і лёгка. Часта яны вызначаюцца неадназначна, але заўсёды патрэбна імкненне даследаваць іх аб'ектыўна.

Войны, рэпрэсіі, перасяленні (прымушова, гвалтоўна і добраахвотна) і іншыя прычыны міграцыі і згубы людзей прывялі да вялікай змены як агульнай колькасці насельніцтва, так і суадносін паміж рознымі нацыянальнасцямі. Адначасова мелі месца неаднаразовыя змены мяжы паміж краінамі і рэспублікамі. Асабліва ў гэтых адносінах не пашанцавала Беларусі... Многія пытанні мяжы да гэтага часу выклікаюць спрэчку, аб чым сведчаць шматлікія артыкулы, якія з'явіліся ў перыядычным друку ў апошні час. Безумоўна, у любым выпадку зазываць да змен мяжы, якая склалася паміж краінамі і рэспублікамі, нягледзячы на прычыны іх, было б вялікай бязглуздыцай. Гэта толькі б прывяло да новых Карабаху, Паўднёвай Асеціі і г. д. Але высветліць гістарычную сітуацыю, пры якой атрымалася змена мяжы, даць сапраўдную карціну становішча таго ці іншага часу, вызначыць прычыны і матывы такой змены, ацаніць ісцінасць таго ці іншага перапісу насельніцтва — усё гэта трэба рабіць грунтоўна, аб'ектыўна і непрадузята.

Акрэсліць межы паміж этнасамі — вельмі складанае і адказнае навуковае даследаванне, якім павінны займацца спецыялісты, валодаючыя ведамі, перш наперш у картаграфіі, этнаграфіі і гісторыі. Геаграфічныя карты (старажытныя і сучасныя), якія асвятляюць тыя ці іншыя этнічныя характарыстыкі насельніцтва, — найбольш грунтоўныя сінтэзныя ведаў і канкрэтная крыніца інфармацыі. Яны могуць разглядацца як дакументы свайго часу, гэта значыць той эпохі, калі яны ўтварыліся. Карты дазваляюць прааналізаваць усю дынаміку гістарычнага працэсу фарміравання этнасу, пачынаючы са старажытнага часу. Спецыяліст у галіне картаграфіі, які валодае ведамі працэсу выдання і скарыстання карт, можа найбольш верагодна і дакладна ацаніць межы і плошчу даследуемай тэрыторыі на той ці іншай карце з улікам матэматычных праекцый (як вядома, яны ўносяць розныя скажэнні ў плошчу, лініі, вуглы). Вядома, ён павінен валодаць неабходным мінімумам ведаў па этнаграфіі, гісторыі, археалогіі, тапаніміцы, антрапалогіі і ін-

шых галінах, якія дазваляюць зрабіць дастаткова аб'ектыўную ацэнку картаграфічнага дакумента адпаведна з яго тэматыкай. Улічваючы выключную адказнасць у гэтым пытанні, якое закранае міжнацыянальныя адносіны, даследчык павінен займацца галоўным чынам яго навуковым бокам. Пытанне змены палітычных граніц яго не павінна датычыць. Гэта ўжо прэрагатыва адміністрацыі дзяржаў, якія зацікаўлены ў дадзеным пытанні. Дзеля прыняцця таго ці іншага рашэння аб межах адміністрацыя павінен мець аб'ектыўныя канкрэтыя матэрыялы. У процілеглым выпадку гэта можа прывесці да міжнацыянальнага канфлікту. Таму даследчыку трэба выказаць гістарычную праўду і толькі праўду. Не выключаецца, што ў даследаванні могуць знойдзены, трэба іх сумленна прызнаць. Некаторыя даследчыкі, якія маюць магчыма, і зусім добрыя намеры, менавіта — папярэдзіць наспяваючы канфлікт (як прычына несправядліва зробленай граніцы), прыходзяць да хлуслівых прыёмаў з мэтай даказаць правамоцтва такой мяжы. Гэта — утапічны шлях. Ён, як правіла, вядзе да негатывных вынікаў, таму што гістарычная праўда ўсё роўна непазбежна знойдзе свой выхад, а гэта прывядзе да яшчэ большага абстраўнення.

Далей мы спынімся на пытанні аб заходняй і паўночна-заходняй мяжы Беларусі і ў прыватнасці аб так званым Віленскім краі. Гэтае пытанне досыць шырока абмяркоўваецца ў друку — і беларускім, і польскім, і літоўскім. На жаль, у некаторых публікацыях ёсць, на нашу думку, праява тэндэнцыйнасці, якая асабліва прыкметна ў артыкуле Сяргея Маціоніна «Мяжа» («ЛіМ» ад 5.04.1991). Паколькі ён апублікаваны ў такой аўтарытэтай газеце, як «Літаратура і мастацтва», лічым неабходным разгледзець яго больш падрабязна.

Ва ўсім змесце артыкула — імкненне аўтара знайсці абгрунтаваныя, доказы правамоцтва граніцы, якія былі прыняты ў 1939 г. як быццам бы на справядлівай аснове размяшчэння беларускага і літоўскага насельніцтва Віленскага краю, зробленай выключна па даных перапісу насельніцтва па адміністрацыйных адзінках. З аднаго боку, ён робіць націск на даныя перапісу насельніцтва і тым самым стварае бачнасць аб'ектыўнасці, а з другога — маніпулюе імі так, што ў выніку адводзіць чытача ад ісціннага становішча і накіроўвае яго па лжывым шляху аналізу, а ў канцы падводзіць да жаданых аўтара вынікаў.

«Павінна вызначацца не «па крыві», г. зн. не па паходжанні», дык ці не ўваходзіць гэта ў супярэчнасць з прынцыпамі этнічнай географіі і навошта тады яна патрэбна?

Чытаючы, як аўтар смела і ўпэўнена карыстаецца статыстычнымі дадзенымі, аргументуючы імі свае погляды, міжволі згадваецца анекдот пра статыстыку, як «найвышэйшую ступень ілжы». Але тут справа важнейшая за анекдот, бо ёўтар, падаючы дадзеныя аб колькасці беларусаў, зусім не ўлічваў тых варукаў, пры якіх у розны час праводзіліся перапісы насельніцтва, не ўлічваў тых крытэрыяў, якімі карысталіся перапісчыкі пры дужа нізкім узроўні нацыянальнай самасвадомасці насельніцтва гэтага краю ды яшчэ і пры націску з боку ўладаў. Нават пад час апошняга перапісу існавала катэгорыя людзей, якія самавызначалі сябе як «тутэйшыя», а сваю родную мову акрэслівалі, як «простую». Апрача таго, яшчэ сёння многія жыхары не разумеюць розніцы між нацыянальнасцю і веравызнаннем, а таму дзякуючы прапагандзе духавенства большыя беларусаў-католікаў «самавызначалася» як палякі, а беларусаў-праваслаўных як рускія. Вядома, існуе яшчэ і катэгорыя беларусаў-«бязбожнікаў», але ж яны пераважна вызначаюць сябе як «рускоязычное население».

Лявон КРЫВІЦКІ.

г. Вільня.

Як вядома ў навуцы этнаграфіі, этнічная тэрыторыя вызначаецца толькі па сельскім насельніцтве (без гарадоў). Аўтар жа артыкула ўлічвае ўсё насельніцтва, уключаючы і гарадское, у тым ліку і Вільню, насельніцтва якой тады складала амаль палову ўсяго насельніцтва павета. Па даных найбольш аб'ектыўнага перапісу насельніцтва 1897 г. у Віленскім павеце (без горада) беларусы складалі 87,6 тыс. чал. (42%), літоўцы — 73 тыс. чал. (35%), палякі — 25,2 тыс. чал. (12%), яўрэі — 15,4 тыс. чал. (7,4%). У г. Вільні было яўрэяў 62,3 тыс. (40,3%), палякаў — 47,7 тыс. (30,9%), рускіх — 30,9 тыс. (20,9%), беларусаў — 6,5 тыс. (4,2%), літоўцаў — 3,1 тыс. (2%). Калі браць Віленскі павет разам з Вільняй, дык лічыць будучы наступныя: беларусы — 25,8%, яўрэі — 21,2%, літоўцы — 20,9%, палякі — 20,1%. Як бачым, і тут беларусы знаходзяцца на 1-ым месцы. Чамусяці аўтар артыкула прыводзіць толькі колькасць беларусаў і маўчыць аб іншых лічбах (відаць, каб чытач убачыў, што іх не так шмат і падумаў, што астатніх — больш за ўсё літоўцаў). На самай жа справе ў любым выпадку беларусы выходзяць на 1-ае месца і пераходзяць на 4-ае месца ў самой Вільні. Дзе на 1-ае перасоўваюцца яўрэі, якія сумарна па павеце і горадзе займалі 2-ае месца. Прывядзём яшчэ лічбы па некаторых другіх паветах былой Віленскай губерні. У Свянцянскім павеце (разам з горадам) беларусаў было 47,5%, літоўцаў — 33,8%, яўрэяў — 7,1%, палякаў — 6%, рускіх — 5,4%; у Дзісенскім павеце (разам з горадам) беларусаў — 81,1%, яўрэяў — 10,1%, рускіх — 5,9%, палякаў — 2,4%, літоўцаў — 0,34%; у Троцкім павеце (разам з горадам) літоўцаў — 58,1%, беларусаў — 15,7%, палякаў — 11,3%, яўрэяў — 9,5%, рускіх — 4,6%.

Трэба дадаць, што, як меркаваў яшчэ акадэмік Карскі, беларусаў па перапісе 1897 г. павінна быць больш, таму што «... во многих местах белоруссы-православные, смешивая народность с религией, назывались при опросе просто «рускими», счетчиками присоединены к великоруссам, а кое-где и к малоруссам, если счетчик плохо отличал белоруссов от малоруссов; в других местах белоруссы-католики, которые при опросе по указанной выше причине называли себя «поляками», присоединены к полякам».

На жаль, гэтыя выпадкі пры наступных перапісах яшчэ больш пашырыліся і дзейнічаюць да нашага часу.

РАДКІ З ПІСЬМАУ

У рубрыцы «На скрыжаванні думак» артыкул «Мяжа» Сяргея Маціоніна закранае праблемы, якія дужа хваляюць беларусаў, што жывуць у межах сучаснай Летувы. Мусім пагадзіцца з думкай аўтара, што «нельга пытанне мяжаў і тэрыторый народаў вырашаць нейкім камандным метадам». Аднак з некаторымі папярэднімі сцвярджэннямі аўтара нельга пагадзіцца без засцярог.

Выказанае пажаданне, што пытанні тэрыторыі «павінна займацца навука — этнічная географія, можна толькі ўхваляць».

Аднак, акрамя географіі, існуе яшчэ навука гісторыі, якая даводзіць, што, на жаль, не заўсёды тэрыторыя Беларусі не фарміравалася па прынцыпу этнічнай географіі. Не ўлічваючы ён ні пад час гвалтоўнага далучэння беларускіх земляў да Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст., ні пры падпісанні Рыжскага дагавору ў 1921 г., ні пад час неперывабных маніпуляцый пры стварэнні Беларускай ССР і на працягу далейшага фарміравання яе тэрыторыі. Такім чынам, навуковае тэорыі і рэальная практыка па сутнасці ніколі не супадалі.

Насцярожваюць і разважанні аўтара пра тое, «што трэба лічыць нацыянальнай прыналежнасцю?» Калі акрэсліваць нацыянальнасць чалавека на падставе яго самавызначэння, а самавызначэнне

Лічавыя дадзеныя, на якія абапіраецца С. Маціонін у сваёй аргументацыі выклікаюць сама меней здзіўленне.

Напрыклад, ці можна верыць ацэнцы нацыянальнага складу Віленшчыны за 1940 г.? Дастаткова прадставіць сітуацыю: савецкае кіраўніцтва збіраецца перадаць пэўную тэрыторыю Летуве і шукае дадатковых аргументаў для сваёй акцыі. А каб дадзеныя аб нацыянальным складзе супярэчылі планам Масквы, што было б з ацэншчыкамі? Рытарычнае пытанне, калі мы ведаем лёс тых, хто праводзіў перапіс 1937 года.

Яшчэ раз падкрэсліваю, што я супраць нейкіх тэрытарыяльных прэтэнзій. Аднак улічваючы ў сваіх адносінах з Летувай рэспублікай Віленскі фантар і нават абараняць, у пэўнай ступені, інтарэсы насельніцтва краю нашы дзяржаўныя органы маюць поўнае права.

А. КАНДРАЦЯ, выкладчык ПТВ.

г. Ліда.

Калі ісці ўслед за С. Маціоніным, то можна прыйсці да адмаўлення беларускай нацыі наогул. І нім лічыць тых беларусаў, якія жылі ў XIX ці нават пачатку XX ст. называлі сябе літвінамі або палешукамі, русінамі ці проста тутэйшымі? Карэньныя жыхары Гродзенскай губерні, што размаўлялі на чысцейшай беларускай гаворцы, у адказ на пытанне аб сваёй нацыянальнасці называлі сябе літвінамі або палякамі («Католік — значыць паляк»). Менавіта па гэтым дадзеным прыходзіць спіскаў у сярэдзіне XIX ст. у Гродзенскай губерні налічвалася за 200 тыс. літоўцаў (за кошт «літвінаў»), 193 тыс. палякаў (у пераважнай большасці беларусаў-католикаў), 132 тыс. рускіх (за кошт мясцо-

З прыведзеных даных бачна, што беларусы складалі большасць нават у межах администратыўных граніц (апрача Троцкага павета).

Але трэба адзначыць, што администратыўныя граніцы і этнічныя — гэта не адно і тое ж. На вядомай этнаграфічнай карце акадэміка Я. Ф. Карскага гэтыя межы досыць сур'ёзна разыходзяцца. Аўтар артыкула ўсе свае разлікі і разважанні будзе па перапісе насельніцтва па администратыўных граніцах паветаў. Безумоўна, што ў той частцы паветаў, якую Карскі ўключыў у беларускі этнас, пераважную большасць складаюць беларусы, і, наадварот, у тых частках паветаў, якія Карскі ўключыў у літоўскі этнас, пераважаюць літоўцы. Правільнасць гэтай мяжы пацвярджаецца практычна на ўсіх замежных (нямецкіх, аўстрыйскіх, польскіх і іншых) картах, а таксама на картах Лігі Нацый, складзеных у пачатку 20-х гадоў, і рускіх картах XIX—XX стст.

Аўтар артыкула піша, што нацыянальнасць чалавека вызначаецца на падставе яго самавызначэння. Калі беларус называе сябе палякам, дык, значыць, мы павінны лічыць яго палякам, нават калі ўсе папярэднія пакаленні яго продкаў лічылі сябе беларусамі. Мы думаем, што Радзіму і нацыянальнасць, як і бацькоў, чалавек не выбірае па сваім гусце, — яны яму дадзены ад нараджэння.

Скажам, калі б негр, паслухаўшы У. Маякоўскага (памятаеце — «Будь я негром преклонных годов, и то без унынья и лени я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин»), вывучыўшы рускую мову, забыўшыся на сваю, стаў бы лічыць сваю нацыянальнасць рускаю. Як бы ён ні стараўся, але, мусіць, ніхто б так не лічыў. Вось рускім паэтам, пісьменнікам ці навукоўцам ён стаць мог.

Ці ўзяць вядомага палітычнага дзеяча — беларуса Андрэя Грамыку, які амаль усё жыццё пражыў па-за Беларуссю. Яго акадэмік заўсёды выдаваў у ім беларуса, незалежна ад яго жаданняў. (Як пісаў акад. Карскі: «Адзінае, што больш упарта трымаецца ў беларусаў, — гэта іх мова»). Усе і ён сам амаль усё сваё жыццё лічыў сябе беларусам, хоць пад самай канец яго жыцця ў дзевяці пры выбранні Старшынёй Прэзідыума Вар-

хоўнага Савета СССР было сказана, што ён — рускі. Але ўсё роўна для ўсіх Грамыка так і застаўся беларусам.

Аўтар артыкула дзеля сваіх доказаў выкарыстоўвае відавочна фальсіфікаваныя даныя, якія былі атрыманы ў выніку так званых перапісу насельніцтва, арганізаванага сталінскім рэжымам для апраўдання сваёй спекуляцыйнай палітыкі. Мэта гэтай палітыкі сёння нам добра вядома па многіх сакратных дакументах і ў прыватнасці «пацце Рыбентропа-Молатава», пасля рэалізацыі якога ад Беларусі і адыйшоў Віленскі край.

На жаль, і папярэднія перапісы насельніцтва, у прыватнасці, зробленыя польскай уладаю ў 1919 і 1921 гадах у Заходняй Беларусі, таксама моцна фальсіфікаваныя (глядзі: Г. Гарэцкі, «Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы (Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі)», Менск, 1928).

Падрабязны аналіз этнасу Віленскага краю і яго граніц з прывядзеннем у якасці пераканаўчых доказаў факсімільных копія старажытных і сучасных карт этнаграфічных, лінгвістычных, администратыўных і інш., якія былі створаны ў розных краінах Еўропы, і даных перапісу насельніцтва XIX ст., дадзены ў кнізе аднаго з аўтараў гэтага артыкула (Е. Е. Шыраев, «Беларусь — Русь Бelaya, Русь Черная и Литва — в картах». Мн., «Навука і тэхніка», 1991).

Сёння дзеля вырашэння гэтай складанай праблемы вельмі важна даць правільны адказ на пытанне: ці заўсёды правамоцна вызначаць этнічную тэрыторыю па даных, якія атрыманы ў выніку перапісу насельніцтва, калі нацыянальнасць вызначалася са слоў грамадзяніна ў часе апытання? Перш-наперш, вызначэнне мяжы этнасу павінна быць незалежным ад сённяшніх кан'юктурных даных, якія могуць з'явіцца вынікам, акрэсленым палітычнымі абставінамі, якія ўплывалі ў момант перапісу на насельніцтва. Такім чынам, этнічныя межы, якія раней вызначаны ў мірны час за канчэння фарміравання этнасу, павінны быць нязменнымі і незалежнымі ні ад канфармісцкіх, ні ад рэнегацкіх настрояў насельніцтва, ні ад палітычных граніц.

Радзім ГАРЭЦКІ,
Яўген ШЫРАЕУ.

«12 ПЕСЕНЬ У СТУДЫІ»

— так называецца новая праграма Беларускага тэлебачання, прэм'ера якой адбылася 4 жніўня. Першым госцем студыі быў малады, але ўжо вядомы ў рэспубліцы беларускі кампазітар Алег Елісеенкаў. Яго песні на вершы паэтаў Л. Дранько-Майсюка, А. Бабка, Ю. Кручонка, Л. Агеева і іншых выканалі зоркі беларускай эстрады І. Афанасьева, У. Кудрын, М. Скорыкаў, А. Саладуха, Н. Галева, А.

Шыцько і сам А. Елісеенкаў.

Аўтар і рэжысёр «12 песень у студыі» — Аляксандр Кавалёў. Пажадаем поспехаў новай праграме.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ТВОРЧАЯ ЗМЕНА

Шостая змена піянерскага лагера «Зубраня» праводзілася ў гэтым годзе пад назвай «Юначыя таленты». На берагах Нарачы адпачывалі ўдзельнікі і кіраўнікі 12 тэатральных і 18 студый

выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Усе студыі маюць званне ўзорных. Акрамя беларускіх калектываў, былі запрошаны музычны дзіцячы тэатр «Гармонія» з Гатчыны і дзіцячы тэатр «Плэй-хауз» з Ліверпуля. Усяго на творчай змене сабралася 640 чалавек.

За тыдзень калектывы паказалі 16 спектакляў. Пад час фестывалю дзейнічала «творчая лабораторыя рэжысёраў».

Ягор КОНЕУ,
студэнт.

ЖЫВЕ Ё АМЕРЫЦЫ ДЗЯЎЧЫНКА З МОТАЛЯ...

(Пачатак на стар. 12).

гадзіны паўтарылася тое ж самае. Бацька дзіцяці сказаў: «Не мучайся сама і не мучай дзіцяці». Я папрасіла выйсці бацьку з палаты і пачала ўсё спачатку. Праз 10 мінут дзіця ажыло ізноў! А праз 3 дні яго выпісалі са шпіталю зусім здаровым» — расказвала мне доктар Марыя са шчаслівым задавальненнем... Яна ратавала дзіцяці ад смерці. І было гэта ў Польшчы. Яна гэтак дзякавала людзям, якія калісьці ўратавалі яе. Бо калі б не ўратавалі, то дзе цяпер была б доктар Марыя? Мо ў Сібіры ці ў Курпатах, або ў парку Чэлюскінцаў?

«...Мама пражыла 74 гады... У выгнанні. Раптам пачалі прыходзіць пісьмы ад бацькі з Амерыкі. Ён пісаў, што ўзяў развод з мамай, але не жаніўся. Пасылаў нам пасылкі, дапамагаў. Нечакана прыйшла тэлеграма з Чыкага, ад доктара. Мы даведліся, што бацька ў цяжкім становішчы, і што ў яго параліч. Я вырашыла ляцець у Амерыку».

Яна не бачыла бацьку 28 гадоў... Не размаўляла па тэлефоне. Толькі пісьмы. 28 руж везла Марыя з сабой. Бацька ведаў, што дачка прыедзе і цярдліва чакаў. А калі яна з'явілася на парозе — сказаў: «Ты выглядаеш так, як я ўяўляў цябе, дачушка!» «І ты таксама, татка, такі, як я ўяўляла — адказала яна. — Я прывезла табе 28 кветак, за кожны год — адна ружа!»

...Калі іх сабраліся сёстры, дактары, пацыенты — і была радасць. Бацька пачаў гаварыць па-беларуску...

Яна ж старалася забыць, выкінуць з галавы, выкрасліць з памяці Моталь, Беларусь і ўсё, што з ёй звязана. І вось бацька загаварыў... І ўсё ўзнікла ізноў... Усплыло.

«Тут, у Амерыцы, упершыню перажыла адчуванне вольнасці, свабоды. Нікога і нікога не баялася. Страх быў у Польшчы. Прыйдуць і забяруць... Прыйдуць і заб'юць...»

Сваталіся тры беларусы, вельмі прыстойныя людзі, але я вырашыла ніколі не звязваць свой лёс з Беларуссю, бо вельмі баялася. Страх. Вечны», — так характарызуе свой стан душы ў той час доктар Марыя.

Потым яна хадзіла да бацькі, даглядала яго, пакуль не выпісалі з шпіталю. Жыла ў татавым доме, які ён купіў разам з адным сваім знаёмым, інжынерам з Моталю. Гэты інжынер добра сябе паводзіў, хораша ставіўся да яе і прапанаваў выйсці замуж. Яна пагадзілася. Прыехала з Польшчы дачушка, спачатку вучылася ў школе, а потым паступіла ва ўніверсітэт.

Была яшчэ адна прыемная падзея: яна пацвердзіла свой дыплом, здала экзамены, каб працаваць тут, у Амерыцы, педэгітрам. Вывучыла мову. Была шчасліва. Сыну купіла дом у Польшчы, бо ён быў дарослы і захацеў жыць і працаваць там.

Работа забірала шмат часу, але вярнула і жыццёвае задавальненне. Цяпер яна любіць чытаць кнігі, глядзець тэлевізар, шмат увагі аддае апошнім дасягненням медыцыны і фармакалогіі.

«У Амерыцы не так лёгка быць доктарам, — расказвае Марыя. — У Амерыцы доктару патрэбна вельмі добра арыентавацца ў медычных навінах, бо пацыенты самі добра арыентуюцца ў леках, а доктар павінен ведаць крыху больш...»

Недзе там, у гэтым лесе, згубілася мяжка.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

вых «русінаў» ці «русьнік»; заўважым, што велізарнае мясцовае насельніцтва называла часцей маскалямі), і толькі 25 тыс. беларусаў, прычым больш 10 тыс. — у Беластоцкім павеце (гл.: Записки Русского географического общества, 1861 г. Кн. 3. С. 152-153). Аналагічная сітуацыя назіралася і ў Віленскай губерні, а таксама ў Новаалександраўскай павеце Ковенскай губерні, дзе, як даносіць сучаснік, многія беларусы-католікі называлі сябе палякамі, блытаючы народнасць з рэлігіяй, «тады як мова іх хатняя беларуская, песні абрадавыя ды і самі абрады беларускія... Прозвішчы тутэйшых сялян таксама выдаюць іх нацыянальнасць: Журня, Лопыр, Дундар, Стэльмачэшка, Бабышка, Ляхновіч, Аучынка і інш.» (гл.: Гукowski К. Новаалександраўскі уезд. Ковно, 1895. С.23). Вядома, што русія ўлады не прызнавалі за беларусамі права на суверэннае існаванне і нават забаранялі ўжыванне самога слова ў афіцыйным друку, але гэта не значыць, што з так званым «самавызначэннем» зніае сама нацыя і яе самабытная культура. Такія

ўжо гістарычныя парадоксы, калі ва ўмовах страты дзяржаўнага суверэнітэту пры націску з захаду беларусы называлі сябе ліцвінамі, рускімі, а пры націску з усходу пачыналі часцей называць сябе палякамі, беражліва захоўваючы ранейшую нацыянальную звычаі, традыцыйную культуру, мову.

Цяжка зразумець пачынаючага даследчыка, асабліва тыя доназы і метадычныя прыёмы, якія ён выкарыстоўвае для абгрунтавання сваіх вывадаў. Нельга зразумець і яго новае працтычанне Я. Карскага. У пытанні аб этнічнай тэрыторыі беларусаў Я. Карскага можна думаць, перачытаў, выказаў розныя думкі, перачытаў; але можна і пазбегнуць гэтых спрэчак, калі адрыць яго этнаграфічную карту Беларускага ілемені (на тое ж яма і карта!), каб проста і дастаткова кампетэнтна рашыць гэтае пытанне.

В. ЦІТОУ,
старшы навуковы супрацоўнік
адрэса этнаграфіі ІМЭФ АН БССР,
г. Мінск.

Дзе б ні працаваць, абы не працаваць...

ПА ВУЛІЦАХ нашых, сярод белага дня, у рабочую пару плыве шырокі натоўп людзей і большасць з іх — маладыя дужыя жанчыны і мужчыны, якім цяпер самы час быць на працы. А яны стаяць у доўгіх чэргах, бегаюць з магазіна ў магазін, шукаючы — дзе што «выкінулі».

Гаворка зараз не пра тое, што вось, маўляў, магазін пусты і бедныя людзі бегаюць на раздабыткі. А крыху пра тое — чаму яны бегаюць і як гэта звязана з пустымі паліцамі.

Міхаіл Сяргеевіч Гарбачоў не так даўно сказаў: як будзеце працаваць, так і жыць будзеце. Цытую яго не таму, што сёння ён наш прэзідэнт і кожнае слова ягонае для нас неаспрэчнае, як некалі сталінскае, а таму, што гэта яго выказанне вельмі добра тасуецца з маёю тэмаю.

Правільна, для таго, каб нешта стаяла на стала, трэба добра папрацаваць. І гэта выдатна ведалі нашы продкі. Не разгінаючыся, рабілі яны на зямлі, вельмі любілі зямлю, называлі яе і маткаю, і карміцелькаю. Ну, а хто не меў зямлі, хто здабываў свой хлеб рамяством, таксама шчыраваў на сваім палетку, шановаў свой рамесніцкі гонар, бо існавала канкурэнцыя, і калі ты злепіш крывы збан, то яго ў цябе не купяць, а купяць у Апанаса ці Мітрафана, якія робяць лепей, чым ты.

Умовы нашага жыцця даўно змяніліся, у нас вельмі доўгі час земляробамі ды рамеснікамі кіраваў дзяржаўны апарат, ды кіраваў так, што адбіў ахвоту ад свайго занятку і былія шчырыя працаўнікі ўжо не хацелі, каб іхнія дзеці жылі так, як яны жывуць, каб рабілі не на сябе, а невядома на каго. І пачалося масавае бегства ў горад, на лёгкі хлеб.

Закон існавання дасюль не змяніўся. І сёння, каб нешта на стала стаяла, трэба добра папрацаваць. А дзяржава на тое і існуе, каб ствараць чалавеку ўмовы для працы, каб яму нявыгадна было сярод белага дня бегаць па магазінах. Каб чалавек і дзяржава не былі антаганістамі, каб тое, што выгадна чалавеку, было выгадна і дзяржаве. Каб усе мы сапраўды маглі жыць так, як працуем.

ХАЧУ ПРывЕСЦІ некалькі прыкладаў — не з нейкага «застойнага» там часу, які мы ўсе дружна асудзілі, а з нашага сённяшняга дня.

Чарга за вэнджаную кілбасою, па трыццаць два рублі з капейкамі за кілаграм. Нягледзячы на такую цану, чарга змяё выгінаецца. Перада мною жанчынка — ма-

ладая, сімпатычная, апранутая па-сучаснаму. Чарга стаіць, нудзіцца, людзі скардзяцца, што яна проста не зрушваецца з месца.

Да жанчынкі, што стаіць перада мною, падбягаюць яшчэ дзве, становяцца перад ёю.

— Вы ж тут не стаялі! — загудзела чарга. — Толькі што з вуліцы прыбеглі!

— Стаялі, стаялі, — павярнула жанчынка сімпатычны свой тварык да раз'юшаных кабет. — Яны перада мною стаялі.

— Ведаем, як яны стаялі, знаёмая вашы, дык і паставілі!

— Ну а як жа не паставіць, мы ж з адной работы, з аднаго аддзела, я ім заняла...

Жанчыны ў чарзе яшчэ пагудзелі, пабурчэлі, сціхлі. Зноў стаяць, нудзяцца.

Раптам да тых, ужо трох, падбягаюць яшчэ дзве, і тыя становяцца наперадзе.

— Колькі можна, тых дваіх паставіла і яшчэ дваіх, дзіва што чарга не рушыцца, мы гадзіну ўжо стаім! — зноў загудзела чарга.

Жанчынка, што стаяла з самага пачатку, зашпырнула на тых, што прыйшлі нядаўна:

— Чаго так позна, тут бабы сварацца...

— Ды мы чай пілі, — апраўдваюцца калыжанкі.

— Во работку займелі! — ускідаецца адна кабета з чаргі. — Спачатку чай пілі, цяпер будуць гадзіну ў чарзе стаяць, а зарплата ідзе!

— Бо ў нас гэтак, — падключаецца другая. — Дзе трэба, каб пяць чалавек на службе было, там дзесцяць наймаюць!

— А нас акурят пяцёра! — весела адзываецца тая, што прыйшла апошня.

— Значыцца, хапіла б і адной на такой работце.

— Ага, а з кім чай піць?

Адказ, па-мойму, класічны і дальбог не выдуманьні, магу пабажыцца, што ўвесь дыялог з жывой чаргі.

Прыклад другі, таксама вельмі свежы.

Мы з мужам селі ў прыгарадны аўтобус. Месцы нам трапіліся ў самым канцы, што ўноперак салона. Каля нас прымасцілася маладая кабетка ў джынсамым гарнітурчыку, з твару прывабная. Яшчэ не рушыў наш аўтобус, як яна з вялікай сумкі, што была пры ёй, выцягнула газету з надрукаванымі ў ёй крыжаванкамі, павярнула да нас з усмешкаю:

— Во, не буду сумаваць у дарозе.

Мой муж, таксама аматар крыжаванак, прапанаваў нясмела:

— То, можа, вам памагчы?

— Ага, дайце, разам будзе веселей, — пагадзілася наша спадарожніца.

І вось, пад гул аўтобусага матора, пайшла работа. Хутка зрабілася ясна, што наша спадарожніца вельмі спрактыкаваная ў крыжаванках, яна разгадала іх, як рэпу грызла.

— Відаць, што вы ўмеце разгадваць крыжаванкі, — адпусціла я жанчыне камплімент.

— Ага, мы на работе ўвесь час крыжаванкі разгадваем. Каляжанкі ўбачылі ў мяне газету, хацелі адабраць, дык я ім не аддала, сказала, што мне ў дарозе сумна будзе, у аўтобусе буду разгадваць. Мы на рабоце так налаўчыліся, збіраемся падаваць заяўку ў «Поле цудаў». Бачылі, як там наша мінчанка «Масквіч» выйграла?

— Бачылі, — адказвае мой муж.

— А начальства на вас не сварыцца за тое, што вы на работе крыжаванкі разгадваеце? — пытаюся я.

— Што вы, начальніца разам з намі разгадаеце, толькі ў яе слаба выходзіць...

Ці патрэбен каментарый і да гэтага дыялога?

Дачка маёй знаёмай скончыла філфак універсітэта. Яе накіравалі ў школу выкладаць рускую мову і літаратуру. Цераз паўгода таго выкладання дзяўчына ледзь не палезла на сценку.

— Столькі работы! Шыткі правяраць! А ўсе вучні балбесы, ненавіджу іх усіх, ненавіджу школу!

— Але ж трэба працаваць, ты скончыла універсітэт, трэба набываць спецыяльнасць, — угаворвала яе маці.

— Начорта мне тая спецыяльнасць! Вунь Алка (гэта сяброўка, разам ва універсітэце вучыліся) у нейкую кантору ўладзілася, паперкі перакладае, спачатку справа налева, потым злева направа і зарплата не меншая, чым у мяне!

— Дык і ты хочаш паперкі перакладаць?

— А што!!!

Школу дачка маёй знаёмай пакінула, цяпер недзе паперкі перакладае, спачатку злева направа, потым справа налева.

ПРА ШТО гавораць усе гэтыя дыялогі? Пра нашу трагедыю. Пра тое, што народ настойліва адлучаецца ад работы. Што моладзь, замест таго, каб шукаць сваё месца ў жыцці, набываць спецыяльнасць, шукае месца, дзе можна не рабіць, а атрымліваць грошы. Нездарма ж у нас з'явілася прымаўка: дзе б ні працаваць, абы не працаваць... Гэта вялікая амаральнасць, можа, таксама адна з прычын, што прывяла да тупіка нашу эканоміку, спустошыла нашы прылаўкі, прымусіла ісці жабракамі на Запад, прасіць крэдытаў, дапамогі. Адкуль жа будзе ўсё ў краіне, калі народ, замест таго, каб працаваць, беге па магазінах у пошуках таго, што зроблена іншымі?

Успамінаю Японію, куды ездзіла турысткаю. Каго сустрэнеш там удзень на гарадскіх вуліцах? Вучняў, што выйшлі са сваімі настаўнікамі на экскурсію ў музеі, турыстаў з самых розных краін, заклапочаных мужчын з партфелямі. Увесь астатні народ — на работе. Затое вечарамі тут на вуліцы выліваецца густы патак і маладых і не маладых людзей. Свецца, міргаюць, заклікаюць шыльды рэстаранаў, кавярняў. Цэлыя кварталы ў гарадах — месца адпачынку пасля рабочага дня.

У нас наадварот. Шумяць, кіпяць вуліцы ўдзень, пакуль адчыненыя магазіны, і заціхаюць вечарамі. Стомленыя не работаю, а беганнем — дзе што «дастаць», людзі заціхаюць у сваіх кватарах, каб назаўтра зноў, з новымі сіламі, кінуцца на раздабыткі.

Але народ у тым не вінаваты. Вінавата сістэма, тыя структуры, якіх аніак не перарабіць. За шэсць гадоў перабудовы ніяк не паставіць іх з галавы на ногі, не прывесці ў адпаведнасць з логікаю, зрабіць так, каб людзям хацелася працаваць, каб бачылі вынікі сваёй працы, каб не хацелася ісці ім у кантору, дзе трэба толькі перакладаць паперкі альбо і наогул нічога не рабіць.

Кажуць, рынак да гэтага прывядзе. Але дзе ён, той рынак? І няўжо нельга цяпер, яшчэ да таго рынку, ператрэсці штатныя расклады ў канторах? Бо кожны начальнік, трэба яму ці не трэба, змагаецца за свае штаты, бо чым большыя штаты, тым большы ён начальнік. І хоць тыя штаты час ад часу быта і скарачаюць, але любіцелі перакладаць паперкі ўсё роўна пералетаюць, як матылькі, з адной канторы ў другую, а ў выніку ўсё застаецца на ранейшым узроўні.

І пакуль кожны чалавек не будзе хоць што-небудзь ствараць, быць патрэбным на сваім месцы, у эканоміцы нашай нічога не зрушыцца.

ЖЫВЕ Ў КЛІЎЛЕНДЗЕ БЕЛАРУСЬ!

Як ніводзін ранейшы, чацвёрты нумар «Полцака» багаты на ілюстрацыі. На першай старонцы вокладкі выява неўміручай Ефрасінні Полацкай. Гэта срэбная планшэтка (скульптар П. Вінчы), выпушчана М. Белямуком з таго ж 800-годдзя з дня смерці выдатнай асветніцы. На іншых старонках вокладкі — партрэт Лазара Богшы, выкананы А. Кашкурэвічам, помнік М. Багдановічу ў Мінску, Спаса-Ефрасіннеўская царква ў Полацку. А на разворотах нумара — плакат «Іван Луцкевіч. 1881—1921», работы А. Карпука. І, вядома ж, шмат у часопісе ілюстрацыйнага матэрыялу, як дапаўненне да асобных публікацый. Матэрыялы нумара змястоўныя, скіраваныя на пашырэнне і паскарэнне працы нацыянальнага Адраджэння, сувязяў паміж беларускім замежжам і роднай маці-Беларуссю.

Нельга не згадаць віншаванні, якія даслалі часопісу ў Беларусам Кліўленда А. Грыцкевіч і А. Адамовіч. Гэтыя радкі, што ідуць ад сэрца, аб'яднаны загаловак «Беларусы ёсць і будучы!».

Пра Ефрасінню Полацкую піша У. Арлоў у артыкуле «Вяртанне святых».

Друкецца працяг артыкула В. Круталевіча «28 сакавіка 1918 года ў гісторыі самавызначэння Беларусі» і публіцыстычнай аповесці-хронікі ў дыялогах Э. Ялугіна «Свечка на Дзяды».

Хораша адзначаецца 70-годдзе М. Ермаловіча. Тут і вершаванае «Слова пра Міколу Ермаловіча» Я. Гучка, напісанае яшчэ ў 1985 годзе, і працулае слова празаічнае В. Патавай «Падзвіжнікі не пераважылі...».

Г. Сурмач знаёміць з экспазіцыяй унікальнага збору («Музей Івана Луцкевіча ў Вільні»).

Пастаянны аўтар «Полцака» М. Сяднёў. І на гэты раз спадар Сяднёў выносіць на чытацкі роздум развагі, якія не пакідаюць абыякавым.

А. М.

Фота А. КЛЕШЧУКА

ЛІМ

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга Друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культуры: Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандант: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЬІНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12